

VIGILIA

Ami elválaszt — ami összeköt

**Esterházy Péter, Fila Béla, Gál Ferenc, Gergely András,
Gyulay Endre, Hofer Tamás, Karátson Gábor, Kindler József,
Komoróczy Géza, Kontra György, Kornis Mihály,
Nagy Endre, Poszler György, P. Gábor Mózes, Szabó Magda,
Torday Zádor, Tüskés Tibor, Wessely Anna válaszol**

Beszélgetés Roger testvérrel

1991/12

VEZELE IGNÁC: Békesség a földön a jóakarató embereknek	881
SZENNAY ANDRÁS: Az őszinte szó joga és kötelessége	882

AMI ELVÁLASZT — AMI ÖSSZEKÖT

ESZTERHÁZY PÉTER: Önarckép	886
FILA BÉLA: Egyetlen igazságunk van	887
GÁL FERENC: Válság vagy ál-válság?	889
GERGELY ANDRÁS: Állandó párbeszédben	892
GYULAY ENDRE: Fönt és lent: szolgálni	895
HOFER TAMÁS: Múlt a jövőben	898
KARÁTSON GÁBOR: Téli szentek	899
KINDLER JÓZSEF: Sziklára épült fároszok	901
KOMORÓCZY GÉZA: Osszuk meg egymással értékeinket	903
KONTRA GYÖRGY levele	908
KORNIS MIHÁLY: Jakabbal szólván	909
NAGY ENDRE: Hit és hatalom	910
POSZLER GYÖRGY: Citátumok — Kommentárok	913
P. GÁBOR MÓZES: Hol a választóvonal?	917
SZABÓ MAGDA: Az emberek tetszése	919
TORDAI ZÁDOR: Lemondó vallásosság	921
TÜSKÉS TIBOR: „Orvosság kell a betegnek”	924
WESSELY ANNA: Megmérettetés	926
HEINRICH BÖLL: Egy fületlen csésze története (<i>elbeszélés; Kiss Szemán Róbert fordítása</i>)	929
TANDORI DEZSÓ: Egy régi „istálló”-vershez (<i>vers</i>)	934
BISZTRAY ÁDÁM: Egy gazdátlan komondorkölyök avagy a kutyák beszéde (<i>elbeszélés</i>)	935
NIKOLAJ HAJTOV: Szeretet (<i>elbeszélés; Szondi György fordítása</i>)	937
KÓSA CSABA: Csuhitos (<i>elbeszélés</i>)	938

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ROGER TESTVÉRREL (<i>Feszler Magdolna fordítása</i>)	943
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

TÖRÖK ENDRE: Lélek és egyensúly	948
---------------------------------------	-----

NAPLÓ

LUKÁCS LÁSZLÓ: Egyházunk a forrongó világban (<i>A német egyházak egyesülése</i>)	952
KENYERES ZOLTÁN: Rendezetlen könyvespolc	954

KRITIKA

Könyv: Egy szemlélődő feljegyzése (<i>Kamarás István</i>)	957
Képzőművészet: Kelet és Nyugat között (<i>Horányi Attila</i>)	958
Zene: Szelidített Liszt (<i>Fáy Miklós</i>)	960

VEZELE IGNÁCZ

Békesség a földön a jóakarató embereknek

Mily szép remények vannak kötve egy most született kiseded életéhez! Csodálkozhatunk-e, ha egy anya megszülvén gyermekét elfelejti szülése fájdalmait, mert mint Űd-vözítónk mondá: ember született a világra? Oh, mit nem vár mindent egy anya csecsemőjétől! Életének minden reménységét ezáltal véli megvalósulni; látja előre, mint fog e kiseded neki egykor vizsgálatása lenni nyomorúságaiban, segítsége munkáiban, gyámolója öregségében. Csodálkozhatunk-e tehát ha egy előkelő gazdag család is vigad, ha örököse születik százados hírének, nevének, hatalmának, gazdagságának. Csodálkozhatunk-e, ha népek, nemzetek örömnünpet ülnek midőn fejedelmöknek utóda születik. Igen, egy most született kisednek bölcsője roppant reményeket ringat, mert két világ polgárát földi, két, e jelen — és egy jövőendő élet sok reményeivel.

Ki fog tehát csodálkozni, hogy e mai napon az egész világon oly sok milliók és milliók örömnünpet ülnek, mert úgymond az anyaszentegyház: kiseded született nekünk, és fiú adatott nekünk. (Iz 9.) Igen, kiseded született ma nekünk, kinek születésével nem egyes szülőknek, nem föltúnó családoknak, nem egyes népeknek, nemzeteknek, hanem az egész emberi nemnek évezredes reményei teljesültek. E gyermek mint Szent Pál tanítja: az atya dicsőségének fényessége, s ábrázata állapítja, mindenható, ki most már a fölségnek jobbán ül a magasságban". E gyermek meghozta ma az emberi nemzetnek, mit oly régen óhajtott: a valódi békességet.

A békességnek e fejedelme Betlehemben megszületett, későbbben a békesség föltételeit kihirdette, és a valósgos kibékítés nagy munkáját a keresztfán lepecsételte. De vajon mondhatjuk-e, hogy békesség uralkodik közöttünk? Nézzünk csak körül és folytonos ellenségeskedés véres és siralmas nyomait látjuk mindenütt. Emlékezzünk csak néhány évtizeddel vissza, s sokan közülünk is még eleven színekkel találják vésve emlékezetökben a háborúk rémítő pusztításait; sőt még most is csak egy láthatatlan hatalom képes a mindenfelől föl-föl zúduló indulatokat s szenvedélyeket korlátok között tartani, nehogy nyilvános háborúk kitörjenek. Ime, így áll a békesség most is a nagy világban a népek között. De hogyan áll a polgári, családi, házi viszonyainkban? Hány fogja mondhatni e nemzetben, hol mindennek egységre irányozva, minden érdeknek közösnek kellene lenni, hogy békességben él polgártársaival? Melyik állapot, melyik hivatal dicsekedhetik ezzel? Irigység, vetélkedés, üldözések az egy nemzet külön osztályai közt mindennapi jelenetek, és mit gyakran jót és szépet a külellenség meghagyott, azt a hon fiai maguk dúlják föl. És családi, baráti s egyéb viszonyainkban talán bővebb a békesség áldása? Szóljatok házastársak, szóljatok szülők, atyafiak, jóbarátok, biztosítva van-e a csendesség, egyetértés, tisztelet, engedelmség köreitekben? A barátság, szeretet biztosítottak-e az árulás, ármánykodás, hitszegés, bosszúállás kitérősei ellen? Oh, a békesség fejedelme megszületett, a békesség kihirdetett, és nincs, nincs békesség a földön.

Vezele Ignác (1803-1878) teológiai tanár, a Veszprémi Szentszék ülnöke. Egyházi beszédek Veszprém, 1857.

Az őszinte szó joga és kötelessége

A szavak feltárhatják, de el is kendőzhetik az igazságot. Életem során szinte számtalan esetben kellett hallanom-olvasnom sima, „diplomatikus” kijelentéseket, kozmetikázott jegyzőkönyveket, az igazságot tudatosan „függöny mögé rejtő” megfogalmazásokat. Az emberek közti szóbeli vagy írásos érintkezésben a tompított, „elkendőzött” szavak mérgezik a légkört, a bizalmatlanság atmoszféráját terjesztik. Az éber, figyelő fül és gondolkodás számára a nyíltság és őszinteség hiánya, a félelemből vagy álnokságból elhallgatott, esetleg „sztaniolba burkolt” szavak, a féligazságok és félhazugságok nemcsak zavarók, de visszataszítók is.

Kétségtelen, hogy a választékos stílus gazdagíthatja, élvezetessé teheti a beszélgetést, olvasást. De ahhoz sem fér kétség, hogy a „diplomatikus” szavak mögött gyakran hátsó gondolatok, szándékok rejtőznek, melyek feszültséget teremtenek, zavarba hoznak, a nyílt kérdésfeltevést és válaszadást gátolják, a lelkeket megbénítják. Joggal merül fel a kérdés: vajon fél-e a beszélgető, a tárgyaló, az ismereteket közzétevő attól, hogy világosan kimondja az igazságot, hogy egyértelműen állást foglaljon? Vajon attól tart-e, hogy az őszinte szó leleplezné valódi szándékát, gondolatait? Vajon maga sem hisz az ügyben, amelyet bár kifinomult fogalmazásban, mégis semmitmondóan igyekszik a nyilvánosság elé tárni? Esetleg bennem, a többiben, hallgatóiban nem bízunk, mert talán a nyílt beszéd őszinte, „kemény” kérdéseket vonna maga után, melyekre már nem tudna, esetleg nem is akarna válaszolni. Sajnos, az „indirekt beszéd”, a sima protokolláris közlés napjaink társadalmi, politikai, diplomáciai kommunikációjában világszerte hétköznapi gyakorlattá vált. Nem örülök neki, s úgy gondolom, velem együtt sokan mások sem. De mi lesz akkor — s ez a kérdés már fájó aggodalommal tölt el —, ha ez a gyakorlat *egyházi életünkben* is egyre inkább megszokottá, hétköznapivá válik, ha számos-számtalan tabuként kezelt ügyet, problémát körmönfont megfogalmazással, két- vagy sokértelműen tárunk a nyilvánosság elé? Ha nem tudunk (vagy már nem is akarunk?) nyílt, őszinte, egyenes beszédben-írásban megnyilatkozni? Ha nem merünk „tabu-kérdéseket” megbolygatni, őszinte, nyílt szavakkal kimondani, leírni?

A fiatal, az épp csak útjára induló egyházban a *parrhesia* (szabad szólás, nyíltság, őszinteség) fogalma és ügye nagy tekintélynek örvendett. Ez a magyar fülnek idegenül hangzó szó az ókori görög demokráciában fontos szerepet játszott. A teljes jogú polgár jogai közé tartozott, hogy a népgyűlésen — az *ekklesiában* — nyíltan és őszintén megnyilatkozhasson, minden jelentős és igaz ügyben szót emeljen. Az *igazság tisztelete* ezt a „mindent őszintén elmondani” jogot megóvta a felelőtlen gátlástalanságtól, mely esetleg tiszteletlenségre, agresszív kijelentésekre ragadhatta volna a felszólalót. Az igazsághoz való szenvedélyes ragaszkodás azt sem engedte meg, hogy mindazt, amit el *kell*ett mondani, agyonhallgassák. A *parrhesia* becsületes *őszinteséget* és *nyíltságot* követelt. Ami igaz volt, az „eget kért”, annak napvilágra kellett kerülnie.

E több mint kétezer éves gyakorlat korunkban is követelményként áll előttünk. Az *Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. pontja* például a következőket állapítja meg: „Mindenkinek megvan a joga a szabad véleménynyilvánításra.” Majd így folytatja: „Ez a jog tartalmazza a véleményformálás, valamint az információk és eszmék befogadásának és továbbításának szabadságát, hivatalos tekintély beavatkozása (...) nélkül.”

A kereszténység ezt a szabadságot, őszinteséget, nyíltságot nemcsak igényelte, de egyenesen isteni ajándéknak tekintette. Annak, mivel az őszinteség, az igazmondás isteni tulajdonság. Isten az igazat, csakis az igazat tárta fel az ember számára, az ember pedig lelkében, csendes vagy hangos szóval kimondott imádságában csakis igaz, őszinte, nyílt szívvel fordulhat Istenéhez. Erre adott példát Jézus, aki maga hangoztatta: „Én nyíltan beszéltem az emberek előtt...” (Jn 18,20). A jézusi példa az apostolok számára is minta és mértékadó volt. Ők is nyíltan, őszintén, bátran mondták el mindazt, amit Isten általuk üzent a világnak. Amikor kellett kemény, máskor vigasztaló, bátorító, — de mindig őszinte szót szoltak. Pál, amikor szükséges volt, az igazság érdekében őszintén és nyíltan szembeszállt a „két színű” fővel, Péterrel (Gal 2,11-14). A korintusi közösségben is épp világos, őszinte szavai nyomán ébredt és erősödött a bizalom és öröm, erősödött a megbecsülés a hívőkben, de magában Pálban is: „Nagy a bizalmam bennetek és szívesen dicsekszem veletek. Vigasztalás tölt el ezért minden bajom közt is túlarad bennem az öröm” (2Kor 7,4). Ugyanez a bizakodó, örömet élesztő lelkület tölti el a csakis igazat mondó *Istennel szemben* a keresztény hívőt, amikor nyíltszívű őszinteséggel tárja fel *előtte* lelkét, — és szól minden igaz ügyről igaz módon, őszintén *környezetében*. Az igaz ügynek és szónak való elkötelezettség, az őszinteség tesz bizakodóvá az örök Bíró előtt majd számadást adni köteles minden keresztényt.

Az eddig elmondottak — remélem — nem keltik azt az érzést az olvasóban, hogy *csak* fogalomtisztázásról, netán az ősi keresztény időkre utaló visszaemlékezésről volt szó, amikor a *parrhesia* erényéről, az őszinteség, a nyílt és szabad szólás igényére, követelményére tettem néhány utalást. A világos, őszinte, félelem és köntörfalazás nélkül előadott, leírt szó minden időben — ma is — az igaz Istenbe vetett hitünk jóváhagyó pecsétjét hordozza magán, s egyben próbaköve, de *hitelesítője is egyházunknak*. Egyházi életünk jelen fázisában — hazai és világviszonylatban egyaránt — oly sajátos megnyilatkozási formákat fedezhetünk fel, melyek mintha az igaz, őszinte szó jogát és kötelességét kétségbe vonnák, melyek elgondolkodtatnak, de el is szomorítanak. Joachim Wanke erfurti püspök „absztraktnak, az adott időtől elszakadtnak és kioktatónak” nevezte az egyháznak az emberek szabadságigényére, kényszerektől való mentességére és igazságigényére reagáló számos feleletét. „Napjaink egyházi tanítása, igehirdetése — mondotta a püspök a würzburgi Kilián-napokon —, továbbá hivatalos megnyilatkozásai alig-alig tárnak fel valamit a közérthető igazságból, vesznek tudomást Isten gyermekeinek szabadságáról.”

A belső egyházi dialógus — aki figyelemmel kíséri azt, könnyen megállapíthatja — „lefékezett”, olykor szinte fojtogató légkörben zajlik, és számos tabu-témával terhelt. Vajon kinek van javára, ha bizonyos témákat, melyek fontosságához, húsbavérbe vágó voltához, sürgős és nyílt megtárgyalásához semmi kétség sem férhet, — agyonhallgatunk. S ha mégis történnek kijelentések, azok sima és diplomatikus nyelvezete a híveket zavarba hozza (nem a teológusok nyíltsága kelti a zavart!), magányos töprengésre kárhोजtatja. Az egyházi élet tapasztalható

krízisjelenségeiért nem lehet kizárólag napjaink ateizmusát és szekularizmusát felelőssé tenni — mondotta Eugen Biser müncheni katolikus vallásfilozófus a Bajor Katolikus Akadémián tartott előadásán (1991. júl. 18.). Sokkal inkább oka mindennek az egyházon belüli „hangulatromlás”. A kialakult depresszív hangulat, rezignáció, számos helyen a csak meghallásra, de nem meghallgatásra kényszerített „hallgató tömeg” belső tartását, sőt hitét, hitbeni ellenálló képességét teszi próbára. Mintha egyházunkban sokan elfelejtenék, hogy a kereszténység nem „rendező és rendet teremtő hatalom”, hanem — Jézus példája nyomán — életet ébresztő és biztosító segítség. Kereszténynek lenni nem azonos bármiféle szabályrendelet-kódexnek való alárendeltséggel. Nem, mivel a keresztény ember Isten gyermekeinek szabadságával rendelkezik. A hitből nemcsak kötelességek származnak, mivel az az életörömmel is forrása, életet biztosító isteni ajándék. Az egyház belső életében sajnálatos módon egyre fokozódó bizalmatlanság mindenekelőtt a meg nem hallgatás következménye, melynek nyomán a gyanúsítások és félelem atmoszférája „sűrűsödik”. Mindez korlátozza, sőt bénítja az egyház tagjainak aktivitását, döntő és megújító képességét. Sokan ugyanis — félve a szabad és őszinte megnyilatkozásoktól — inkább bénultan és tehetetlenül „úsznak az árral”. — Vajon nem épp ez a gyakorlat az egyik ok, mely miatt egyházunkban egyre többen a „maguk útját járják”, kisebb-nagyobb szektás jellegű csoportba tömörülnek és — immár évek óta — hirdetik: Krisztus igen, de az egyház nem! Felelőtlen leegyszerűsítése lenne a problémának, ha rezignáltan állapítanánk meg: a *parrhesia*, az őszinte, nyílt beszéd „hiánycikké” lett egyházunkban. A jelenség mögé kell pillantanunk, és fel kell tennünk a kérdést: vajon miért? Vajon e jelenség mögött nem az a tény bújik-e meg, hogy nincs egyházunkban — s most maradjunk házunk táján — olyan fórum, ahol mindent őszintén és nyíltan, félelem nélkül, kellő tisztelettel (mert erre az igazság, pontosabban maga az Istentől eredő tekintély kötelez) el lehet mondani? (Németül tudó olvasóink számára jegyezném meg: nem a *Freimut* hiányzik, de nem áll rendelkezésre olyan *Freiraum*, ahol őszintén és nyíltan meg lehet nyilatkozni.) Vajon félünk? Kitől? Egymástól? Papok a hívektől és viszont? Püspökök a papság és hívek „tíborci panaszainak” meghallgatásától és a papok meg a hívek a püspökök gondjainak megosztásától, főpásztoraik őszinte, olykor a kritikus szó őszinteségével támogató megsegítésétől? A félelem — tudjuk — mindig rossz tanácsadó. A ki és miért fél megnyilatkozni, őszinte szót szólni nem választható el a másik kérdéstől: kitől s mitől fél, hogy jogával élve, kötelességéből fakadóan őszintén szóljon.

Zsinatokról — egyházközségi, egyházmegyei és országos szinten —, nyílt és őszinte szavak igényéről, jogos kérdések előadását biztosító és javaslatokat előadó fórum szükségességéről ismételtelen esett e lap hasábjain szó. Remélem, nem „pusztába kiáltó szavak” voltak, remélem — „felülről” és „alulról” — egyaránt felkészülünk rá, hogy (miként a régi görögök vagy épp keresztény őseink) az igazság és csakis az igazság szolgálatában, az igazság követelő és ugyanakkor egymás iránt tiszteletet parancsoló erejében végre nyíltan és őszintén fogunk egyre több félhivatalos és hivatalos fórumon megnyilatkozni.

Természetesen csakis az, aki joggal bízhat az őt hallgató személy vagy közösség nyitottságában, őszinteségében, aki tudja, hogy „nyílt térben” hangzanak el a felismert igazság és megtapasztalt valóság által sugallt szavai — csakis az ilyen ember lesz képes félelem nélkül, a megtorlás fenyegető szavaira, tetteire nem gondolva szabadon szólni, az emberi méltóság által biztosított szólás-

szabadsággal élni. Csakis az, aki nyitott szívvel, őszintén mondhat el talán még nem egészen „kiérlelt”, „beérett” gondolatokat, lesz képes — az ugyancsak a kellő nyitottsággal előadott kritika nyomán — idővel bátran terveket, javaslatokat előadni. A teljesebb igazság megismerése, a megfelelőbb gyakorlat alkalmazása feltétlenül igényli a világos, nyílt minden félelmet félreállító szavakat.

Isten — az igazság. Az ember az igazságot, a mindig teljesebb igazságot a földi élet során csak keresni tudja. Senki nem jelentheti ki, hogy „birtokolja” az igazságot. Egyedül a Szentlélek az, aki az idők során *elvezeti* az egyházat, az Istent keresőket „minden igazsághoz”. Az egyház történetének voltak és minden bizonnyal lesznek szomorú szakaszai, amikor az igazságot kisajátító „örök” teret és lehetőséget adnak a denunciációra, a szellem szegénylegényeinek életet bénító „besűgásaira”. Az ilyen helyzetek csírájában fojtják el az igazság megismerésére, a felismert „gazdagság” közzétételére törekvő őszinteséget, nyíltságot. Vonatkozik ez az elméleti és a gyakorlati életre egyaránt. Ahol pedig erre sor kerülne, egyrészt tág tér nyílik a klikkek, a szektás csoportosulás elburjánzására, másrészt a hit, a hívő magatartás, az élet örömtelenné válik. S mindez azért, mert néhányan, esetleg sokan szabadon, nyíltan, őszintén mertek kérdezni-szólni.

A keresztények közti kommunikáció alapja nem lehet más, mint az aktív, tette kész egymásrafigyelés, a nyílt dialógus, az egymástól való tanulás (ez mindenkinek nemcsak joga, de kötelessége is) alázatos készsége. Csakis az ilyen, belső életében kommunikatív, a nyílt és őszinte szót kimondó és meghallgató egyház lehet társadalmunkban hiteles, csakis az ilyen fogják meghallgatni, tanítását, javaslatait komolyan venni. Hitelét veszítené az az egyház, mely szabadságot, nyílt, őszinte beszédet követel a társadalmi életben, — belül pedig az elhallgattatás, a szabad szó elfojtásának gyakorlatát tenné magáévá. Egyházunknak társadalom- és világszolgálata nevében kimondott vagy leírt szava csupán „zengő érc és pengő cimbalom” maradhat, ha nem áll mögötte, ha nem alapozza azt meg a *parrhesia*, azaz a hitből fakadó, bizalmat ébresztő, őszinte, nem „kozmetikázott”, hanem nyílt beszéd. Az csak természetes, hogy ezt a nyíltságot és őszinteséget sohasem szabad a bölcsesség, a diszkréció erényeinek együttes gyakorlása nélkül igényelni, illetőleg gyakorolni.

Mit lehet, mit kell tennünk? Semmiféle bonyolult tanácsot, receptet nem kell ajánlanunk vagy követnünk. Az egyszerű, őszinte, minden ködösítés és „kozmetikázás” nélküli kimondott és írott szó teheti csak lehetővé, hogy egyházunkban végre ne elrejtsek, elkendőzzék, szóhoz jutni ne engedjék, hanem őszintén feltárják az igazságot. Azt is, ami gondot okoz, ami esetleg fáj, aminek megvalósításáért, érvényre juttatásáért „zsinatolnunk”, cselekednünk kell, — és azt is, aminek örvendünk, amit eredményként, Isten egyházának gazdagításaként könyvelhetünk el. Ezen az úton biztosíthatjuk csak saját belső és külső szabadságunkat. Ezt a szabadságot külső hatalom — remélhetőleg — már nem fogja többé korlátozni. A keresztény hívő a szabadságnak ebben a légkörében, „életterében” válhat csak nyitottá, az őszinte szó kimondójává, leírójává, az egyszerű, világos beszéd gyakorlójává. Az igazság, csakis az igazság fog „felszabadítani” (vö. Jn 8,32). Vajon ok nélkül, vajon nem sok mindent előre látva-tudva mondotta-e Krisztus Urunk a hegyibeszédben: „Beszédetek legyen: igen, igen; nem, nem. Ami ezt meghaladja, az a gonosztól van” (Mt 5,37).

Ami elválaszt — ami összeköt

„Érted haragszom, nem ellened.”
(József Attila)

Egyházunk és hazánk súlyos meghasonlással küzd. A történelmi változások ellenére fásultságot, rosszkedvet és gyanakvást tapasztalunk a társadalomban. Régi ellentétek éleződnek ki és újak keletkeznek, s vádaskodások, néha mérgező indulatok hullámaint keltik. Fokozódik a megosztottság. Lehet ennek gyökereit a közelmúltban vagy akár a régmúltban keresni, s másokat okolni érte, fontosabbnak tartjuk azonban, hogy kísérletet tegyünk meghaladására.

Gazdasági életünk nehézségeivel kapcsolatban naponta hallható, hogy az ország föl-emelkedése elképzelhetetlen erkölcsi-emberi újjászületés nélkül. E téren azonban alighanem a helyes kérdések sincsenek megfogalmazva. Annyi azonban bizonyos, hogy ha a lelkeket tovább mérgezi a kicsinyhitűségből fakadó szorongás, ha tovább folytatódik az ellenségképek gyártása, ha félelmünket gyűlölettel palástoljuk, ha nem vagyunk képesek egymással összefogva építeni egyházat, nemzetet és hazát, akkor aligha juthatunk előre.

Képzletbeli karácsonyi asztalunkhoz hívtuk a magyar szellemi élet jeles képviselőit, hogy választ kapjunk néhány kérdésre.

1. Hogyan látja a keresztények és a nem-hívók viszonyát a mai magyar társadalomban? Hogyan illeszkedhet bele az egyház egy pluralista társadalomba? Mit adhat a demokráciának, és mit várhat tőle?

2. Hogyan látja a katolikusok és a többi hívók (keresztények és másvallásúak) kapcsolatának kényes pontjait? Mit ajánl gyógyszerül?

3. Miben látja a katolikus egyház megosztottságának főbb jellemzőit és okait? Merre látja a kiutat?

Budapest, 1991 szeptemberében

A VIGILIA SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

ESTERHÁZY PÉTER

Önarckép

Minden baj forrása az önismeret hiánya, hiányossága. Az egyház — én, te — ugyanúgy nem akar (tud, mer) szembenézni az elmúlt negyven évvel, ahogy senki sem. Valóban nem kellemes foglalatosság. Ezért inkább fölstillizáljuk magunkat szenvedőkké, és leszünk rögtön diadalmasak — mint akinek eljött az ideje. De nem jött el az időnk, nem tudtuk elérni, hogy eljőjön az időnk, még a közelében sem vagyunk, hogy eljőjön az időnk, sőt; a mi időnk tudniillik a megbékélés, a kiengesztelődés és a szeretet ideje, most pedig a gyanakvás, rágalmozás, a magány és a gyűlölködés ideje van. Ezen az egyház egy leheletnyit sem tudott változtatni, semmiben nem tudtunk jó példát mutatni, semmiben, még abban sem, hogy ezt beismerjük. Még elvetélt kísérleteket sem tudunk fölmutatni. Nem jutott semmi az eszünkbe, se külön-külön, se együtt nem voltunk (eddig) képesek a „bravúrra, mely kötelező”. Olyanok vagyunk, mint egy jól működő KISZ-alapszervezet vagy üzemi négyszög.

Egyetlen igazságunk van

Három kérdésre szeretnék válaszolni, melyeket feltettek nekem, melyek életünk igen érzékeny és fájdalmas pontjait érintik. Ismételten feltettem magamnak ezeket a kérdéseket és közben figyeltem magam, hogyan reagálok rájuk? Egyszer aztán megfogalmazódtak bennem a válaszok, a fájdalom megszülte a kérdésekre a válaszokat.

Hogyan látom a keresztények és a nem hívők viszonyát?

Mint lelkipásztort érintett meg a kérdés. Istenem, mi lesz azokkal a hitetlenekkel, nem hívőkkel, a hit nélküliekkel, akik környezetemben vannak, akik valamiképpen hozzám tartoznak, akik közül némelyeket becsülök és szeretek? Vajon segíthetek-e azoknak a hitetleneknek, akikkel a sors összehozott? Érzem, rám nehezedik üdvösségük terhe. Tudom, a hit nem saját teljesítményünk, erőfeszítéseink eredménye, nem szociális munka produktuma. De azt is tudom, hogy életünk gyökerei mélyre fúródnak, és valahol a mélységben összefonódnak, titokzatosan összetartoznak. Az én hitem pedig élet és öröm, amelyről tanúságot kell tennem. Körülöttem pedig nyitott és zárt lelkek élnek. Vajon a hitemből fakadó élet és öröm kitárul-e a nyitott lelkek felé? Amennyire intézményes a keresztény hit, annyira személyes is. Aztán még arról is meg vagyok győződve, hogy elképzelhetetlenül szépen összefügg Isten igazságossága és irgalma. Olyan személyes adomány a keresztény hit, melyet mennyei Atyánk mindenkinek kioszt és mindenki számára lehetővé tesz. Az üdvösség ígérete mindenkinek szól. Isten irgalma ott is tud hatni, ahol az ember kénytelen gyengeségére és tehetetlenségére ráébredni. Már azt is sejtem, hogy én hiába kopogtatok olyan szívek ajtaján, ahová Urunk ismeretlenül és névtelenül már bekopogtatott, talán már be is költözött. Jó az, ha kívülről is felhangzik Isten Szava, feltűnik az üdvözítő szeretet egy-egy gesztusa, de az isteni kegyelem igazán belülről érinti meg az embert, és ezt Isten maga végzi el mindenkiben. Isten felhasználhat engem a külső megérintésben. Igen, ha áldozatot hozok másokért. És ha a külső érintés, a szó, a beszéd hatástalannak tűnik, akkor segít a beszédes hallgatás, az egyszerű, szótalán, csendes együttlét, az egymásért létezés, a példa, az Istenhez forduló szó és magatartás, az ima. Ilyenkor már Isten türelmét képviseljük a hitetlenek között. Keresztény vagyok, sugározok feléd, te pedig néma maradtál? Isten minden gyermekét szeretettel hívja, várja és elviseli. Isten az ő kegyelmét mindenki szívébe belerejtette. Segítek-e a kegyelem felébresztésében?

Es ha emberileg úgy tűnik, hogy Isten játszámja elveszett, mert üzenetünk, gesztusunk eredménytelen lett, akkor bízom Isten irgalmában. Üdvösségünket Istennek köszönhetjük. Istennek az is lehetséges, ami nekünk embereknek lehetetlen. Urunk Jézus a főparancsolatban összekötött bennünket önmagával és felebarátainkkal. Közös a sorsunk, de ebben a közös sorsban Jézus is benne van. Ha majd elcsitulnak hangos és eleven ellentmondásaink, akkor kiderül az igazság és a szeretet ereje. Most az ellentmondás bennem türelmet és felelősséget táplál. Ha szívünket már átszúrta a hitelenség tövise, akkor már arra gondolhatunk, akinek szívét keresztültszúrták, ahonnan az üdvösség folyama kiáradt. És azok szúrták keresztül Jézus Szívét, akiket szeretett.

Hogyan látom a katolikusok és a többi hívők kapcsolatának kényes pontjait? Tapasztalatom van arról, hogy az élet minden területén a szétvált testvérek között testvéri érintkezés van, ami lehetővé teszi az emberi és vallásos értékek kölcsönös kicserélődését; a sérelmek kiengesztelődését, a testvéri közösséget. Ha negatív szempontból nézem a kényes pontokat, akkor az idegenség és az ellenségeskedés érzése megborzongat. A keresztény hitet másképpen megfogalmazó ember idegen és ellenség lesz. Ha pozitív beállításban nézem a másként hívő, hitüket másként megfogalmazó embereket, akkor mindegyik értéket képvisel, amely valamiképpen egy egész töredéke és része. Vagy talán titokban felülke-rekedik bennem az az érzés, hogy jó lenne, ha ezek az értékek valamilyen defektjük miatt tönkre mennének? Krisztusnak csak egy egyháza van. Elemibb erejű az emberiség összetartozása. Erre utaló értékek minden hívő meggyőző-désében fellelhetők. Igen hosszú és közös történelmünk van, bármikor vissza-pillanthatunk és visszanyúlhatunk közös értékeinkre és közös alapunkra. Ha tényleg komolyan értékelem a szabadságot és a türelmet, akkor bármikor és bármilyen területen kapcsolatot létesíthetek a másikkal, a rész-egyházakkal, ki-cserélhetjük kölcsönösen megérlelt és megőrzött lelki-kegyelmi javainkat. Tanul-hatunk egymástól, adhatunk egymásnak és kaphatunk egymástól. Alapvető, közös történelmi örökségünk lehetővé teszi a rész-értékek kicserélődését. Közö-sen fordulhatunk mennyei Atyánkhoz, közösen hallgathatjuk Isten Szavát.

A testvéri kicserélődés felfrissít és gazdagít, a kiengesztelődés felemel. Min-denki megmaradhat annak, amivé lett, ha őszintén Isten felé fordulva lett azzá, amivé lett. Mindenki Krisztushoz tartozik aki valóban feléje fordult, és elfogadta követelményeit. Ha a középpont felé fordulunk, akkor meglepődve vesszük észre, hogy attól kapta mindenki értékeit. Csak az a kérdés, hogyan sáfárkod-tunk a kapott és megőrzött javakkal. Mindenki viseli saját felelősségét. Ki me-rem-e mondani a másiknak; jó, hogy vagy, hogy más vagy, és általában én is több, gazdagabb vagyok. Önmagam azonosságát tisztábban látom általam. Új azonos-ságra tehetek szert a testvéri érintkezések és kicserélődések által. Kiengesztelő-dött, megtisztult különbözőségeink, testvéri kicserélődéseink intenzívebb kato-licitás kifejezői lehetnek. És ha ilyen értelemben egyre növekedik a kicserélődés, akkor egyre hitelesebb lesz az egység a különbözőségben, egyre konkrétábbá válik Krisztus Urunk egyetlen egyháza. Elvégre is, keresztény hitem nem elvont tanokra irányul, hanem életre, nyitottságra és hűségre; minden rész-egyház le-gyen az, aminek legbensőbb magva szerint lennie kellene, maradjon hűséges saját krisztusi igazságához, akkor tényleg egymás felé fordulhatunk. Ezt a kien-gesztelődést nem viták, értelmi belátások fogják létrehozni, hanem a hit ereje. Fel kellene ismernünk, hogy amik vagyunk, amivé lettünk, az tulajdonképpen közös keresztény hitünk egyik lehetséges változata. Igen nagy baj származna abból, ha a másik kárára akarnám érvényesíteni hitemet. Mi lenne, ha a töredé-keket sikerülne visszahelyezni eredeti egységükbe? Hitünk eredeti szépsége és ereje így felragyoghatna.

Miben látom a katolikus egyház megosztottságának okát?

Talán ez a legfájóbb és legvalóságosabb kérdés. Saját bajainkat, sebeinket fel-tárni és orvosolni. Mi a legsúlyosabb kérdésünk? Nem vagyunk, illetve nem látszunk igazán azoknak, aminek mondjuk magunkat. Meggyöngült a hitünk, langyos vagy kihűlő a hitünk. Pedig azt mondjuk, hogy egészen közel vagyunk Urunkhoz, teljes akaratát felfogtuk és értjük. Miért van ez így? Talán azért, mert a mai általános szellemi légkörben megrendültek hitünk természetes alapjai?

Nem hiszünk abban, hogy a szeretet, a becsület a legnagyobb erő minden ellenkező látszat ellenére? Elhomályosult az a tiszta belátásunk, hogy katolikus hitem és értelmem tiszta okfejtése, a rendezett és a normális élet egybecseng. Homályba borult a hit értelmes, biztos, szilárd és átlátható evidenciája és mértéke a gyakorlati tennivalók sokasága és zűrzavara között. Éles választóvonal húzódik az ember tényleges és a hit világa között. Életünk gyakorlata emiatt nem illeszkedik hitünk gyakorlatához. Olyan nehéz egyidejűleg és egyértelműen embernek és katolikusként lenni, mert annyira bonyolult és gyakorlatias lett a világ, és ezt a gyakorlatot már nem a hit alakítja. Megvalljuk alapvető transzcendenciánkat, de nem szerinte élünk. Tragikomikus helyzetek adódnak abból, hogy állítva tagadjuk és tagadva is állítjuk hitünket. Talán beszélünk hitünkről, ami valójában nincs, és nem beszélünk hitünk gyökereiről, ami talán még megvan bennünk. Nem vesszük komolyan azt, ami számunkra a legkomolyabb, pedig csak kartávolságra van tőlünk. Minél mélyebbre nézek, annál nagyobbaknak látszanak a veszélyek, de annál világosabban látom a szabadító igazságot.

Csak egyetlen lényeges igazságunk van: Jézus Krisztus, az Isten Fia a mi Megváltónk! Ha ezt belátom, és ennek erejét szétsugározom magamban és környezetemben, akkor helyreállhat a megbillent egyensúly, visszalendül a pályájáról kibillent világ a saját eredeti pályájára. Eleven összeköttetés kellene a központ és a periféria között, a szívből kiáradó és kilüktető vérnek mindenhová el kellene jutnia, hogy elevenség és élet legyen mindenütt. Hogy Krisztusban mindent újra egybefoglaljak, ahhoz erőfeszítésre, átgondolt, egységes lelkiéletre és meggyőződésre van szükség. Tiszta látás és erős akarat kell ahhoz, hogy a legkisebb dologban is meglássam annak végtelen jelentőségét. Azon múlik, hogy legyőzzük ernyesztő bajainkat és életerőssé tegyük hitünket, hogy újra központi meggyőződés lesz az, hogy véges, esendő életemnek végtelen jelentősége van, és hogy minden tökéletlenségem ellenére a legértelmesebb dolog a tökéletességre törekedni. Ekkor hitem központjából irányítom életem. Ha hisszük, hogy Urunk Jézus él köztünk és bennünk, az ő végtelen isteni szeretete átjárja szívünket és elménket, akkor talán a keresztények alapvető állítása és törekvése nemcsak paradox állítás, hanem az Isten és az ember közös, megfoghatatlan, de valóságos titka.

GÁL FERENC

Válság vagy ál-válság?

Az élet egyéni és társadalmi vonatkozásban sokkal bonyolultabb, mint hogy irodalmi műfajokkal vagy filozófiai és szociológiai fogalmakkal ki lehetne fejezni. Ezért ha a mai magyar közélet bajairól és reményeiről van szó, akkor ahhoz csak szerényen hozzászólhatunk, elmondhatjuk egyéni meglátásainkat, de többre nem vállalkozhatunk. Mindenki a saját világnézeti, politikai vagy vallási meggyőződése szerint mond ítéletet, s akárhogy igyekeznek, nem kerül el az egyoldalúság veszélyét. Az ötvenes években Lukács György *Az ész trónfosztása* című könyvében az irracionális csúcsonosodását látta a hitlerizmusban, s ennek megfelelően az értelem fölényét a marxizmusnak tulajdonította. Gondolom, hogy a legtöbb ember ma óvatosabban ítélkezik.

Társadalmunkat illetően legtöbbször az a megállapítás hangzik el, hogy „válságban” vagyunk. De a válság is olyan szó, amelynek az értelmét meg kell magyarázni, és amit lehet egyes emberekre, helyzetekre, intézményekre vonatkoztatni, de sohasem beszélhetünk általános válságról. Már csak azért sem, mert nincs olyan rossz helyzet, amiből valakinek haszna ne volna. Sőt azt is meg lehet kérdezni, hogy aki válságról beszél, nem a maga feltűnését keresi-e, és nem másokat akar-e megbélyegezni a felelősség terhével. Különbösen is valahol és valakinél mindig van válság, van olyan szorult helyzet, amiből nehéz kiutat találni, hiszen nincs olyan ember és közösség, akinek és aminek minden sikerülne. Ahol meg baj van, ott az emberek szeretik egymást okolni, ott bűnbakot keresnek, összevesznek és a régi mellé új bajokat csinálnak. A sajtó és a hírszolgálat pedig kötelességének érzi, hogy bizonyos dolgokat újra meg újra tálaljon, kisarkítsa vagy akár felnagyítsa. Ma már nyugodtan beszélhetünk gépesített közvéleményről.

Ennek megfelelően mindenféle orvoslás-keresés nehezebb lett. A század elején egy alkalommal az amerikai ex-elnök, Theodore Roosevelt találkozott Ferenc Józseffel, és megkérdezte tőle, hogy korunkban mi a feladata neki, mint uralkodónak. „Hogy a népet megvédjem a politikusoktól” — volt a válasz (*Osztrák-Magyar Monarchia* 103. o.). Ma más időket élünk, de talán lehet úgy fogalmazni, hogy most a népek magát kell megvédelmeznünk, nemcsak a politikusoktól, hanem a hatalmi tényezők sorozatától: a sajtótól, a hírközlő eszközöktől, a bürokráciától és a gazdasági élet útvesztőitől. Nyugodtan hozzávehetjük még azt is, hogy az elmúlt évtizedek sokrétű örökségétől. Tudomásul kell venni, hogy az emberek nehezebben változnak meg, mint a politikai helyzetek. Akik szerették a hatalmat, azok ma is szeretnék; akik vallástalanok vagy a vallás ellenségei voltak, lelkük mélyén ma is azok; akik az osztályharcot hirdették, azok ma sem lesznek a felebaráti szeretet hősei.

Politikusokra szükség van, sajtóra is, adminisztrációra is, hiszen a társadalmi szervezethez mindezt megköveteli, csak annak nem szabad elhomályosulnia, hogy mindezek a nemzet egészségének a javáért vannak, vagy azért kellene lenniük. Itt két nemzedék nőtt fel olyan környezetben, ahol a párt és az állami intézmények kizárólagos jogokat élveztek, és csak nekik lehetett igazuk. Lélektanilag ezt a beállítottságot nem lehet néhány hónap alatt levetni. Főleg ott nem, ahol az emberek számára hiányzik az igazságosság és a szeretet isteni mértéke. Ezzel magyarázható, hogy annyian félnek a vallásos neveléstől, az egyházi iskoláktól, a „keresztény kurzustól”. Pedig mindenki meggyőződhet róla, hogy a vallások nagyobb békében élnek egymás mellett, mint a politikai pártok, és a hangnemből is más színezetű.

Mindent egybevetve, természetesnek tartom, hogy betegek vagyunk, illetve lábadozunk. Az is természetes, hogy minél hamarabb szeretnénk meggyógyulni. Régi hagyomány az, hogy ilyenkor a legtöbben az ország vezetését szidják, s ha a szólásszabadság új adomány, akkor azzal igyekeznek is élni. Ettől azonban még nem gyógyulunk meg. Tárnyalagossá tehet bennünket az a tény, hogy hasonló nehézségekkel küzdenek mindazok az országok, amelyek kiábrándultak a marxizmusból, sőt a legtöbben még nagyobbak a nehézségek. Arra tehát fel kell készülni, hogy Európa keleti felének évekre lesz szüksége, amíg szert tud tenni valamilyen anyagi és szellemi egyensúlyra. Viszont azzal is tisztában kell lenni, hogy a megoldást senki nem hozza nekünk ajándékba. A külső segítségnek is csak akkor van fogadatja, ha mi magunk beépítjük azt a nemzet éle-

tébe. Ebből a szempontból érdekes eszmefuttatást közöl a német közíró, Joachim Fest, *A szertefoszlott álom* című nemrég megjelent könyvében (Der zerstörte Traum, 1991). Századunkat az Utópiának, az álom országának kergetése jellemezte. A múlt századból örökségül kaptuk azt a felfogást, hogy a természettudomány és a technika haladása minden problémát megold, főleg akkor, ha együttjár a liberalizmussal. Más módszerrel ugyan, de földi paradicsomot ígért a marxizmus és a hitlerizmus is: az előbbi elsősorban a munkásságnak, az utóbbi a kiváltságos fajnak. Ha hiszünk az ideológiában és engedelmessé válunk a hatalomnak, akkor minden az önkbe hull. A történelem keserűen igazolta, hogy az életet nem lehet így leegyszerűsíteni. Földi paradicsom nincs és nem is lesz, arról maga a bűnnel terhelt ember gondoskodik. Ennek ellenére mindig vannak, akik ilyet várnak és ilyet ígérnek. Az álmokról nehéz lemondani.

Mint teológus tudom, hogy a teológiából is lehet ideológiát csinálni, mint ahogy azt megtette a dél-amerikai „felszabadítás teológiájának” néhány képviselője. Az igazságtalanság, a szegénység és az elmaradottság ellen minden erővel küzdeni kell, de közben nem szabad megfeledkezni arról, hogy az embernek örök célja is van, s az erkölcsi rendet a pozitív isteni kinyilatkoztatás határozza meg, nem a mi földi szükségletünk. Ha tehát ezek alapján hozzá akarok szólni „egyházunk és hazánk súlyos belső meghasonlásához”, akkor az első megjegyzésem csak ez lehet: örülök, hogy az átélt évtizedek után csak ennyi meghasonlás van közöttünk, és csak ennyi nehézséget kell leküzdenünk. Ahogy a környező országok példája mutatja, lehetnének nehezebb helyzetben is. Aki ezt könnyebben megállapítja, annak keresnie kell az okokat is. Azok között pedig rá kell mutatnia a magyar nép jóérzésére és a vezetők igyekezetére. Ahol emberek vannak, ott ugyan lehetne mindent jobban is csinálni, de azért a jót észre kell venni. Az már közhely lett, hogy az állami életet tekintve külföldön sokkal jobb a hírünk és a vezetők nagyobb elismerést kapnak, mint itthon, tehát nem lehet minden olyan sötét, mint sok bíráló látni véli. Egyházi tekintetben pedig a nyáron bemutattuk az erőpróbát. Megrendeztük a pápalátogatást olyan fejelemzetten és előkelően, hogy díszére vált volna bármelyik szabad nyugati országnak. Amellett a katolikus tömegek nem valami bemutatót láttak benne, hanem igazi vallási élményt. A papság sorai kétségtelenül megritkultak, de annak ellenére a legtöbben emberfeletti munkát fejtenek ki, amikor négy-öt helyen végeznek hitoktatást és egyéb lelkipásztori munkát. Külön utakon csak azok járnak, akik az igazi egyházi munkában nem akarnak részt venni, és a természetükben van a hangoskodás. A magyar egyház egészét tekintve ezek annyira peremjelenségek, és annyira egyéni indíttatásokból fakadnak, hogy inkább sajnálni lehet őket, semmint komolyan venni.

Magamtól nem szoktam sem reformtervekkel, sem nagy meglátásokkal előállni. Ha kérdeznak, megmondom a véleményemet. A mai feladatokhoz is csak azt tudom mondani, hogy mind állami, mind egyházi vonalon vannak, akik látják a tennivalókat, akikben van keresztény igazságérzet és önzetlenség, s vannak olyanok is, akik tudnak áldozatos életükkel példát mutatni. Ezek mögé kell állni, őket segíteni, s akkor egyre közelebb jutunk az egységhez, a megértéshez és az anyagi boldoguláshoz is.

Állandó párbeszédben

1./ A magyar társadalom — szekularizáción átment társadalom. Nem mondhatjuk, hogy napjainkban vár tisztázásra a keresztények és a nemhívók viszonya. Különválásuk végeredményben már a XIX. század folyamán végbement, és a XIX. század vége óta hívők és nemhívók rendezett jogi és társadalmi viszonyok között élnek egymás mellett. Más kérdés, hogy néha a hívőkben, máskor a nemhívókben keletkezett bizonyos fokú fölényérzet, és magukat a társadalom reprezentánsainak vagy az összlakosság érdekeit jobban hordozó csoportnak nyilvánították. Ismeretes tény, hogy a két háború között a társadalmi értékrendben a vallásosság magasabb fokon állt, mint az ateizmus, és ezért a társadalom jelentős csoportjait netán annak szimulálására készítette, mintha vallásosak lennének, jóllehet esetleg csak egy rutinszerű, külsőséges vallásosságról volt szó. Hosszabb távon azonban ez az egyházaknak többet ártott, mint használt. Közismert tény, hogy a II. világháború után nemcsak a szekularizációs folyamat kapott újabb lendületet, hanem egy ellenkező előjelű értékrend is érvényesült, az államhatalom nehezen tolerálta, néha büntette, de mindenképpen elmondhatjuk, hogy összehúzott szemöldökkel figyelte azt, ha néha valaki hívőként vallását gyakorolta, és a társadalom szempontjából értékesebb magatartásnak nyilvánította az ateizmust, azt, ha valaki minél nagyobb távolságot tart az egyházaktól. Az inga tehát a XX. században mindkét irányba kilengett, és most érkezett el az ideje annak, hogy a valóságos egyensúly kialakuljon, hogy a társadalom azt mondja, hogy mind hívő, mind nemhívó csoportjai egyaránt értékesen hozzájárulhatnak az ország sorsához, sem politikailag, sem társadalmi téren nincs kitüntetett szerepe ennek a ténynek, és ezért most, ha nem is jelenleg, de a jövőre nézve úgy érzem, hogy a hívők és nemhívók viszonya konfliktusmentesen fog alakulni.

Van-e érdekütközés a hívők és nemhívók csoportjai között? Én azt hiszem, hogy távlatosan, nagy érdekeket illetően nincs. Kétségtelen, hogy éppen jelenleg, amikor a vallásos igények érvényesítésére kerül sor — hiszen ezeket nem ismerték el —, léteznek részkérdésekben konfliktusok. Arra gondolok, hogy a vallásos igények megjelennek a társadalmi vertikum egészében, vagyis a vallásos csoportok igénylik azt, hogy iskolára tehessenek szert, hogy vallásos egyesületeket alapítsanak, kulturális létesítményeket hozzanak létre, s mindennek megvannak a tárgyi feltételei és ezekkel a tárgyi feltételekkel valaha rendelkezett az egyház, elvették tőle, tehát az egyháznak ezt joga van visszakérni. Nyilvánvaló, hogy számos helyen érdekütközésekre, vitákra fog sor kerülni, és a nemhívók egyes csoportjai ezt úgy érezhetik, mint amely folyamat az ő rovásukra történik, hiszen ők ebben nem érdekeltek, ők vannak birtokon belül, mintha őket valami anyagi vagy hatalmi veszteség érné. Tehát a nemhívók figyelmét arra kell felhívni — ha lehet társadalmi-nevelődési folyamatról beszélni, amelyben a publicisztika is szerepet kaphat —, hogy vegyék tudomásul, hogy egy valóságos egyensúlyviszony helyreállításáról van szó. A hívőket pedig arra kell figyelmeztetnünk, hogy ne belső győzelemérettől fűtve hajtsák végre ezt a szükségszerű igazságtevő folyamatot, amikor igényeiket netán anyagi, társadalmi téren érvényesítik, mert ezzel csak idegenkedést válthatnak ki a társadalom nemhívó cso-

portjaiból. Talán úgy fogalmazhatnám, hogy a hívők most válnak őskeresztényekből amolyan félig államvallást gyakorló csoporttá, és ezt inkább csak belső elégtétellel vegyék tudomásul, ne nyilvánítsák ki győzelemérzetüket, függetlenül attól, hogy mekkora csoportokról van szó. Ami a vallásosságnak a közéleti szerepét illeti, sajnálatosan összekeveredik a vallásosság és az ideológia. Két egészen különböző szintről van szó, nyilvánvaló, hogy a vallásosságból és nem vallásosságból, tehát ateizmusból nem lehet levezetni a nemzet szerepéről vagy mondjuk a gazdaság meghatározó voltáról kialakított elképzeléseket.

Ez utóbbiakról kialakított nézetek az ideológia fogalmi körébe tartoznak, és ezek az ideológiák nincsenek közvetlen érintkezésben a vallásossággal, még kevésbé a vallásgyakorlással. Nagyon sokszor napjaink vitáiban, amikor a konzervativizmus, liberalizmus és szociáldemokrácia lobogói alatt ütköznek a nézetek, úgy próbálják egyesek beállítani, mintha a vallásosság ezek közül régebbi volna, mint az ateizmus, mintha a konzervativizmussal fogna kezdet, annak szövetségese volna; nyilvánvaló, hogy erről szó nem lehet. Egyes pártok nem nyilvánítják magukat a hívők vagy nemhívők politikai reprezentánsaivá, mert ezt csak az ideológiában lehet, ott vállalhatják, hogy a liberalizmus, a konzervativizmus vagy a szociáldemokrácia értékvilágát közvetítik, de ha a valláshoz, egyházakhoz való viszonyukat különbözőképpen határozzák meg, akkor sok évszázaddal nyúlnak vissza, politikai és eszmetörténeti szempontból egészen anakronisztikus síkra juthatnak el. Ezen a téren különös felelősség terheli a publicisztikát, ahol megnyilatkozásokban e kettő gyakran keveredik, és éppen a sajtónak a feladata, hogy ezt a fogalmi kérdést ne csak tisztázza, hanem tegye is köztudottá, fogadtassa is el általánosan.

Egy másik kérdés az egyház beilleszkedése a pluralista társadalomba. Az egyház ugyanis, amint a neve mutatja, *egy ház*, tehát nem várhatjuk el az egyházaktól, hogy belülről pluralizálódjanak, hogy különböző platformokat alakítsanak ki és eszerint — mondjuk — a legkülönbözőbb vallásos igényeket fogják kielégíteni. Nyilvánvaló, hogy több egyház van, néhány nagy történelmi egyház és mintegy negyven — mondjuk így — regisztrált egyház, és az embereknek felnőtt korukban maguknak kell választaniuk ezek között, és nem pedig arra törekedniük, hogy az egyházakat belülről pluralizálják.

Ugyanakkor azonban az egyházon keresztül kétségkívül lezajlik egy szocializációs folyamat, amelynek óriási jelentősége van a modern társadalom működtetésében. Nevezetesen, sokat emlegetik az ún. keresztény értékeket, más szinonimákkal joggal mondhatják, hogy kétezzer éves európai értékekről van itt szó, amelyek messze-messze visszanyúlnak a kereszténység előtti időkbe, az antikvitásba, és ezeket természetesen modern, szekularizált, nem vallásos iskolarendszer is közvetítheti — ezt nem vonhatjuk kétségbe. Ugyanakkor viszont az egyházak a maguk teljességében képesek ezeknek az értékeknek a közvetítésére, hogy így mondjam, benső elfogadtatására, a pszichológia nyelvén interiorizációjára, és ezáltal gyakorlatilag is funkciót vállalnak az egyházak abban, hogy a pluralizmuson alapuló, egymás iránt türelmes társadalmi rendszert mintegy elfogadtassák, és a társadalmi türelmetlenséget, agressziót a minimumra szorítsák. És az egyházak jól teszik, ha maguk is hangoztatják — úgy mondanám büszkén hangoztatják —, hogy ezt a feladatot vállalják, és ezáltal hozzájárulnak a demokratikus társadalmi berendezkedésnek a meggyökereztetéséhez. Mert itt még rengeteg elvégzendő feladatuk van, illetve az újonnan felnövő nemzedékek nem lépnek be automatikusan ebbe a demokráciába, nem nevelődnek magától

értetődően demokratákká, ez a családra, a nevelési rendszerre, az állami iskola-rendszerre vár éppúgy, mint az egyházra a maga sajátos nevelési folyamataiban, aholis az egyház elsősorban a hívőket neveli, és a vallást gyakorló embereknek az integrációját végzi el, mint fő feladatot, de emellett a hitelemek közvetítésén keresztül kétségkívül jelentősen hozzájárulhat a demokrácia meggyökereztetéséhez.

2./Meglépő, hogy a szekularizációs folyamat előrehaladása ellenére mennyire él Magyarországon (ha nem is nyilvánosan) a katolikus és protestáns egyházak idegenkedése egymástól. Mi ennek az oka, amikor szekularizálódott társadalomról beszélünk, amikor a keresztény egyházaknak egymáshoz közel kellene állniuk?

Azt hiszem, hogy ez elsősorban a hagyományban, az egyházi konzervativizmusban keresendő. Az egyházak a saját világukon belül átörökítik ezt az idegenkedést, és ez az idegenkedés nemcsak a lelkészekre, hanem a hívőkre is — hogy így mondjam — áterjed. Igaz ugyanakkor, hogy nincs arról szó, mintha igényelnünk kellene a különböző egyházak híveinek intenzív kapcsolatát. Nem kell követelményként állítanunk, hogy a hívek rendszeresen eljárjanak egymás templomába. Nem kell jóban lenni, de békésebb egymás mellett éleést kellene megvalósítani egymás jobb megismerése által. Közismert, hogy elsősorban protestáns oldalról az ökumenizmus mozgalma törekszik arra, hogy a keresztény egyházakat egymáshoz közelítse. Az ökumenizmus mozgalma bizonyos szempontból válaszütt előtt áll, hogy teológiai úton hajtja-e végre ezt a feladatot, tehát elsősorban a vallások tudós embereinek a szintjén a lehetséges, teológiailag nem gátolt különbségek lecsiszolása által, vagy pedig egy magától értetődő társadalmi mozgalmon, az érintkezések sokaságán, a közös istentiszteleteken keresztül. Úgy vélem, hogy ez a kérdés, az ökumenizmusnak ez a teológiai vagy társadalmi folyamata nem Magyarországon fog eldőlni, hanem nemzetközi síkon. Én azt hiszem, hogy mind az ökumenizmust, mind pedig az egyházak feszültségének oldását illetően az igazi és egyetlen gyógyszer a nemzetközi integráció. A nemzeti jellegű egyházaktól az egyházaknak meg kell keresniük a maguk világegyházi kapcsolatait.

A protestáns egyházaknál érthető, ha ekként fogalmazzunk, de talán különösnek tűnik, ha ezt a követelményt felállítjuk a katolikus egyházzal szemben is. A magyarországi római katolikus egyház kétségtelenül részese a római katolikus egyháznak, mégis sajátos magyarországi, néha sajnálatosan provinciális vonásokat mutat. Tehát itt is erőteljesebb integrációra van szükség, hogy a világban lezajló folyamatokhoz igazodni tudjon.

3./ Protestánsként nem ismerem belülről a katolikus egyház megosztottságát. Annyit azonban tudok, hogy régen is más volt a város és a falu katolikus egyháza vallásgyakorlása, a városi és falusi egyházak lelkészeinek szerepe. Régen is volt különbség a szerzetesrendek álláspontja, gyakorlati-elméleti tevékenysége között. A múlt században mondjuk Scitovszky János és Horváth Mihály főpapi világa alapvetően különbözött egymástól. Századunkban más eszmeiséget képviselt Prohászka Ottokár és Mindszenty József. Természetes tehát, hogy ilyen különbözőségek a jelenben is vannak. Azt hiszem azonban, hogy az utóbbi időben valóban elmélyültek ezek a megosztódási vonalak. Ennek egyik oka talán — nagyon óvatosan szeretnék fogalmazni — abban keresendő, hogy a római katolikus egyház megújulása elmaradt. Ezért erőteljesebb modernizálási törekvések jelentek meg, amelyek igen határozott újító törekvéseket reprezen-

tálnak, és velük szemben egy elég erőteljes konzervatív irányzat bontakozott ki. Tehát a mindig szükségyszerű megújító viták a kívánatosnál élesebbek, ezek a frontvonalak sokkal karakterisztikusabbak. Különböznek a hívek igényei is, hiszen a római katolikus egyház, mint Magyarország legnagyobb és legrégebb egyháza kötődik történelmi hagyományaihoz, a hívek jelentős része is kötődik a népegyházhoz. A lakosság kétharmadát reprezentáló — mondjuk úgy, hogy a hívek kétharmadát reprezentáló — népegyházzal van szó, amelynek tömegigényeket kell kielégítenie. Ugyanakkor elsősorban a városokban régóta jelentkezik az individualizmus, az egyéni vallásosság iránti igény elsősorban az értelmiségi körökben, amely hitbéli kérdésekben személyre szóló eligazítást vár az egyháztól, vagy konkrétan a lelkészekről, akik számukra az egyházat reprezentálják. És végül harmadikként megjelent az új közösségiség igénye, azért mondom így, mert a történelmi egyházhoz kötődő népegyház is a maga módján közösségi jellegű. Tehát megjelentek ezek a bázisközösségi igények, önként vállalt közösségek szerveződnek vallási alapon, de mégis oly módon, hogy az emberek egymást is vállalják, nemcsak tudomásul veszik, hogy a térbeli közelség őket egy egyházközösségbe fogja össze, hanem külön döntenek arról, hogy kit fogadnak be soraik közé, és csak olyan nagyságrendű közösséget próbálnak formálni, ahol az emberek egymást alaposabban megismerhetik. Ezeknek az új közösségi igényeknek a vallási hitelvekkel való összeegyeztetése ropant bonyolult folyamat, és újabb konfliktusforrást jelent a római katolikus egyházon belül. Egyáltalán, a hit követelményei és a hívek igényei néha ütközhetnek egymással. Állandó párbeszédre van szükség papok és világiak, a teológia alapos ismerői és a hívek sokszor laikusán megfogalmazott vágyai között. En azt hiszem, hogy a kiutat errefelé kereshetjük. Állandó párbeszédben a szentségek kiszolgáltatói és befogadói között.

GYULAY ENDRE

Fönt és lent: szolgálni

1. Szekularizálódott világban élünk. A transzcendenset felváltani próbálták a csak Evilággal, az Isten helyébe próbálták állítani az Embert. E folyamat régi, s így különféle megjelenési formái vannak: isteni a faj, cél a boldog és fajtiszta birodalom, isten a közösségi ember, cél a földi mennyország, a kommunizmus társadalmának felépítése, isten a szabadság, cél a mindenki által mindenkinek biztosított háborítatlan, korlát nélküli szabadság beteljesülése, isten a vagyon, cél ennek minden áron történő megszerzése. Mindezek és a többi izmus is eleinte megnyerni próbálta az Egyházat. Volt egy-két egyházi ember, akít valóban sikerült elvakítaniuk, de az Egyházat, annak egészét soha. Ezen kudarc után jött az üldözés. Minden izmusban más stílusban és más kiterjedési körben. Mind hitte, hogy sikerül rövid időn belül végleg elpusztítania. Nem sikerült. Miért? A hívó felé igen könnyen tudok feleletet adni: Istentől van, Jézus tanítását nyújtja, a Szentlélek vezet méltó vagy méltatlan emberek által. Es a nem hívónek mit tudok felelni? Gondolkozzon el a kétezer év történelmén, hány üldözés vagy hány belső meghasonlás után is áll, szolgál. Miféle emberi erő tarthatja fenn? Hány nagy, fegyverrel szerzett birodalom tűnt el ez idő alatt! Nem lehet más

titka, mint Isten, s így a még nem hívőnek is JEL akar lenni, nem az ember jele, hanem az embert nagyon szerető Istené.

Mit adhat a mának, a demokráciát építgető ún. pluralista magyar társadalomnak? JÉZUST, az Isten Fiát, a tanítómestert, a nagy példaképet, aki maga is bemutatta életével, amit tanított. Ő igazít el a *honnan jöttünk és hová megyünk* kérdésekben, Ő nyújt igazi életcélt és mutatja meg az utat is ehhez. A tegnap és a ma társadalma azt kérdezi: hány otthonotok van? hány gyengeelméjű gyereket gondoztok? hány alkoholistát, drogost hoztok vissza a normális emberi életbe? Pedig nem ezt kellene kérdeznie! Hanem azt, hogy miért ilyen szellemű az iskolátok? Miért így ápolnak a nővéreitek, és nem úgy, mint a mi ápolónőink? Miért veszitek magatokra az öregek, a debilis gyerekek stb gondjait? Miért van ilyen szellem nálatok? Mivel vagytok ti másabbak, és miért vagytok boldogabbak, kiegyensúlyozottabbak? Mi ennek a társadalomnak is felkínáljuk a mi JÉ-ZUSUNKAT. Néha esetenül, néha botladozva, máskor igazi, nem hamis tanúságtétellel. Mi követjük, boldogok vagyunk, van életcélunk, eligazodunk, hogy mi az igazán értékes, gyertek velünk!

És ezt mi kínáljuk, tanítjuk, éljük, de sem valódi, sem szellemi fegyverrel nem óhajtjuk terjeszteni. Valódi pluralizmussal élünk, megbecsülve hívót és nem hívót, segítve hozzánk tartozón és ide nem tartozón. Hirdetjük, éljük, de senkit nem terrorizálunk!!! Akinek tetszik jöjjön, szabad akaratának döntését örömmel fogadjuk, de ha nem jön, akkor is szeretjük!

Két dolgot kérünk, az emberi jogokat alapvetően érintőt: vallásszabadságot és ennek gyakorlásához mindenféle lehetőséget. Ezzel mi nem óhajtjuk senkinek nyakába varrni magunkat, sem a hatalmon lévőknek, sem az ellenzéknek, de azt sem szeretnénk, ha ennek megadása miatt belőlünk szeretnének pajzsot készíteni a maguk védelmére. Ez emberi jog, s aki ezt elveszi, azt bizonyítja, hogy messze van a terror nélküli pluralizmustól.

2. Nagyon szépen alakult az utolsó évtizedben a katolikusok és a többi keresztény vallások közötti kapcsolat. Messze van még az egységtől, de kilendült a holtpontról. Oka először is az, hogy az ateista uralom alatt mind jócskán üldözött volt, s így a velük való ellentét kibővítette az egymás közötti eltérést, másodsor, lassan kezd beérni a II. Vatikáni zsinat és II. János Pál pápa anyai megnyilatkozása a keresztények egysége irányában, valamint mindenki belátja, hogy egymást ócsárolva az újraevangelizálás eredményes munkálására aligha van esélye bármelyiknek is. Sokféle formában látszanak eredmények: a januári közös igeliturgiák, a menekültek, betegek közös szolgálata, az ökumenikus állami imádságos megnyilatkozások, stb. Talán a legfontosabb, hogy nem ellenségnek tekintjük egymást, hanem Krisztus követőinek. Veszélyek is vannak: először, hogy vannak akik nagyobb egységről beszélnek, mint ami van, hirdetvén, hogy már szinte nincs is különbség, mások le akarják tagadni azt is, amit már elértünk. Ma is pápistákról ill. vastagnyakú kálvinistákról beszélnek, annak minden pejoratív ízével. Emlékezzünk a pápalátogatás előtti egyik és másik oldali megnyilatkozásokra... Nem szabad összemosni a dolgokat. Az egységet csak az szolgálja, aki a maga Krisztust követő útját jól ismeri, annak követelményeit meg is teszi, de a másikat másságával együtt tiszteli és valóban szereti. Ha nem ismerjük és nem tartjuk fontosnak, amit hitünk tanít, ha nem látjuk, miben különbözünk, akkor soha sem fogjuk tudni, mit is kell a Szentírást kézbe véve megbeszelnünk, soha nem is lehet egység. Nem igazán hű az a maga vallásában, aki nem örül egy oda megtérőnek, de nem tiszteli a másik vallást, aki csak

üvöltve és szitkozódva veszi tudomásul, hogy egyik eddigi híve áttér, mert lelkiismerete szerint ott találja meg a számára teljesebbnek vélt igazságot. Szeretben egység, a különbözőségben megértés és megbecsülés, a sajátunkban elmélyedés és életté váltás. Aki igazán közeledik Krisztushoz, az közeledik a többi, igazán Krisztus felé igyekvőhöz is.

3. A bukott emberi természet sajátos kívánsága, hogy minden függéstől ment legyen, vagy ha már nem az, akkor inkább tőle függenek, maga szabja meg saját határait, törvényeit, maga határozza meg a Szentírás értelmezését. És persze a saját nézeteit mások is fogadják el, életüket aszerint formálják. Szóval egy kicsit ő legyen az Isten. „Ha erről esztek...”. Már Szent Pál észleli ezt. Az első korintusi levélben meg is írja: „Testvérek, a mi Urunk, Jézus Krisztus nevére kérek titeket: ugyanazt valljátok mindnyájan! Ne szakadjatok pártokra, hanem forrjátok össze egyazon elvben, egyazon felfogásban... Vannak köztetek, akik azt mondják: én Pállal tartok, én meg Apollóval, én Kéfással, én pedig Krisztussal. Talán megoszlott Krisztus?...” Nem új jelenség a megosztottság az Egyházban. Ha a mait vizsgálom, az első amit látok, a két világháború alatt megingott mindenféle *tekintély trónfosztása*. Így a pápáé is, püspöké is. Nincs nagy igény a hierarchikus rendre, pedig ezt még Krisztus határozta meg, és Péterre alapozta az egységet. Sok vezetésre alkalmasnak vélt önjelölt van. S ha nem a kegyelem adná a vezető tekintélyét, bizony a Krisztust háromszor megtagadó Péter sem lett volna rá alkalmas. Igaz, a két önjelöltet sem választotta Jézus. A második a mai *mindent kritizáló szellem* átvétele a külvilágtól. És ez részben jó. Építő is lehet. Csak akkor személyesen, szemtől szembe, először négyszemközt kell gyakorolni, nem nagydobra verni, nem hangulatot kelteni. Ezt a pártok teszik a politika síkján, hogy lejáratva a másikat, a maguk hatalmi jövőjét egyengessék.

Kiút? A krisztusi akarat elfogadása, az engedelmesség és az építő kritika összehangolása, a vezetők mellé számos tanácsadó csoport felállítása, akik nem „fejbólintó jánosok”, hanem felelős, egyházszerető felnőttek. Komoly képzés a kispapok, papok részére, de komoly felkészítés a világi apostoloknak is, mielőtt munkájukat elkezdenék. Minden területen alkalmazni is őket, amelyhez nem kell a papszentelési hatalom. Mindenben dialógusos kezdés és egységes, a felelős vezető döntése alapján történő végrehajtás. Itt is, mint az ökumenikus mozgalomnál: igazi Krisztus-követés, amely valódi megtérést eredményez. Bele nem magyarázva a magunk véleményét, még úgy sem, ha ehhez kikeressük a szerintünk oda illő szentírási részeket. Felszámolva önféltő, áldozatot és alázatot vállalni nem akaró, másokon uralkodni kívánó elméleteinket és főleg gyakorlatainkat. Formálni az Evangélium szerint, a tradíció szerint, az egyházi tanító hivatal szerint lelkiismeretünket és bízni az Egyházat vezető Szentlélekben! A szentek által bemutatott igazi keresztény élet megvalósítására törekedni! Uralkodás helyett fönt és lent: szolgálni!

Múlt a jövőben

A körkérdéshez nem helyzet-elemzéssel és a jövőre vonatkozó elgondolásokkal szeretnék szólni. Néhány lehetőséget említek csupán vázlatosan, hogy a történelmi kutatás hol segíthetne abban, hogy pontosan nevén nevezzük a jelenségeket és realisan mérlegeljük a jövő esélyeit.

Kezdem „meghasonlás-tudatunkkal”, amit, úgy tűnik, a magyar közélet minden csoportja elismer. A bizalmatlanság, rosszindulat, a kirekesztő törekvések természetesen rosszak. De hordoz-e vajon a megosztottság valami jót is? Hol kellene a határt meghúzni? Felületes áttekintés nyomán Európa újkori, legújabbkori története kiváló példatárat adna egy „összehasonlító meghasonlástan” kidolgozásához. Ilyen vizsgálatok már folytak is. S. N. Eisenstadt véleménye szerint például Európa sajátosságát, világtörténelmi felemelkedésének egyik hajtóerejét éppen az egyes országok, társadalmak belső megosztottsága, az osztály és foglalkozási határokat keresztül metsző ideológiai, politikai, életfelfogásbeli választóvonalak adták. A megosztottság, vagy az ellentétek összekapcsolásának sajátos mintái hosszan meghatározták az egyes társadalmak történelmi útját. Az európai nemzeti társadalmak alapító aktusa gyakran a forradalom, a forradalmi változás volt, amik centrumába születésüktől fogva be volt építve a tiltakozás, az ellenvélemény, a forradalom tagadása is. Franciaországban például nyomon követhető, hogy a megosztottság, az ellentétek sajátos konfigurációja az elit csoportjai közt hogyan marad fenn több száz éven át folyamatosan, bár maguk az elvek, álláspontok, maguk a szereplők többszörösen cserélődtek ezalatt a hatalmi központban is, az ellenzéki periférián is. François Furet és Mona Ozouf kritikai enciklopédiájában a francia forradalomról (1989) Pierre Nora azt állapította meg, hogy a köztársaság eszméje (a köztársasági demokrácia) voltaképp a legutóbbi évtizedekig „nem élvezett igazi stabilitást”, története „felmerülő és leküzdött válságok sorozatából” (vagyis folyamatos meghasonlottságból) állt, a 60-as évekig „ott settenkedett a felszín alatt a félelem, hogy a köztársasági kormányzást bitorolni lehet”. A stabil egyetértést végül 30 évnyi példátlan gazdasági növekedés hozta meg azzal, hogy más szintekre vitte át a társadalmat foglalkoztató problémákat. Ha madártávlatból figyeljük a tradicionalizmus és az újító, ellenzéki, forradalmár magatartás különböző alakváltozatait kétszáz éven át Franciaországban — amit én itt szakszerűen nem tudok elvégezni —, benyomásunk az lehet, hogy a katolikusok, szerencsére, sohasem kötelezték el magukat kizárólagosan valamelyik oldal (a konzervatív oldal) mellett, és történelmi lépésekben ez biztosította az egyház megújulási lehetőségeit. Amint, hál’ Istennek, irodalomban, művészetben sem kötelezték el magukat egyetlen irány mellett.

Franciaország katolikus volt — Németország ezzel szemben vallásilag megosztott, katolikus kisebbséggel. A Bismarck idején kibontakozott „Kulturkampf” végül — a szekularizációt sürgető, nem hívő és lutheránus csoportok nyomása alatt — öntudatos, modernizációra kész katolicizmust csiholt ki (ismét elnagyoltan szólva). Magyarországon, úgy tűnik, a „kisebbségi helyzet előnye” a reformátusok oldalán volt, akiből viszonylagos hátrányos helyzetük pezsgő szellemi aktivitást váltott ki, például a nemzeti kultúra, a nemzeti kulturális örökség képének kidolgozásában.

Mit jelentenek ezek az előzmények a katolicizmus mai magyarországi helyzete szempontjából? Németországi néprajzi, antropológiai és történeti vizsgálatok azt mutatták, hogy a múlt nagyon is jelen van a mában, részben azért, hogy a vallásos elképzeléseket, a vallásos viselkedés formáit messzemenően befolyásolják a „Kulturkampfi” idején kialakult sztereotípiák, szervezeti formák stb. — részben azért, hogy a katolicizmus voltaképp olyan családhoz, helységhez, faluhoz, városhoz, vidékhez között kulturális hagyományokba van beágyazva, amelyek számos, szorosabban nem vallásos sajátosságot is hordoznak magukban (melyek azonban ezekben az összefüggésekben katolikus színezetet nyernek).

Tóth Zoltán történész-etnográfus vizsgálatai a magyarországi rendiségről azt mutatják, hogy a régi rendi jog pontosan, a mindennapi életbe lenyúlóan, például a családi élet, birtokjog, politikai részvétel stb. szabályozásával körülhatárolta az egyes felekezeteket is. „Felekezeti etnikumról” beszél, vagyis arról, hogy az egyes felekezetek tagsága mintegy kulturális tömböket alkotott az egykori Magyarországon — ami néha összevágott nyelvi, etnikai különbségekkel, de gyakran nem. Ezeknek a rendi eredetű-összefüggésű különbségeknek a hatása máig érvényesül, mint ahogy minden modernizáció és történeti válság ellenére megvannak azok a családi, helyi, táji hagyományok, kultúra-továbbadó mechanizmusok is, amelyek a katolicizmushoz (vagy a reformátussághoz, zsidósághoz stb.) való tartozást — számos más hagyománnyal összekapcsolva — tovább viszik.

A hagyománynak ezekkel a mintegy mechanikusan továbbadott szálaival azt hiszem, számolni kell, akár az emberek, családok, csoportok mai viselkedését, akár emberek mai gondolkodását illetően. Emellett, úgy gondolom, nagyon kívánatos lenne megkeresni „az újítás hagyományait” is, a modern megoldásokat, a világ változó követelményeire adott újszerű válaszokat, például a két világháború közötti időből. A társadalmi adottságoknak, a sajátos kulturális örökségnek a tudomásul vétele nem ment fel attól, hogy mérlegeljünk, döntsünk — ehhez bizonyára ez a vita is ad támpontokat. A múlt felől jövő erővonalak ismerete, a hazai és külföldi tapasztalatok mérlegelése azonban hozzájárulhat, hogy a jövő lehetőségeit reálisabban értelmezzük.

KARÁTSON GÁBOR

Téli szentek

Az a kozmikus méretű katasztrófa, amelyre nemcsak Magyarország, hanem az egész emberi nem szép napon ébredt, nem csupán az utolsó száz-százötven év ilyen-olyan vétkeiben és műhibáiban leli magyarázatát. Sőt, e vétkek és műhibák is már ugyanannyira előjelei, mint előidézői voltak mai nyomorúságunknak. Mert még csak az sem bizonyos, hogy mi mentünk feléje. Ezredévek, talán tízezer évek készítették elő és hozták el idáig, az emberiség fejlődésének ún. „főiránya”; úgy irányult ránk, talán kezdettől fogva, mint a lövésre emelt fegyver. Úgyhogy sokan, és éppen a jobbak közül, siralmas helyzetünket hajlamosak „a lét struktúrájával” magyarázni.

Amiben nem bizonyos, hogy igazuk is van. Hiszen már az is kétséges, hogy „a létet” és „annak struktúráját” joggal tekinthetjük-e valami homogén közeg-

nek, egyáltalán: *valaminek* — a minden dolgok útját és sorsát; elménk, alig hogy működésbe lendül, banálisán egyszerűsíteni is kezd.

A szabadságra vártunk, s most hovatovább úgy tűnik, hogy minden elveszett. Ailg szólaltunk meg, egymás szavát sem értjük. Az események alakulása már nem is tragikus, csupán csak ordenaré. Az iziben tovább bonyolódó zűrzavarban igaz törvényekért kiáltunk, s ez rendben is volna így, rájuk szorulunk; mégsem hiszem, hogy erről volna szó igazából.

Ha a katolikus egyház, mint magáról hinnie kellene, az irgalom forrásainál üldögél (s én el is fogadom, hogy valóban ott ül; csak éppen nem *csak ő*; vagy inkább pontosan *csak ő*, aminthogy mindenki és minden úgy van ott, csak *ön-maga*), föl kellene ismernie akkor nem csupán az emberi nem immár tényyé vált ellehetetlenülését, hanem ennek az ellehetetlenülésnek a nagy vallási jelentőségét is — mint amikor telente végre beáll a nagy hideg. Olyasmit, ami mindig is itt állt a sarok mögött, hiszen a megváltás történetei, akár keresztény, akár buddhista oldalról szövögették őket, mind erről szóltak; csak most már előlép és ránk tekint.

De mi Isten által tagadjuk meg Istent. A végső csőd tagadása nem más, mint a valóság végsőképp való személyességének, Istennek, a létezés számtalanféle voltának az elutasítása; ez tesz bennünket kommunikációképtelenné; hogy erőnek erejével valami gondolati szubsztrátumot akarnánk kierőltetni a világból. — Ám ez megint csak oldalösvény, s a fő kérdésnek csupán következménye már.

A fő kérdésnek, amely viszont megválaszolhatatlan.

Mert abban az elképesztő szívtelenségben és válaszadoási kényszerben, amelyet az abortuszvita résztvevői mind ez ideig mindkét felől tanúsítottak — hogy a legrettenetesebb modellhez nyúljak, ha ugyan ez még „modell” —, éppen helyzetünk megoldhatatlan voltának a mindenre elszánt elutasítása fejeződik ki száraz pregnanciával. Lehetne ezt az elutasítást olybá is venni, mint a sarokba szorított állat riadalmát, igazából azonban, attól tartok, a valóság mélységétől való iszonyodásról van szó — talán valami „férfierényről”. Csak rá kellene nézni erre a kérdésre (minden kérdések ősfarmájára, nyilván), hogy kitessek: szerelem és személyesség itt egymást többféle módon el-eltakarják, mint valami önjáró mókás szerkezetben; szexualitás és humanitás, mik az emberi lényeket együtt teszik, egymást mostantól kölcsönösen kizárják; a nagy csiki-csukit ezentúl mindig így kell játszani, e dilemmának semmiféle természetes megoldása nincsen.

Mondták ezt úgy is, hogy *jin* és *jang* viszonya megzavarodott. Nemcsak férfi és nő között, hanem ember és természet viszonyában is.

A totális csőd valóságát kellene előbb belátnunk, mint Simone Weil szerint a filozófiának csak megoldhatatlan kérdéseket volna szabad föltennie — csupán ezek termékenyek. Ahhoz, hogy a társadalmi idiotizálódás helyett visszakerüljünk a beszélgetések sodrába, először a vereség sötétjébe kell beállnunk.

Szicklára épült fároszok

1. Hazánkban, a remélt, de nem várt — mert valószerűtlennek látszó — rendszerváltozás a kényszerítő nyilvánvalóság kegyetlen fényével világít arra a tényre, amit az emberként és orvosként egyaránt kiváló Levendel László, egyik, hosszú ideig tilalmi listán lévő tanulmányának nyitó mondatában így fogalmazott meg: „beteg az ország, beteg a népe”. Ez a kurta diagnózis ma is érvényes, mind népünk egészségi, mind pedig lelki állapotát illetően.

Noha túlzónak, de az ország átmeneti állapotában szinte természetesnek tartjuk a magyar társadalom szétesettségének túlhangsúlyozását, mégis tényként észleljük a több dimenzió mentén is tapasztalható hasadást. E dimenziók egyikét a keresztények és nem-hívők viszonyaként jellemezhetnénk, ha ez nem hordozná a múltból származó negatív mellékjelentéseket is. Helyesebb lenne ugyanis, tágabb értelemben, hívők és nem-hívők viszonyáról beszélni, s ezzel azt az értékrendi hasadást jelölni, ami az elmúlt néhány évtizedben külső kényszerhatások szorító folyamatában jött létre, de őszintén és szabadon szólni róla csak mostanság lehet.

A hívőket — s itt most nem kifejezetten vallási értelemben használva e szót — az ország, a társadalom, saját szűkebb és tágabb környezetük *jövője iránti* pozitív viszony és beállítódás jellemzi, Thomas Mann egyik gyönyörű gondolatának kifejezésével: „mert a jövő remény, és az időt jóságból kapta az ember, hogy várakozásban élhessen.” A nem-hívőket pedig kizárólag, vagy legalábbis uralkodóan, a materiális javakra hangolt rövidtávú beállítódás, a jövő iránti közöny.

Századunknak a legnagyobbak közül való hiteles moralistája, Szolzsenyicin mondja egyik hőisével: „Azt mondják, egy egész népet nem lehet a végtelenségig elnyomni. Hazugság! Lehet! Hiszen láthatjuk, hogyan züllik, vadul el a nép, és már nemcsak az ország jövője iránt közömbös, nemcsak a szomszédai iránt, hanem mára saját és a gyermekei jövője iránt is. Meghatározó tulajdonságunkká vált a közöny, a szervezet utolsó önmentő reakciója”.

„Egy kevés kovász megerjeszti az egész tésztát” (Gal 5,9), s a közöny nagytömegű tésztájának megerjesztése lehet vállalt feladata a hívőknek, s kitüntetetten, de nem erőszakos hevülettel, a keresztényeknek. Ismét Szolzsenyicin: „minél magasztosabb a cél, annál magasztosabbnak kell lennie az eszköznek! Az álnok eszközök magát a célt is semmivé silányítják”.

Az egyház pluralista társadalomba plurális intézményrendszerének kiteljesítésével illeszkedhet, és ezáltal segítheti a nemzet előmenetelét és boldogulását. Ehhez a külső feltételek ma már adottak, jóllehet szinte a huszonegyedik órában teremődtek meg. A plurális egyházi intézményrendszeren azt értem, amit Tomka Miklós fejt ki egyik elsőrendű tanulmányában (Vallási változás Magyarországon), melyben eme intézményrendszer szétveretéséig létező három dimenzióját jellemzi. Az első dimenzió az egyház adminisztratív — egyházmegyei és plébániai — szerkezete, a második a kiemelt jelentőségű feladatok ellátására szakosított közösségek hálózata, magyarul a férfi és női szerzetesrendek, melyek olyan feladatokat láttak el, melyek ellátására a plébániarendszer önmagában nem volt képes, a harmadik a vallási aktivisták szervezetei (vallásos egyesületek, szervezetek és kongregációk stb.). Ahogy erre Tomka Miklós rámutat, „a három

dimenzió egymást kölcsönösen kiegészítő munkája volt az egyházi intézményrendszer zavartalan és eredményes működésének feltétele”.

Ezt az intézményrendszert verték szét, a három pillérből csak az elsőt hagyva meg (az egyházmegyei és plébániai szervezetet), s ezt is totális ellenőrzés alá helyezték. Végeredményben a hiányzó két dimenzió valamelyes pótlására, valós igények kielégítésére jöttek létre a vallási kisközösségek, s működtek a változó intenzitású üldözések ellenére is. Nyilvánvaló, hogy a külső feltételrendszer megváltozásával a belső feltételek, vagyis a hiányzó dimenziók újbóli kiépítéséhez szükséges személyi, szellemi és anyagi feltételek, automatikusan nem teremődtek meg, s ezek létrejöttéhez még hosszú idő szükséges. Éppen ezért a legnagyobb elismeréssel, sőt csodálattal kell adózni a szerzetesrendek hősies munkájának, s azt minden támogatást megadva kell segíteni.

2. A katolikusok és a másvallásúak kapcsolatát a megrekedt, vélt vagy valós sérelem-élmények konzerválása zavarhatja — hosszabb távon. Jelenleg és rövid távon az egyes kérdések, problémák kezelésében való nézetkülönbségek társadalmunk átalakulási, átmeneti állapotából következő gyermekbetegségek. Gyógyszerük a kölcsönös türelem.

3. A magyar katolikus egyházat *egészében* nem jellemzi a megosztottság, az egymással szembeesülő alapvető ellentétek értelmében. Létezik és kimutatható ugyanis az úgynevezett elsőfokú egyetértés a meghatározó alapértékek és normatív kérdések tekintetében. A kisebb részben megtapasztalható, viszonylag szűk körre terjedő másodfokú egyetértés — tudniillik az abban való egyetértés, hogy miben van elsőfokú ellentét, — megkönnyítheti ezek feloldását is. A teljes intézményrendszer újbóli kiépítéséből származó, és a funkciók szükségképpen megosztásából eredő szerep-zavarok átmeneti jellegűek. Mindazonáltal nyíltan szembe kell nézni az elmúlt negyven év magyar egyházvezetésének megítélésében tapasztalható erős nézetkülönbségekkel is. Némi sarkítással azt mondhatjuk, hogy az egyházi vezetést a Max Weber kategorizálása szerinti célracionális vezérelte, a következmények mérlegelése alapján való döntések, s ez sajnos elég gyakran csúsztott utilitarianizmusba is, annak káros következményeivel együtt. Amikor ugyanis nemcsak a „kimondhatóság határáig” (Csoóri) nem merészkedtek el, de nem tették meg azt sem, amit valójában elhanyagolhatóan csekély kockázat vállalásával megtehettek volna. A másik oldalon az értékracionális, a következményeket nem méricskélő, hanem hitük és lelkiismeretük alapján cselekvő szikla-emberek álltak és viselték el a rájuk mért megpróbáltatásokat, s „emlékeztették a hóhérokat arra, hogy mit műveltek az emberi szívvel”.

Mármost nem tagadva, hogy szükség van világitó-bólyákra is, melyek a hullámveréssel ingadoznak ugyan, de mégis csak lehorgonyozottak, mindazonáltal az igazi távlati iránymutatók a sziklára épült, nagy fényerejű fároszok, s hivatkozni — viharok múltán — rájuk kell, a jóakarató békességgel is.

Osszuk meg egymással értékeinket

Ezekon a hasábokon, ahol egykor a nagytekintélyű Görgényi Béla és — még egyetemista héber tanulmányaim idején nekem is egyik mesterem — Szörényi Andor közölték tanulmányaikat a Bibliáról, s ahol Mihelics Vid próbálta, a kívülálló számára is mindig tanulságosan, a modern Európa szintjén tartani egyházának szellemi életét: a Vigilia hasábjain inkább tanulmánnyal, biblikus dolgozattal szerettem volna jelentkezni magam is, mint ahogyan készülök már régóta. De a véletlen, és a szerkesztők megtisztelő figyelme, most föladta a körkérdést: (Mi az,) ami összeköt és ami elválaszt, keresztényeket és nem-keresztényt, vallásosakat és nem-vallásost, a mai magyar társadalom más-más szellemi áramlatokhoz tartozó vagy ezek iránt elkötelezett tagjait. Válaszul megpróbálom, szinte csak rögtönözve, megfogalmazni vagy legalább jelezni néhány gondolatomat. Arra illetéktelen vagyok, hogy a keresztény egyházak, s kivált a katolicizmus, belső vitáihoz hozzászóljak, bár tudok egy s más ilyesmiről. De — mint a körlevél is mondja — mindannyiunk közös ügyéről van szó; s így elmondom én is, amit a körkérdés tárgyában fontosnak gondolok.

Az elmúlt évtizedekben a politika élesen elválasztotta egymástól a különböző egyházakat, vallásokat és az államot, állami — köztük oktatási, tudományos, kulturális — intézményeket. Mellesleg, nemcsak elválasztotta: megpróbálta szembeállítani is. Az elválasztás, érthetően, éppen az intézmények szintjén történt. Magánszemélyként mindenkinek volt némi — persze, a hivatalos ideológia fegyvereivel, de azért rendőrileg is korlátozott — cselekvési szabadsága. Magánszemélyként, a magánéletben. Az elválasztás, amit megéltünk, nem a kívánatos polgári szabadságjogok megvalósítása volt: nem a polgári társadalmakban mintegy két évszázados hagyományra visszatekintő elkülönítése a hit, a vallás, az egyházi élet, illetve az állam és részben a civil társadalom szféráinak, hanem az egyházakkal, vallásossággal és intézményi képviselőikkel szembeni szándékos diszkrimináció, esetenként politikai kriminalizáció. Az állam gettóba, gettóba akarta zárni az egyházakat, hogy korlátlanul, lehetetlenné téve a hivatalostól idegen vagy ettől csak különböző eszmék hatását, a társadalom minden tagja felett uralkodjék.

Az egyházakkal szembeni diszkrimináció nálunk, ami a szellemi életet illeti, erősebb volt, mint a rokon sorsú országok legtöbbszörében. Csak egyetlen példát. Kelet-Németországban az egyetemeken megmaradtak a teológiai karok, s tanáraik mint Biblia-tudósok vagy theologusok résztvehettek az ország tudományos életében. Nálunk ez nem volt, nálunk egy Szörényi, vagy Pákozdy László Márton, vagy Scheiber Sándor, vagy Artner Edgár, vagy — hogy egy világi személyt is említsek — Bálint Sándor nem számítottak tudósoknak, sem az Akadémián, sem az egyetemeken. Ők „csak” papok lehettek, csak az egyház emberei, és nem tudósok, akik valójában voltak. (Akadt azért ritka kivétel is: például az egyházi zene történetének kutatói.)

Gettóba zárni az egyházak szellemi életét? Valójában más történt. Az ismert állatkerti viccből véve a hasonlatot: nem lehetett tudni, a rács két oldalán állók közül ki is van ketrecben, s ki szabadon; hogy „mi” — az adott esetben: az egyházak elleni diszkriminációtól nem sújtott, mondjuk, egyetemi emberek —

kívül vagyunk-e, mint el akarják hitetni velünk, vagy pedig belül. A rács mindenki számára természetellenes helyzetet teremtett. Kettévágta a szellemi életet, jóformán lehetetlenné téve a szerves kapcsolatokat: a termékeny együttműködést, elkülönülést és kölcsönhatást. Az egyházak tudós hajlamú személyiségei részt vehettek ugyan egyházaik nemzetközi tudományos életében, de alighanem hiányzott nekik is a másik kör: a hazai közeg. Még Scheiber is: itthon nem a *judaica* tudósaként volt ismert, hanem inkább mint magyar irodalmi és néprajzi adalékok közreadója. Szörényi jelentős zsoldár-könyve, itthon bár, de csak németül jelent meg (1961). Artner monumentális egyház- és dogmatika-története megállt az I. kötetnél (1946), és később csak egy kis ókeresztény régészeti könyv megjelentetése adatott meg neki (1958) — és micsoda kezdeményező erő volt még e füzetnél alig vastagabb munka lapjain is. Pákozdy és munkatársai a héber szempontból mindeddig legjobb magyar bibliafordítást nem tudták elfogadtatni még saját egyházukkal sem.

Az állam, azzal, hogy egyfajta szellemi gettót állított fel a határokon belül a legtöbb egyházi tudós számára, végeredményben ugyanilyen gettóba zárta a nem-egyházi szellemi életet is. Hogy ma nincs érdemleges Biblia-tudomány Magyarországon, az e tárgyú szakirodalom terén üresek még a legjobb tudományos könyvtáraink is, részben azért van, mert a Bibliáról máshol nem lehetett beszélni, csak a szószéken; s az a hang szükségképpen más, mint a tudományé vagy mint a „laikus” (civil) társadalom érdeklődése. Nincs egyébként Magyarországon vallástörténet sem, még az egyházak hagyományos vallástörténetétől eredendően független fenomenológiai, összehasonlító vagy strukturalista vallástörténet sem, amelyek nélkül ma — másutt — komolyabb egyetem elképzelhetetlen, de amelyeket a szellemi élet szélesebb körei is igényelnek. Mindannyian a gettóban voltunk, csak éppen ki-ki más szektorában.

A helyzetnek csak egy megoldása lehetséges: az egységes szellemi élet, amelyben csak a minőség minősít, nem az intézményi, hitbeli vagy politikai hovatartozás. A polgári szabadságjogok, a szabadságok — Bibó István szavával — kis körei, a szellemi és kivált a tudományos élet autonómiája. A tudománynak mindig is legalább két nagy kulturális közege van: a nemzetközi és a belső, szűkebb körű, részben más természetű. Horizontális és vertikális kapcsolódások. Maga a tudomány, természetesen, csak nemzetközi lehet, kozmopolita, ha tetszik, ha nem. Ilyen a bibliatudomány is. Legkésőbb a *Divino afflante* (1943, magyar fordításban 1948) a római katolikus egyház biblikus tanulmányai számára is példás módon lehetővé tette ezt a „nemzetközi” vagy „kozmpolita”: csak a tudományra néző kutatást. A tudósok és más szellemi emberek ugyanakkor a maguk szellemi, érzelmi, hétköznapi életét, amely tudományos tevékenységüknek is a hordozó alapja, természetes közege, kisebb — szerves — közösségekben élik, és szellemi tevékenységükben ezzel a közeggel is állandó a kapcsolatuk. Ahogyan a Biblia tanulmányozásának vonatkoztatási rendszere csak a nemzetközi tudományosság lehet, ugyanúgy a magyar szellemi élet egészének is szüksége van a nemzetközi szintű magyarországi bibliatudományra, és nem is csak azért, hogy a magyar irodalom biblikus elemei érthetők maradjanak. A szellemi élet normális állapotának megteremtésére van szükség: az egyházak szellemi életének egybekapcsolására a kulturális, tudományos, szellemi élet egyéb tartományaival, hogy lehetővé váljék mind az együttműködés, mind a különbözőzés. Az első lépést a közeledésben nyilván azoknak kell megtenniük, akik az egyetemi vagy akadémiai lehetőségekhez hozzáférnek, a megfelelő intézmények lehető-

ségei fölött rendelkeznek. Hívni kell mindenkit, akik eddig kényszerűen távolmaradtak a tudományos intézményektől, a szellemi élet állami egyetemi, akadémiai fórumaitól. A Magyar Tudományos Akadémia néhány kezdeményezése, a már korábban fellállított középkori munkacsoport, a tudományos minősítés egyháztudományi bizottsága, a — hadd említsem ezt is — Judaisztikai Kutatócsoport, az egyetem egyháztörténeti fóruma stb. mind szükséges és jó kezdeményezés; de nem elég, és nem is csak a visszahívásra van szükség: új helyzetet kell kialakítanunk.

Csak egyetemeinket nézve, mindenképpen meg kell valósítani a klasszikus egyetemi integráció korszerű változatát, akár a teológiai karok visszaállításával — nyilván több teológiai karra volna szükség —, akár a meglévő, és önállóságukban már megerősödött akadémiaik (tanárok és hallgatók) számára szélesebb egyetemi lehetőségek nyitásával. Lehetetlen állapot, például, hogy míg a háború előtt és alatt az Országos Rabbiképző Intézet minden hallgatója automatikusan, bár bizonyos korlátozásokkal, az egyetem bölcsészkarát is elvégezte, s egyetemi doktorátust szerzett, addig ma minden hasonló egyéni kezdeményezés különleges eljárást igényel.

Egyetemi képzésünkben szükség van komolyabb egyháztörténeti ismeretekre, a filozófiai oktatás keretei között a különböző, köztük vallási filozófiai irányzatok hiteles oktatására, és ugyanígy az összehasonlító vallástörténetre vagy Biblia-elemzésre. Amerikai egyetemeken, s másutt is, az általános műveltségi tárgyak között többnyire szerepel egy kollégium: a Biblia mint irodalom. Nálunk is indítani kellene olyasfajta egyetemi előadásokat — hebraisták, biblikus tudósok, irodalmárok — közreműködésével, mint: A Biblia mint irodalom / mint történelem / mint vallási szöveg. Ne csak az olvassa, ismerje a Bibliát, aki „hisz”, rá hivatkozva vagy általa — bár a tapasztalat azt mutatja, hogy ma egyházaink életét sem az alapos Biblia-ismeret jellemzi. Pár évvel ezelőtt egy bölcsészkarai előadás-sorozat (Az ókori kereszténység és a 20. század szellemi élete) meghívott előadói, különböző teológiai akadémiaik tudós tanárai, szak-kollégium keretében, de a száz főt jóval meghaladó létszámú hallgatóság számára jelezték, milyen *egyetemi* rangú értékek volnának mozgósíthatók az egyházak tudományos műhelyeiben. S talán az is nyilvánvaló, hogy az egyetemi oktatás is segítségére van vagy lehet a teológiai akadémiaiknak: az egyházi levéltárosokat, művészettörténészeket, de hozzáteszem, történészeket, irodalmárokat, az iskolák matematika tanárait stb. ugyanarra és ugyanúgy kell megtanítani, mint a hasonló szakos más értelmiségieket. Néhány szűk szakterületen, mint az egyházművészet, ez eddig is folyt, és a tanító rendek tanárai is elvégezték a megfelelő szakokat, de én nem erről beszélek, hanem az *universitas* helyre- vagy kialakításáról. Ami történetesen az irodalmat illeti, éppen Northrop Frye bizonyította be, hogy a bibliai szöveg elemzése jó gyakorlóterep az irodalomelmélet számára — s ugyanígy, az általános szövegtudomány mélyebb vagy újszerűbb Biblia-értelmezést tesz lehetővé. Még sokáig sorolhatnám, mit tartok fontos teendőnek az egyetemi oktatásban; az irányt jelzi ennyi is.

Tudnunk kell, hogy az egyházaink, bármilyenek voltak is önmagukban, az elmúlt évtizedek során egyedüli őrzői voltak, valóságosan vagy jelképesen, bizonyos értékeknek, amely értékek a társadalom egésze számára érvényesek. Kultúránk tárgyi emlékanyagát nem kis részben éppen a templomok és egyházi műkincsek teszik. Igaz, talán éppen ezen a téren volt a leginkább működésben a közös akarat. De a nem materiális értékek legalább ennyire fontosak. A ha-

gyomány tisztelete, fogalmak, mint becsület, igazság, tisztesség, a tudat, hogy az ember felelős a tetteiért, hogy van mérce, amelyet nem lehet kényünk-kedvünk szerint átállítgatni: az erkölcs eszméjét inkább őrizték — vagy létükkel jelképezték — egyházaink, mintsem a sok szó, melyek mögött nem állt tartalom, vagy éppen ellenkezőleg, más tartalom állt. Nem mintha ez az értékőrző szerep jogcímként volna felhasználható. Nem hatalmi eszköz. Csak példa — lehet.

Ami ma a jogban is kodifikálódott, s bárki élhet vele törvényes formák között: a katonai vagy fegyveres szolgálat megtagadása évtizedeken át az egyik — azt hiszem — kisebb vallási csoport („szekta”) engedetlenségi mozgalma volt, egy csoporté, melynek a presztízse a köztudatban igen csekély. Nagy egyházaink főpapjai és állami bíróságok vállt vállnak vetve ítélték meg és el a fegyvertagadókat, több év börtönre és megbélyegzésre. Hivatkozás történt még a Bibliára is. Mostanra azonban a „kisegyház” Dávidok hite polgári joggá vált. Joggá, valamennyiünk számára. Ezt értem példán.

De beszélni szeretnék még más dolgokról is. Ha egyházak „és” társadalom kapcsolatát tárgyaljuk, Magyarországon nem hallgathatunk arról, hogy a zsidóüldözés, bár évtizedek múltak el az események óta, még mindig lezáratlan, jog szerint is, a lelkekben is, de főként a lelkiismeretvizsgálatban és felelősségvállalásban. Ami a jogot illeti: a törvényhozás csak nemrégiben is éppen azok ügyét minősítette későbbre halaszthatónak, akiket — akiknek a hozzátartozóit —, 1944 véres tavaszán és nyarán meggyilkoltak vagy elgázosításra kiszemeltek. Amit a német (NSZK) jog nyomban a háború után megoldott: a jogutód nélkül elpusztított zsidóság kollektív kárpótlása, a zsidó intézmények és közösségek jelentős segítése, a temetők és zsinagógák gondozása, nálunk mint jogi és erkölcsi kötelesség még szinte föl sem vetődött. A különböző egyházak történészei újabban, jogosan és helyesen, beszélnek arról, hogy kik járultak hozzá, papok vagy egyházi intézmények, a magyar zsidók — mindenekelőtt a hirtelen-keresztény zsidók — mentéséhez, olykor megmentéséhez. Nem egy igaz ember volt Magyarországon is. De arról, hogy mégis mit *nem* tett meg éppen a nagy egyházak magas tisztségviselőinek legtöbbször, amit megtehetett volna, tiltakozással, felelősség-vállalással, mentőakciókkal, noha nyilvánossá vált dokumentumok őrzik a mulasztás, esetenként egyenesen bűn emlékét, őszinte beszéd alig esik. A római katolikus egyházban talán csak Nyíri Tamás szólt a zsidóüldözésről és antiszemitizmusról az egyházi önbírálat és felelősségvállalás hangján, nemes és erős hangon. Amennyire tudom, erős ellenérzés fogadta, és egyháza nem vállalt teljes szolidaritást a véleményével, de részben személyével sem. Pedig ez a tárgy, hadd mondjam így, mindörökké kibeszélhetetlen marad; mint ahogy, mondjuk, újra és újra szó esik, a zsidó-keresztény hagyomány köréből véve a példát, az eredeti /eredendő/ ősi bűnről. Katolikus templomainkban ma is hallani, s nemcsak Máté evangéliumának szövegére (27,25) hivatkozva, a zsidók értetlenségéről, bűnéről, az Isten-gyilkosságról. Addig, hogy az európai antiszemitizmusnak újszövetségi gyökerei is vannak, s a kereszténységet, mondhatni, évezredek felelősség terheli benne, nálunk talán csak Éliás József, a templomából kitett református lelkész ásott le: maga is egyike az 1944-es év igaz embereinek. Nemcsak a magyarországi zsidóság helyzetéről van szó, nemcsak a múlt feldolgozásáról vagy a mai magyar társadalom békéjéről, és nem is a zsidó-keresztény párbeszédéről: végső soron arról, hogy a keresztény egyházaknak el kell vetniük évezredek hagyományaik egyik elemét, korrigálniuk kell önmagukat, becsületesen elismerve, mi volt a keresztény antiszemitizmusban a bibliai helyek téves

értelmezése, és mi volt a kereszténység valóban végzetes tévedése, a meghaladni nem tudott örökség. Semmiképpen sem a bántás szándéka mondatja velem, éppen ellenkezőleg, a segítése, és talán a tárgyban némi külföldi tájékozottság: a magyarországi keresztény egyházak, s érzésem szerint a leginkább a katolicizmus, éppen 45-46 évvel van a világ, úgy értem: a külföldi katolicizmus mögött az antiszemitizmus ki-gennyezése terén. Sok javaslatot terjesztettek elő újabban egyházi ünnepek államiként való elismertetéséről: magas egyházi vagy politikai fórumokon senki sem hozta szóba, hogy vannak zsidó ünnepek is, amelyeknek egyike vagy másika közös állami — „nemzeti” ünnep lehetne, jelölje a magyarországi zsidóság iránti közös megbecsülést. Tudjuk, egy mai egyetemista éppen úgy nem lehet felelős az auschwitz-i gázkamrákért, mint ahogyan a ma élő zsidók sem a zsidó Jézus kereszthaláláért. Nem vádaskodni kell, hanem kimondani, történeti távlatból lehet higgadtan, mi történt, mert csak ezáltal tudatosítjuk, minek nem szabad soha többé megtörténnie. Ezért kell beszélni a zsidóüldözésről.

Dies diem docet: amit tegnap tévedtünk vagy vétettünk, ma felismerhetjük tévedés vagy vétség voltában. Az elmúlt évtizedekben a glóbusz méreteiben megnyílt világ, a korábban elszigetelt kultúrák érintkezése, helyenként pedig többféle kultúra egyidejű egymásmellettsége megtanította az emberiséget arra, hogy az életnek és a gondolkodásnak többféle igazsága van. Néhány éve, amikor a Dalai láma Budapesten járt, egyik nyilvános fellépésén arról beszélt megnyerő egyszerűséggel, hogy a buddhizmus, annak is a tibeti változata, korábban azt a meggyőződést vallotta, hogy az övék az egyedül igaz vallás. Az indiai emigráció, és a nyitott világban szerzett tapasztalatok, időközben arra a belátásra vezették őket, hogy tévedtek: minden vallás igaz. Mindegyikük, mondja, értékeket képvisel. A buddhista főpapot nem a relativizmus melletti érvként idézem, mellest, emlékezetből, s így nyilván pontatlanul; szavai számomra a pluralista gondolkodás tömör jelisége. Találnak nemcsak a vallásokra.

A valódi pluralista gondolkodásmód és magatartás mintha még ugyancsak hiányoznék minálunk: a magyar társadalom egészében, s úgy látom, a „nagy” egyházakban is. A dalai láma mondása bizonyára nem filozófia, hanem inkább magatartás: tolerancia a mások értékei iránt. Minden társadalomban, de még kis csoportokban, akár családokban is, egészen különböző értékrendszerek élnek egymás mellett. Nem is pusztán arról van szó, hogy megtűrjük a különbségeket: az értékrendszer, gondolkodásmód, életvitel különbségeit. Erre még a jog vagy a közérkölc is kötelez minket. A lényeg csak ezután következhet: tanulnunk lehet a *más*-ból, más értékeiből, más életviteléből. A hétköznapi életben ez többnyire magától értetődik: elég, ha a divatra vagy az ételreceptekre gondolunk. Más dolgokban, a magasabb értékek esetében, már sokkal nehezebb. Vallás dolgában pedig, hitelvek, szertartások, képzetek egymásra gyakorolt sokféle hatása ellenére, szinte példa nélküli volt, korábban biztosan, hogy az igaz minősítést kapja, fenntartások nélkül a másik is. A pluralista társadalom, eszményi állapotában, mint Picasso vásznán egy arckép vagy akt: egyszerre látjuk rajta a testet, minden oldalról, több nézetből.

Nálunk most figyelmet érdemlő társadalmi folyamat zajlik. Én úgy látom, a római katolikus egyház, jogai és igazsága tudatában, igen aktív abban, hogy visszaszerezze vagy elfoglalja az őt megillető helyet a társadalomban. Sajnos, sokszor az a látszat, hogy ez a hely, amelyet a katolikus egyház a magáénak érez, csak a háború előtti állapotokat formázza, nem sokat változott a közben

eltelt évtizedek során. És semmiképpen sem hasonlít arra, amit az imént a Dalai láma szavai nyomán mint a polgári társadalom eszményét jelezni próbáltam. Az 1990. évi Szent István-nap, a Bazilikában, ahogyan a televízió mutatta, sokak számára lidérces álomnak tűnt. Még a kormányférfiak is valóságos zászlósuraknak mutatkoztak vagy látszottak — s amit az egyház magából mutatott, legalább ötven éves kép. Talán erős a kifejezés, amit használni fogok, de engedtesék meg, hogy nyíltan beszéljek; zenei élményeim java része egyetemista korban a vasárnap délelőtti Mátyás-templomból, az Egyetemi templom csodálatos gregorián miséiről és a Belvárosi passióiról való volt, meglehetősen ismerem a liturgiát. Ez a Szent István-nap azonban: *operett-katholicizmus* volt. De nem támadni akarok, erre sem jogom, sem okom. A jelenség mégis jelkép értékű, mint ahogyan jelképes volt az Egyetemi Színpad visszaszerzése is, hogy most csak annyit mondjak róla: elébe vágva a törvényhozás rendelkezéseinek. Mintha volnának a római katolikus egyházban irányzatok, mértékadó körök, amelyek abban a meggyőződésben élnek, hogy Magyarországon egyedül a katolicizmus a kereszténység, továbbá, egyedül a kereszténység a vallás, s végül, egyedül a vallás a lehetséges értékrendszer: mintha a mai Magyarország római katolikus társadalom volna vagy azzá kellene lennie. Mindannyian tudjuk, hogy ez nem így van, s tudjuk azt is, hogy mindenki tudja, az egyházak is, hogy nem így van. A társadalom re-integrációjának, amiről — csak a tudományos élet vonatkozásában — fentebb beszéltem, egy új koncepció jegyében kell megvalósulnia: a polgári (civil) társadalom szabadságjogai és a kölcsönös tolerancia jegyében. Magyarországon harmincegy-néhány nagyegyház és egyházi csoport van: alkotmányjogi szempontból egyenjogú valamennyi, s egyenjogú velük az is, szervezethez tartozva, netán magányosan, aki a „nagy” vagy „kis”-egyházak egyikéhez sem sorolja magát.

Sokfélék vagyunk, mi magyarországiak. Magyarok, zsidók, cigányok, svábok, szlovákok. Vagyunk menekültek is, szomszéd országokból vagy éppenséggel Ázsiából, Afrikából. Katolikusok vagyunk és zsidók, reformátusok és vallástalanok. Evangélikussá keresztelt zsidók, hitüket veszített keresztények. Gyermekei szüleinknek, akik közül az egyik zsidó, a másik pedig — hogyan kell mondanom: pogány, nem-zsidó, keresztény, magyar? Az egyik katolikus, a másik református. Vagyunk papok és professzorok, kétkeziek és értelmiségiek. Vagyunk jók és szépek, de vagyunk — így vagy úgy — utálatosak. Sokfélék. Ne bírái akarjunk lenni egymásnak. Osszuk meg egymással értékeinket. Megmaradunk azok, akik vagyunk; de mások értékei talán gazdagabbá tehetnek bennünket: mindannyiunkat.

KONTRA GYÖRGY

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr!

Nagy megtiszteltetésnek vettem, hogy a Vigilia karácsonyi számába az én írásomat is igényelték. Nyomaszt, hogy a feltett kérdésekre mit válaszoljak. A harmadik kérdés eleve kiesett, hiszen ebben a problémakörben teljesen illetéketlen vagyok. Az első és második kérdés folyamatosan foglalkoztatott, de nem jutottam semmi érdemlegesre. És itt van immár a szeptember vége. Jobb, ha most megírom, hogy ne számítsanak rám, így legalább nem okozok szerkesztési problémákat.

Mit írhatnék a kérdésre, *hogyan látom a keresztények és a nem hívők viszonyát?* Egyetlen szót: misszió. És: *hogyan illeszkedhet bele az egyház egy pluralista társadalomba?* Bizonyásgtétellel Krisztusról. *Mit adhat a demokráciának?* Csak a Szentlélek vigasztaló erejét. És *mit kaphat tőle*, vagyis arra, hogy mit „kaphat”: ne várjon semmit.

Hogy *hogyan látom a katolikusok és a többi hívő viszonyát*, csak az ismert idézettel válaszolhatok: Ut omnes unum sint.

Nagyon sajnálom, hogy nem teljesíthettem kérésüket, és nem szolgálhattam érdemleges válasszal.

Szíves üdvözléssel

Bp., 1991. szept. 25.

KORNIS MIHÁLY

Jakabbal szólván...

Miért nem szabad a hívóknak a világi hatalommal tartania?

„Figyeljete csak ide, szeretett testvéreim: vajon nem Isten választotta ki azokat, akik a világ szemében szegények, hogy hitben gazdagok legyenek, és örököljék azt az országot, amelyet Isten az őt szeretőknek ígért?

De ti megszegényítettétek a szegényt.

Vajon nem a gazdagok hatalmaskodnak-e rajtatok, nem ők hurcolnak-e titeket törvény elé?

Nem ők káromolják-e azt a szép nevet, amelyről titeket elneveztek?...

...Úgy beszéljete, és úgy cselekedjete, mint akiket a szabadság törvénye ítél meg...

...Ha tehát valaki a világgal barátságot köt, ellenségévé válik az Isternek.”

Miért szül képmutatókat a hivatalossá tett hit?

„Mert ha valaki csak hallgatója az ígének, de nem megtartója, az olyan, mint az ember, aki a tükörben nézi meg az arcát. Megnézi ugyan magát, de elmegy, és nyomban el is felejtí, hogy milyen volt...”

...Ha valaki azt hiszi, hogy kegyes, de nem fékezi meg a nyelvét, hanem még önmagát is csalja, annak a kegyessége hiábavaló...

...Testvéreim, mit használ, ha valaki azt mondja, hogy van hite, de cselekedetei nincsenek? Vajon üdvözítheti-e őt egyedül a hit?

...a hit is, ha cselekedetei nincsenek, halott önmagában.”

Miért keresztényietlen a viszálykodás?

„Kicsoda bölcs és értelmes köztetek? Mutassa meg magatartásával, hogy mindent bölcs szelídséggel tesz.

Ha pedig keserű irigység és viszálykodás van a szívetekben, ne dicsekedjete, és ne hazudjate az igazsággal szemben...

...Honnan vannak viszályok és harcok köztetek? Nem a tagjaitokban dúló önző kívánságok okozzák ezeket?

Kívántok valamit, és nem kapjátok meg, öltök és irigykedtek, de nem tudtok célt érni, harcoltok és viszálykodtok tovább...

...Ne rágalmazzatok egymást, testvéreim. Aki testvérét rágalmazza, vagy ítélkezik felette, az a törvényt rágalmazza, és a törvény felett ítélkezik."

* * *

Az elmúlt évben Isten mintegy tálcán kínálta fel a lehetőséget az Ó Országában hívőknek, hogy szeretettel tegyünk nagygyá: egyé Magyarországot. De mi megint és ismét Barrabást kiáltunk Jézus helyett.

Pedig tán sose lett volna fontosabb, hogy az áruló csavargóként megbélyegzett, megostorozott, megköpdösött Istenfiú nevében cselekedjünk a köpönyegforgató régi-új hatalmasokkal szemben.

Most mindenki a másakra mutogat, veszekszik, fél, és káromkodik.

Hol vagy, magyar keresztény?

Hol vagyok: hol vagyunk?

NAGY ENDRE

Hit és hatalom

A szocialistának mondott politikai rendszer és az általa képviselt hivatalos ateista ideológia összeomlása után a keresztények ahelyett, hogy a belső megkönnyebbülés és a külső szabadság állapotába jutottak volna, amit csak titokban mertek remélni a vallásszabadság valamikori eljövételétől, valami előre nem látott, furcsa, nyugtalanító és sok tekintetben fenyegető helyzetben találták magukat. Az új szituáció nem az otthonosság érzetét kelti bennük, hanem inkább újfajta, de mégis ismerős szorongást vált ki, amelyben az ön- és helyzetdefiníciók hagyományos és az új helyzetre előzetesen többé-kevésbé kontemplált technikái és mintái csődöt mondani látszanak. Miként T. S. Eliot Háromkirályokról szóló versében a „napkeleti bölcsek”, a „mágusok” hosszú és fáradságos út után végre meglátják a Születést, de a beteljesedés elvárt megnyugtató helyzete helyett új és sok tekintetben keservesebb belső és külső feladatok tornyosulnak előttük, akként a keresztény hívők is úgy érezhetik, hogy a rendszerváltás beteljesedése közepette inkább új keresztet kell magukra venniük új siralomvölgyekben.

Mert azt kell tapasztalniuk, hogy majdnem-katakomba létük, gyerekeik tan-könyveiben hitük korszerűtlennek, modern értelmes emberi felfogással összeegyeztethetetlennek történt megbélyegzése, vallásgyakorlásuknak a hétköznapi életben tapasztalt hol nyílt, hol rejtett akadályoztatása s a többi jelzés, ami azt sugallta-sulykolta, hogy pusztán hívő mivoltuk miatt alacsonyabb helyen vannak a közmegebecsülés hierarchiájában, *nem* az előbb kemény diktatúra, utóbb a „későszocialista” autokratikus állam és állampárt kikezdhethetlen erőszakos uralmának a következménye, amelynek múltán minden szorongattatásuk eltűnne, hitüket és vallásukat szabadon megvallhatnák és gyakorolhatnák, s a többi korábbi elnyomottal egyetemben visszakapnák az őket megillető társadalmi megbecsülést. Ezzel szemben az derült ki, hogy bár mostantól fogva tényleg meg-

szűnt a kötelező ateista nevelés és beköszöntött a vallásszabadság korszaka, az az *averzió* a hittel és a vallással szemben, melynek a fenntartója az állampárt volt, most egy jóval megfoghatatlanabb, de ugyanolyan reális hatalom, a társadalmi nyilvánosság és közvélemény jelentős részének erejéből táplálkozik. A keresztény hívők számára most váratlanul kiderült, hogy nemcsak a pártállam erőszakos eszközei miatt volt, azaz nemcsak *látszólag* volt a társadalom jelentős része ateista, hanem valóban és meggyőződéssel; hogy nemcsak a pártállam volt egyházellenes, hanem a társadalom jelentős része is; hogy nemcsak a pártállam gúnyolta és tette nevetségessé azt, ami a kereszténynek szent, hanem a társadalom jelentős része is; hogy nemcsak a pártállam vetette el a valláserkölcsei nevelést, hanem a társadalom jelentős része is; hogy nemcsak a pártállam volt az ő harcos ellenfele, hanem a társadalom jelentős része is.

Kiábrándító felismerés. A tényállást úgy is meg lehetne tömören fogalmazni, hogy a magyar keresztény társadalom most került brutálisan szembe a ténnyel, amelyet nyugati turistaúttjain már észrevehettek volna, ha odafigyel, nevezetesen, hogy szekularizált világban adatik élnie. Amit az 1945-ig zajló modernizációs folyamatok — összehasonlítva a nyugat-európai fejleményekkel — nem tudtak végbeinni, az az elmúlt évtizedekben ténylegesen végbement. A politika, a gazdaság, a tudomány és a kultúra szervező elvei úgy látszanak működni, mintha minden transzcendencia befolyásától mentesek lennének.

Ráadásul a társadalom ama másik „jelentős része” olyan képet rajzolt a keresztényekről a keresztényeknek, hogy valósággal vissza kell borzadniuk tőle. Ha a keresztény azt hitte magáról, hogy ő a szeretet vallásának és tiszteltetelméltó értékeinek a képviselője, akkor most meg kellett tudnia ennek az ellenkezőjét. Megtudhatta, hogy ő pont olyan erőszakos, mint a pártállam volt, mert a korábbi kötelező ateizmus ideológiája helyett ő most a saját ideológiáját akarja a társadalomra rákényszeríteni, hogy az antidemokratikus keresztény kurzust akarja restaurálni, hogy agresszív, intoleráns, türelmetlen, hogy eszméi és erkölcsi terjesztéséhez a hatalom eszközét akarja igénybe venni, hogy a nem-hívókat a magyar társadalomból ki akarja rekeszteni, hogy a volt egyházi ingatlanok visszaszerzésére irányuló akciójában saját érdekeit mások jogos érdekeire tekintet nélkül ridegen érvényesíti, hogy egyházai az elmúlt rendszerrel szemben „tülkonform” magatartást tanúsítottak és most képtelenek az önkritikus önvizsgálatra, hogy a kereszténységre hivatkozva meztelen uralmi igényeire borít fügefalevelet.

S ha még mindez nem volna elég, felbukkan egy igencsak zavarbaejtő tény, amelyről a keresztények haboznak reflektáló eszmélkedésekbe bocsátkozni. Ez pedig az a tény, hogy a választóvonal, amely a hívők és a társadalom ama másik „jelentős része” között húzódik, egyáltalán nem esik egybe a hívők és nem-hívók közötti megoszálással. A kereszténység és hívei elleni fenti vádak és támadások, melyeket idéztünk, az ellenzéki pártok politikusai és publicistái részéről fogalmazódnak meg ugyan, tehát olyan pártok vidékéről, melyek magukat világnézetiileg semlegesnek nyilvánították, ámde e pártok parlamenti és önkormányzati képviselői és bizonyára szavazói és szimpatizánsai között is tudhatóan vannak magukat hívők kereszténynek valló emberek, sőt van olyan ellenzéki párt is, amelynek formális vallási tagozata van.

Ez bizony kétségtelenül zavarbaejtő körülmény, és alkalmas arra, hogy bármely politikai oldalon vagy a politikán abszolút kívülálló hívő ön- és helyzet-definíciós törekvéseit aggasztóan megzavarja. Mert ha e tényt észrevette, el kell gondolkodnia azon, hogy hogy is van ez a dolog. Egy idő után valószínűleg rá

fog jönni, hogy ha úgy is tűnik első pillanatra, mintha a front a hívők és nem-hívők között húzódná, valójában a harc nem ezen a világnézeti síkon zajlik, minden látszat ellenére. S ha eddig eljutott, akkor azt is észlelni fogja, hogy itt voltaképpen *politikai* ellenfelek csatája folyik a hatalom megszerzése, megtartása és befolyásolása körül, amibe a kereszténység eszméit belekeverik. S ha még tovább elmélkedik e fölött a tényállás fölött, talán az is megvilágosodik előtte, hogy e helyzet azért következett be, mert a pártok közül három, történetesen azok, amelyek a választások után kormányra jutottak, magukat többé-kevésbé keresztény pártoknak nyilvánították. Mivel pedig a politikai harc eszköztárába az eszmei fegyverek is beletartoznak, nincs mit csodálkozni azon, ha az ellenzék ezeket is használja, s velük a rivális pártok eszméit támadja. Ha a kormánypártok a mohamedán valláshoz kötötték volna magukat, akkor most azt támadnák.

Mármost ebben a helyzetben ki másnak, ha nem a hívő kereszténynek kellene higgadt alázattal megvizsgálnia, hogy a torzkép, melyet róla festenek, a vádak, amelyekkel illetik, vajon nem tartalmazznak-e számára hasznosítható tanulságokat.

Szembeötlő először is, hogy a vádak és szemrehányások nem a filozófiai materializmuson alapulnak, vagyis nem is igazán világnézeti harcról van itt szó. Talán egyetlen írástól eltekintve, amikor a szerző nem-kereszténynek nyilvánítja magát és a személytelen univerzumra hivatkozva vallja humanista erkölcsi elveit, a többnyire publicisztikai megnyilvánulásokban nem lehet olyasmit olvasni, hogy mondjuk, a modern tudomány fényében a transzcendenciában való hit túlhaladottá vált. Más kérdés, hogy a filozófiai materialista is megköti a maga pascal-i fogadását, amire életét teszi, s ezt természetesen jobbnak tartja az Istenben való hitnél. De a hívő is így tesz. Nem, ezek a támadások, melyek olykor mélyen sértve a vallásos érzékenységet egészen a blaszfémiaig elmennek (ld. például a pápalátogatás körüli néhány publikációt), nem világnézeti harc, hanem olyan indignáció manifesztumai, amelyek *erkölcsi alapon* nyugszanak. Még hozzá, bármilyen hihetetlenül hangzik, keresztény gyökerű erkölcsi alapon — anélkül, hogy szerzőik ennek tudatában lennének. Mert ha ezekről lehántjuk a sallangokat, a stílári fordulatokat, a retorikai fogásokat, akkor csupasz magjukban azt a szemrehányást találjuk, hogy a keresztények saját eszmei és anyagi érdekeik érvényesítését a hatalom eszközével akarják keresztülvinni. Márpedig ez összeférhetetlen a szeretet vallásának maga által felállított elveivel. Ez természetesen nem ebben a formában fogalmazódik meg, hanem azt mondják, hogy az ilyenfajta érdekérvényesítő törekvésekkel a modern politikai demokrácia exigenciái szenvednek sérelmet. De hát ezek az exigenciák, ilyenek pl., hogy az ember szabadnak és egyenlőnek született, hogy lelkiismerete szabad, hogy szabadon bírhatja tulajdonát, hogy fajra, nemre, bőrszínre, vallási és politikai meggyőződésre tekintet nélkül mindenki egyenlő elbírálásban kell hogy részesüljön és egyenlő eséllyel kell hogy bírjon bármilyen társadalmi pozíció betöltésére, hogy szabadon választhatja és válthatja le vezetőit és hasonlók, nos, mindezek az exigenciák nem mások, mint Bibó István kimutatja az európai társadalomfejlődésről írott esszéjében, mint a keresztény tanításokban eredetileg megfogalmazódott hatalomhumanizációs tendenciáknak mára a civilizált államok alkotmányában megjelent inkarnációi.

Az ellenzék ádáz támadásai tehát a keresztény hívőket és keresztény pártokat végsősoron a keresztény etikával szembesítik. Ami e támadásokban rosszhiszemű oktulajdonítás, félreértés, tudatlanság, blaszfémia, azt szelíden és határozottan vissza kell utasítani, de a tanulságot, ami benne rejlik, lelkiismeretvizsgálat

után meg kell szívélni. Ez a tanulság pedig abban fogalmazható meg, hogy kár volt a kereszténységet a hatalmi pártpolitikába belekeverni, s ezért onnan mihamarabb ki kellene menteni. S ha ez megtörténne, maguk a hívők lepődnének meg legjobban azon, hogy az ellenük irányult támadások mily gyorsan elenyésznének.

POSZLER GYÖRGY

Citátumok — Kommentárok

(„hitetlen vallomás” három tételben)

„Különben is Krisztus — miként az egyház mindenkor hitte és hiszi — mérhetetlen szeretetből és önként, az összes emberek bűneiért vállalta szenvedését és halálát azért, hogy mindnyájan üdvözljenek. Ha tehát az egyház ígét hirdet, úgy kell szólnia Krisztus keresztjéről, mint Isten egyetemes szeretetének jeléről és minden kegyelmi forrásról.” (Nostra Aetate — A II. Vatikáni zsinat nyilatkozata az egyház és a nemkeresztény vallások viszonyáról)

Gondolkodóba ejt a körkérdés. Keresztények és nem hívők, katolikusok és más hívők viszonya? Az egyház megosztottsága? Van-e jogom szólni? Leemelem a polcra a kötetet: A II. Vatikáni zsinat tanítása. A nyilatkozat minden ember üdvösségéről szól. Üdvösségéről — talán átvitt értelemben is. Minden ember ügyében kompetens lehetek.

De honnan a kétely? A „vallomás” tárgya. Korábban — esetleg — járhatott érte előny. De még tiltotta a jóízlés. Most — biztosan — nem jár érte előny. És már nem tiltja a jóízlés. Nem vagyok hívő. Nem hitetlen vagyok — korrigálok az alcímet — még mindig sok mindenben hiszek. Ám nem vagyok vallásos. A „vallomáshoz” kívánkozik azonban három „de”.

Nem vagyok hívő. „De” katolikus neveltetésem miatt érzelmileg erősen kötődöm. Az egyetértés lehetősége örömet okoz; lehetetlensége rossz kedvet. A templomban jólesően otthon vagyok. Te Deum-ok, Veni Sancte-k jó emléke; reggeli diákmisék megőrzött melege. Ellenőrzöm magamban. Művészeti élmény? Chartres-ban és Reimsben az is. A Városmajorban vagy a Pasaréten semmiképpen.

Nem vagyok hívő. „De” szeretnék valamit érteni a világból. A mindenség keletkezésének, mozgásának, sorsának okára elfogadható feltételezést nem ismerek. Legfeljebb egy végső tervező-elrendező intellektus létét. Katekizálható tétélekkel azonban megközelíteni nem remélem. Ahogy nincs magyarázatom lényem mulandóságon túlmutató igényére sem. A tradicionális vallásosság magyarázatát nem élhetem, ám jobbat nem tudok.

Nem vagyok hívő. „De” egész kultúrám a kereszténységtől, azon belül a katolicizmustól meghatározott. A hit jelképei nélkül nem értem a festészetet és himnuszköltészetet. Az Ótestamentum kulcs Adyhoz. Az Újtestamentum közelít Babbitshoz. Csak Európában lehetek otthon. Ám a kereszténység nélkül nem szólalhat meg az európai múlt. A kereszténység nélkül nem képzelhető el az európai jövő.

Mindez a szóláshoz biztosan elegendő ok, esetleg elegendő jog. Merre hát, magyar katolicizmus? Példázatokban és idézetekben fogalmazok. A rövidség és egyértelműség okán. Három — számomra eligazító — jelképes alak: Sík Sándor, Apor Vilmos, Márton Áron. Az első és utolsó szerény emlék is és történeti ismeret. A középső megkerülhetetlen tanítás is és történeti ismeret.

Sík Sándor és a közösségek melege

„Éjjeli őrök: Sík t. u. és én... Mindenki feküdt, néha kiáltott közbe a csendbe egy kukik vagy egy vércse. Én Sík t. u.-val beszélgettem nyelvekről és nemzetekről és hogy mi szeretnék lenni... A táborban teljesen Sík-rajongóvá lettem... A mai nap egyike legszebb napjaimnak... A „romlott cserkészárs” rájött célomra, és őt fölötte meghatotta — azt mondja, hogy már javul, új életet kezd azóta, hogy Sík tanár úr felhívta szobájába... ha ígérete nem igaz, újra kezdem a munkámat. Eredményt fogok kivívni. És ez winnetou-i munka lesz. Remélem, nem lesz rá szükség. Éljen Sík tanár úr!” (Szerb Antal piarista cserkész naplója 1915 nyarán)

A sorokban meghitt együttlét szelíd öröme. Éjjeli beszélgetések csendes szavai. Tábortüzek meleg illata-fénye. Cserkészhit és indiánromantika. Hajdanvolt diákélmény távoli üzenete. A cserkészlet — számomra — csak metafora. Nem tudom, feltámasztható-e. Folytatható-folytatandó ott, ahol abbamaradt? Nemes anakronizmus vagy eleven hagyomány? Élményeim vannak. Méghozzá a piarista cserkészletből. A 40-es évek elejéről. Nem tagadom, nem igazán jök. A parancsnok — hisz rajta múltott —, de hogy is mondjam? Nos, a parancsnok nem Sík Sándor volt. Ettől a csapat félig a katonaságra kacsintott, félig kirekesztő keménységre nevelt. De nem erről van szó. Nem cserkészetről és főként nem emlékekről. Hanem a közösségek lehetőségéről és a Sík Sándor-példázat jelentéséről.

Éppen itt a legnagyobb baj. A testmeleg közösségek létevel. Amire vonatkozhat a cserkész-metafora. Érdemes távolról kezdeni. Régen, az ipari társadalom keletkezése előtt, a közösségek teremték. Később, az ipari társadalom keletkezése után, a közösségeket csinálták. Az ipari társadalom éppen a finomszerkezetet rombolta szét, legalábbis alakította át. Lassan nőtt, szerves állapotból gyorsan torlódott, szervesen állapottá. A lassan nőtt szervesesség kedvezett, a gyorsan torlódott szerveslenség nem kedvezett a közösségek létének. Már nem teremték, csinálni kellett. A jól csináltak szervültek. Spontán-szerves közösség helyett kvázi-szerves közösséggé lettek. Létrejöhetnek Sík Sándor éjjeli beszélgetései, fellobbanhattak szép fényű tábortüzei. Am Kelet-Európa félszázada ezt is elvetélte. Rekonstruálta, ad absurdum vitte az ipari társadalom rossz tendenciáit. Annak nem modern, XX. századi, de anakronisztikus, XIX. századi változatát. Letarolta a kvázi-szerves közösségeket, és — ma már világos — nem tudott újakat teremteni. Benne az ipari társadalom magányos, modern embere még magányosabb lett. Csupán két lehetősége adatott. Kilépés a hétfégi üdülő szegényes Robinson-szigeteire. Belépés az elhagyottak kívülről szervezett tömegjeleneibe.

Nos, a folyamat megfordíthatatlan — legalábbis rövid távon. De javítható — legalábbis hosszú távon. Mi, felnőttek — úgy vélem — menthetetlenek vagyunk. De a gyermekekről van szó. „Úttörő”-korúakról, „levente”-korúakról, „KISZ”-korúakról. Nekik kellene éjjeli beszélgetések, fellobbanó tábortüzek. Az atomizált egyedüllevők tétova kézfogása. Ki csinálja? Az agyonhajszolt, megélhetésért küzdő család? A dezorganizált, fennmaradásért küzdő iskola? Félve mondom: Talán az egyház. Jól konstruált, szervülhető kvázi-közösségekkel. Szóve a szeretet pókhálóját — majd megvastagszik és összeköt. Tisztítva a szolidaritás hajszálereit — majd megindul ismét a vérkeringés. Minden gyermek — katolikus, nem katolikus, hívó, nem hívó — számára. Legalábbis példát teremtve.

Apor Vilmos és az üldözöttek védelme

„A Győri Nemzeti Hírlap útján nyilvánosságra jutott Nagyméltóságodnak az az intézkedése, mellyel... gettóban kívánja összezsúfolni kor- és nemre való tekintet nélkül mindazokat, akiket különféle miniszteri rendeletek zsidóknak nyilvánítanak... Ezen intézkedés ellen, mely minden emberiséggel és keresztény szellemmel ellenkezik, mely igazságos és tárgyilagos ítélet nélkül büntet ártatlanságokat, sőt a bűnözésre még képtelen gyermekeket is, mint az ősi Győr városának püspöke tiltakozó szavamat emelem fel és Isten és a magyar- és világtörténelem előtt Miniszter Urat teszem felelőssé mindazért a betegségért és halálesetért, mindazért a megvetésért és elítélésért, mely ennek az intézkedésnek nyomában fog járni.” (Apor Vilmos levele Jaross Andor belügyminiszterhez, 1944. pünkösd)

Tudjuk, mindig és hevesen tiltakozott az üldözés ellen. Közhely? Talán. De nem tisztán történelmi kérdés. Lehet jelené és jövőé is. Maradt valami a hamu alatt a gyilkos parázsból. Rossz szelek életre szíthatják. Új olajak ösztönzésével is. Régi bűnbakká tenni nyolcvanezer megmaradt zsidót? Új bűnbakká tenni többszázezer itt élő cigányt? Burkolt célzásokból érteni a szándékot. Villanó tekintetekből érezni az indulatot. Gondolom, a katolicizmus forduljon ellene. Nem későn és gyenge szóval. De korán és erős hangon. A lángot előző befülledést kell oldani — tiszta levegővel. A robbanást előző feszültséget levezetni — józan érvel. A gyűlölet a múlt lezárásában tragikus félreértés. A jövő megnyitásában tragikus zsákutca.

Meg egyáltalán — ott vannak az elesettek. Ha fordul a történelem, sokan kiesnek a kanyarban. Most nagyot fordult, nagyon sokan kiestek. Nemcsak a politikai fordulattól, a gazdaságitól is. Munkanélküliek, nyugdíjasok, pauperizálódó kisemberek. Főleg munkások és értelmiségiek. Meg a régi igazságtalanságok orvoslása új igazságtalanságok forrása. Legalábbis lehet. A hajdani fordulatkor kiesettek kezét senki sem fogta. A mostani fordulatkor kiesetteket az egyház foghatja. Ez lenne az egyház szociális munkája, amely Apor élete egyik felét kitöltötte.

Meg egyáltalán — ott vannak a megzavarodottak. Rövid, kemény nyomás alatt megerősödhet a hit — annak minden fajtája. Nem nehéz dönteni. Erkölcsileg könnyű korszak, ahogy Thomas Mann mondta. Hosszú, puha nyomás alatt felmorzsolódhat a hit — annak minden fajtája. Nehéz ellenállni. Erkölcsileg nehéz korszak, ahogy Thomas Mann mondta. Nálunk először az előbbi volt, másodsor az utóbbi. A hitet kellene helyreállítani — annak valamilyen fajtáját. (Gondolom világos: szeretetet szülő hitről van szó, nem gyűlöletet nemző vak-hitről.) És talán a naiv hitet átvezetni a tudatos hithez. Az egyik még a tudatlanságra is alapozhat, a másik csak a tudásra. Ez lenne az egyház pasztorációs munkája, amely Apor élete másik felét kitöltötte.

Tehát szociális munka. Minden elesettnek, nemcsak a hívőknek. Tehát pasztorációs munka. Minden hitet élesztve, nemcsak a katolikust. És külön a kettő. A hit nem lehet a segítség hozama. A segítség nem lehet a hit ára. Apor életrajzában olvasom: mindenkin segített. Csak azt kívánta, legyen ott a szentmisén. Őszintén remélem, az életrajz téved. Úgy szeretném: mindenkin segített és nem kívánt semmit.

Márton Áron és a nemzet szelleme

„...Nagyméltóságod, aki szereti saját nemzetét, bizonyára megérti, hogy a magyarság nem áldozhatja fel magát a nagy-román eszme oltarán... Érintkezem a magyar társadalom minden rétegével, ismerem a falu helyzetét éppúgy, mint a

városokét, az értelmiség gondolkodását éppúgy, mint a munkásságét. Isten magyarnak teremtett, s természetesen fajtestvéreim sorsa és sorsának alakulása iránt nem lehetek közömbös. A papi hivatásom pedig arra kötelez, hogy a kérdéseket erkölcsi szempontból is mérleljem. A román fennhatóság alatt élő magyarság helyzete nem felel meg azoknak a nagy erkölcsi követelményeknek, melyeket az Egyesült Nemzetek Szövetségének alapokmánya a békés együttélés rendező elveiként megjelölt. És ha a nemzetek közötti békét őszintén akarjuk elindítani, úgy gondolom, a kibontakozás útját abban az irányban kell keresnünk." (Márton Áron levele Petru Groza miniszterelnökhöz, 1946. január 28.)

Márton Áron logikáját életművéből jól ismerjük. Közösségekben gondolkodik. És szüntelenül bővíti a kört. A kicsitől a nagy felé. Család, iskola, falu, város, kisebbségi népközösség, egész nemzet. És persze Európa, meg az emberiség is. Ökumenikus szellem? Vallásban — nem tudom. Emberségben — igen. Egyetemes, a lelki összetartozás jegyében. Erdélyt sem kisajátítani akarja. Egy nemzetnek, az ott élő három közül. Hanem közössé akarja tenni. Mindhárom nemzetnek, amely oda született. Gyönyörű emberi-nemzeti magatartás. Egyszerre zár és nyit. Zár. Mert szorosabbra kell vonni a köteléket a kisebbségi sorsban. Nyit. Mert nem maradhat magára utaltan a kisebbségi sorsban. És szót emel, ha veszélyt lát. Mint magyar értelmiségi, mint katolikus főpap.

Erdemes elmélkedni a példázaton. Nem felső rétegen, a kisebbségi sorson. Azt mindenki érti. Sokan úgy vélik, csak ők igazán. Inkább mélyebb rétegen, a záráson-nyitáson. Azt kevesen értik. Olykor úgy látni, alig néhányan. Pedig „sorskérdés” a javából. A magyarság nem bír el több öncsonkító kirekesztést. Területelszakítás, háborús veszteség, holokauszt, '45-ös, '56-os diaszpóra után. Csak együtt lehet megállni a viharosan mozgó történelemben. Körülzárva, ahogy Márton Áron tette a kisebbségi sorsban. De kinyitva, mindenkit beleértve, ahogy Márton Áron tette a kisebbségi sorsban. E zárást-nyitást bizonyította, amikor szólt az üldözöttekért. '44-ben magyar zsidókért. '46-ban kisebbségi magyarokért. Tudta: az magyar, aki vállalja e kultúrát és történelmet. Eleven paradigma. A katolicizmus kezébe letéve. Megtarthatja-folytathatja. Elejtheti-elfelejtheti.

És még egy dilettáns megjegyzés. Olvasom a II. Vatikáni zsinat tanításait. A nem keresztény vallásokról, vallásszabadságról, ökumenizmusról. Megérteni vélek egy tendenciát. A katolicizmus nem a kereszténység egyetlen lehetséges formája. A kereszténység nem a vallásosság egyetlen lehetséges formája. Meghosszabbíthatom? A vallásosság nem a jó erkölcs egyetlen lehetséges alapja? A vallásosság nem az igaz emberség egyetlen lehetséges alapja? Remélem, igen. Azt hiszem, valami ilyesmi lehet Sík Sándor, Apor Vilmos és Márton Áron üzenete.

Úgy vélem, önkényes példázataim jelzik az irányt. Igenlően és tagadóan is. Erre igen, arra nem. Még ha a tagadásra nem is mondok példázatot. Talán összefoglalható katolicizmuseszményem kompetenciája. Közösségépítés egyetemes alapon; tiltakozás minden megkülönböztetés ellen; szociális munka az összes elesettnek; pasztoráció a tolerancia jegyében; nemzeti gondolat a befogadásra figyelve; és ökumené sokféle értelemben. És mindez persze — katolicizmusról van szó! — a szeretet bázisán. Mert másként nem lehet. Levonnék három következtetést.

Nehéz a múlt az egyház mögött, és nem könnyű a jövő. Remélem, nem semmit sem tanult és semmit sem felejtett. Hanem sokat tanult, és sokat felejtett.

Hiszem, sokat tanulva, sokat felejtve, az égi-szellemi hatalmat választja. Nem a földi-politikait. Sokan kínálják az utóbbit is. Remélem, elutasítja.

És csak annyi eszközt kíván, ami ehhez kell. A lelkek kormányzásához. Valaha szétverték régi közösségeit. Most nem ver szét új közösségeket.

Tehát toleráns, szelíd katolicizmusra gondolok. Nem kombattáns, keményre. Erkölcsei normák rendíthetetlenül békés órére. Ahogy a Nostra Aetate fogalmazza:

„Nem könyöröghetünk pedig Istenhez, mindnyájunk Atyjához mindaddig, amíg Isten képmására teremtett emberekkel szemben megtagadjuk a testvéries magatartást. Az embernek az Istenhez mint Atyához való viszonya, meg az embernek az emberekhez mint testvéreihez való viszonya szorosan összetartozik; a szentírás is kimondja: „Aki nem szeret, nem ismeri Istent.”

P. GÁBOR MÓZES

Hol a választóvonal?

Kicsit szomorúan gondolok a közelgő karácsonyra, amikor anyagi és szellemi lehetőségeinket kimerítve emlékezetessé akarjuk tenni a szeretet ünnepét. És minden igyekezetünk ellenére fáradtan, csalódottan ismét levonjuk magunkban a tanulságot: a kevesebb több lehetett volna. A legjobb lenne elfelejteni a kötelező ajándékokat, és csupán azok fesztelen közelségét kellene keresni, akiket a legjobban szeretünk családon belül és kívül. És felül. Mert ünnepelni mégiscsak Isten közelében lehet. Profán ünnepeink éppen önélküle üresek és groteszkek. Mint cseppben a tenger, úgy jelenik meg a karácsonyban is a világ megújulásra való vágya és képtelensége.

A mai magyar társadalom a lezajlott történelmi változások viszonylagos sikere ellenére sem került ki kríziséből. Nem azért, mert még nem tudtunk elég külföldi tőkét csábítani gazdaságunkba, vagy nincs elég szellemi kapacitásunk radikálisabb politikai változásokra. Ami valóban *összeköt bennünket*, az a mindennütt tapasztalható erkölcsi krízis, melyből csak együttesen kerülhetünk ki. Aki egyedül próbálkozna ezzel, és megfeledkezne bajban lévő honfitársairól, lelkiismeretében bizonyára meghallaná Isten számonkérő szavát: Hol van Ábel, a te testvéred? A cserbenhagyás bűne ugyanis csak néhány fokozatban különbözik a legsúlyosabbtól.

A közös erkölcsi válságból tehát közösen kell kijutnunk, mégha nem is kötelező mindenkinek egyetlen kitérés kísérlet mögé fősorakoznia. Éppen az fog *elválasztani bennünket*, hogy ki mennyire érzékeli a lelkét fenyegető veszélyt, és érzékeli-e ilyet egyáltalán, valamint, hogy elfogad-e kockázatos megoldást, vagy visszariad minden áldozattól. Konkrétan arról van szó, hogy egyének és társadalmak megújulása nem lehet formális változás. Nem címerek, fölíratok és szólamok cseréje, mely a lényegét nem érinti. Politikai hatalmat át lehet menteni gazdaságiba vagy fordítva, még rendszerváltással is áltathatjuk magunkat, csak hogy az eredmény éppoly hiteltelen és kiábrándító marad, mintha mi sem történt volna. Amint erről a lábukkal szavazó választópolgárok meggyőződtek.

Az erkölcsileg hiteles változások a lényegét érintik. Hasonlatosak a régi korok bűnbánatra indító, önmagukkal szégyenkezve és fájdalommal szembenező tisztulási folyamatához, mely a vereségeket erkölcsi győzelemmé tudta átminősíteni. Mert az ősök elsősorban önmagukat győzték le, és nem egymással számoltak le. Sajnos, ma leginkább a *tisztulás hiányzik*, mert materializált korunk nem tud

különbséget tenni szavak és szavak között. Kellemesen hangzó ígéretre még mindig szívesebben odafigyelünk, mint kegyetlen, lelkiismeretet fölkaravó ítéletekre. Nincs már katharizis, mert nehezebb letenni múltbéli tévedéseinket, mint megmagyarázni azok racionalitását. Az ilyen mosakodástól azonban még senki sem lett tisztább. Csak tetteink igazolhatnák, és azok is csak idővel, hogy valami döntően megváltozott bennünk. „Teremjeteik hát megtéréshez illő gyümölcsöket.”

Bár fölösleges lenne zajos és látványos boszorkányüldözést rendezni, amint semmilyen üldözés nem érte el célját, — a szerencsevadászoknak se adjon a társadalom pótlólagos hiteleket. Ha nem állnak vagy állíttatnak félre, hogy saját maguk és mindannyiunk érdekében magukba szálljanak, soha nem kaphatnak fölmentést tévedéseik alól. Tetteik következményei követni fogják őket, mint az árnyék, és csak az isteni megbocsátás fényében tűnhetnek el. Emberileg pedig csupán a kíméletlen (ön)kritika választhatja le egyéniségükhöz nőtt, de fölösleges terheiket. Itt húzódik az a határ, melyen túl az erkölcsi megújulás egyáltalán szóba jöhet.

A tisztulás az *egyházat* sem kerülheti el. Téves lenne azt hinni, hogy mivel túlélte a kommunizmust, egyszer s mindenkorra legyőzte az ateizmust is. Az elmúlt 40 év rajta sem múlt el nyomtalanul, arcán megsokasodtak a ráncok. Ne vigasztalja, hogy lassan kétezer éves lesz, mert a mai egyházak még a háború előtti keresztény kurzussal sem azonosulhatnak, nemhogy az előző korok egyre szakrálisabb szemléletét vagy az ősegyház radikális teokráciáját örökölték volna. A legnagyobb főpapi segédlettel sem állítható vissza, szerencsére, az a társadalmi kereszténység, mely egykor mindössze annyit jelentett, hogy valaki nem zsidónak született, de már szó sem volt Krisztus átminősítő követéséről. Ma viszont pontosan az utóbbi dönti el, hogy az egyház játszhat-e még pozitív szerepet egy pluralista társadalomban. Tud-e annyira igazat és mást mondani, hogy a föld sója és a világ világossága legyen. A profán világ ugyan már nálunk sem ateista, csupán nyíltan imádja a pénzt, az élvezeteket és a hatalmat, de azért komoly vagy komolytalan formában föltámadt az asztrológia, a mágia, megjelentek eddig ismeretlen vagy lenézett vallások. A keményen könnyű zene leple alatt egy egész generációt roncsolva terjed a kereszténységgel szándékosan ellentétes sátánizmus. És mindezzel szemben tehetetlenül áll a langyos, polgári kereszténység.

Ebben a helyzetben a Vigilia körkérdései már legalábbis időszerűtlenek. A mai magyar társadalomban a legfőbb választóvonal ugyanis nem a hívők és a nemhívők között húzódik, hanem a tisztességesek és a tisztességtelenek között, más szóval az erkölcsi tisztulásban résztvevők és az erkölcsi érzékkel nem rendelkezők között. Az utóbbiaknak nincs mit megbánniuk, lelkiismeretükre nem lehet apellálni, és úgy tesznek, mint akik azért nem mosakszanak, mert mindig tisztának tartják magukat. Az egyháznak kellene a leginkább tudnia, — hiszen évszázadokon át tanította — hogy csak erkölcsi megtisztulás után következhet be a lelki megvilágosodás, a hitbeli kérdésekben való helyes állásfoglalás.

Azután, vajon bele kell-e illeszkednie az egyháznak egy pluralista társadalomba? Eddig ugyan mindenféle társadalomba beleilleszkedett, még a szocialistába is, azonban a hierarchia csökkenő részesedése a hatalomból, valamint a társadalom fokozódó közömbösödése ma már értelmetlenné teszi e tendencia továbbvitelét. A vallás iránt ugyan időnként fölébred a gyöngye érdeklődés, de inkább radikális visszatérésre, igaz *re-volúcióra* lenne szükség a kereszténység

államegyháziságot megelőző, társadalom- és önkritikus magatartásához. A rossz következetes és prófétikus elutasítása természetesen nem hálás és kockázatmentes társadalmi feladat, mindazonáltal csak másodrendű Isten elfelejtett országának a legfőbb javához képest.'

Az egyház csak a teokrácia eredeti fölfogásában, Isten közvetlen uralmának bemutatásában találhat magára és küldetésére. Ha nem ezt adja a világnak, hanem be akar abba illeszkedni, akkor elveszti létének értelmét, és a példázatbeli só sótlanná és haszontalanná válik. Továbbá, Isten uralmának és igazságosságának megjelenítésétől vagy meg nem jelenítésétől függ, hogy mit adhat a demokrácia az egyháznak. Az igazi teokráciának nyilván semmit. Egy taktikázó, politikus kereszténységnek azonban nagy kísértés, hogy a vallásilag befolyásolható tömegek hátán ismét hatalomhoz jusson. Korunk nagy demokratikus személyvesztése, a döntésre képtelenek hamis döntésekre kényszerítése, természetesen nem legitimál semmilyen hatalmat. A nálunk is növekvő kiábrándulás azonban megteremtheti valami sokkal jobbnak az igényét. Ennek alapján akár az egyház is megfogalmazhatná azt a teokráciát, melynek képviselőjét a világban eredetileg ő vállalta.

Teljesen igaz a Vigilia föltételezése, hogy az erkölcsi-emberi újjászületés terén „alighanem a helyes kérdések sincsenek még megfogalmazva”. Szerencsére, minden hívők közötti megosztottság és zavar ellenére, a válasz már meg van fogalmazva.

SZABÓ MAGDA

Az emberek tetszése

Minden körkérdésre kívánt válasz adásakor elfog a természetes félelem, a tőlem voltaképpen idegen műfajban dolgozó kétsége, el tudom-e végezni a feladatot úgy, ahogy szeretném: szépiró vagyok, üzeneteim majdnem rejtjelesek a próza sorai közt, a körkérdés direkt fogalmazást igényel. De Isten talán megadja nekem ha nem is a Háromkirályok bölcsességét, de a csordapásztorok alázatát. Alázat nélkül ne dolgozzék az író, különben megcsalja a szemmértéke.

Szívesen elkerülném az evidenciákat, de lehetetlen: nyilván nem az én felfedezésem, hogy a hit nem egyike a keresztelő kellékeinek, nem jár együtt a szer-tartással. A hit Isten ajándéka, egyfajta kegyelem, aki megkapta, naponta köszönje meg, mert oszlopot nyert megroskadó háta mögé, az oroszlán fogai közt a megnyíló ég bizonyosságát, a temetéseken elhangzó biztatás lélegzetével, szíve verésével hitelesített szövegét, amelyben egyik felekezet azt ígéri a síró családtagoknak, hogy eltávozott kedvesük aznap már az egykor nyomorúságos sorsú Lázárral együtt figyeli az új dimenziók titkait, a másik meg belekiáltja a frissen ásott gödörbe, hogy immár nincsen szíve félelmére, hogy megnézze sírja fenekét, mert tudja Krisztus révén, mi válik a holtak porából. Igen, a hit kegyelem, s hiánya nem bűn; személyes veszteség, az érintett tragédiája, akkor is, ha az saját hit nélküli létét egyfajta filozófiának tekinti és a tény negatívumát pozitívumként érzékeli. A hívő nem büszkélkedhetik azzal, amit Istentől kapott, és kárhozatra sem küldheti gondolatban tüstént azt, aki háta mögül hiányzik a

támasz: Isten mérlege csillagok között mér, élt már közöttünk ateista, aki olyan természetességgel gyakorolta a hívők számára isteni parancsolatok által előírt kötelességeket, mint a legigazabb keresztény, s láttunk már napi gyónó-áldozó, vagy bibliáját percenként felnyitó egyháztagot, aki vallásosságáról önmaga se sejtette, hogy egyfajta beidegzés, megszokás, formalizmus, de mélység, kiterjedés és a nélkül a gyermeki bizalom nélkül, amely segítségével kétely és aggodalom megszűnik, s a lélek a hazatalált gyermek boldog természetességével megtalálja helyét a szentek egyességében.

Hívó-hitetlen, ilyen meg olyan, más-más felségjellel temploma tornyán vagy éppen, mert nem hisz, gyülekezeti hely nélkül: valamiben mégiscsak egyek vagyunk mi, közös nemzet-édesanyánk gyermekei: magyarok. Ami elvált, kisebb fajsúlyú, mint ami összeköt, kényes kérdéseink Isten tenyerében, megoldatja velünk, amikor akarja, az Égnek mennyei a munkaterve. A középkorból mindenestre kíségetett bennünket a végre véglegesnek ígérkező tolerancia: Bocskai úr, ha feltámadna, legalább akkorát csodálkoznék ökumenikus világunkon, mint Kassa hajdani katolikus püspöke a Kassai Vértanúk korában, de mert a félelmes indulatok mögött mindkét oldalon rosszul értelmezett istenhít állt, nyilván tudomásul vennék, hogy ezentúl Isten gondokozik helyettünk, aki mégiscsak legjobban tudja, múlhatik-e testvér mivoltunk átélése dogmatikai vagy liturgiai ellentéteken, hiszen a teológia e szent lányai zsinatokon születtek. Egy bizonyos, odáig eljutottunk, hogy nem képzeljük azt: Pázmány kardinális elfeledkezett saját vallásáról, mikor Bethlen Gáborral nem azt vitatta, ugyan Erdély fejedelme miért nem éli át az ő hitével azonos módon a transsubstantiatiót, sem azt, hogy Bethlen kálvinista vallásának pajzsán támadt repedés, mert nem próbálta Magyarország primását meggyőzni arról, a praedestinatio értelmében fogantatásunk percében eldőlt már üdvözülésünk vagy kárhozatra jutásunk. Ma már oly világosan látjuk, mi történhetett, mi történt: egy politikai válsághelyzetben két nem egyforma gyakorlat szerint, de istenhívó férfi egymásra nézett és egyszerre mondták ki a nehézségeken átívelő híd lehetőségének és a túlélés reményének nemzeti- hieratikus alapszavait: édes hazánk. Ha ez a szellemi szövetségkötés nem volt abban az időben európai pillanat, akkor Árpád át se kelt a Vereckei-hágón és Szent István fel se vette a keresztséget.

Nem féltém az Egyházat a pluralizmusban, több okból nem teszem. Nem először van ilyen helyzetben, s mindenkori magatartási modellje azt mutatja, hogy természetesen nem hibahányad nélkül, nem olykor mártírok, hitvallók élete felajánlásával, de előbb-utóbb sikerült a legjobb korszellemnek megfelelő egyensúly-helyzetet biztosítani, és sosem cáfolt rá az Aranyszájúra, aki megfogalmazásában mindig *fulget*, bármi momentán veszedelem fordulna is ellene. Hogyan félhetném a demokráciában, amikor éppen adni akar? A marxizmus nem fogalmaztatott és nem tanított hit- és erkölcsant, most az Egyházra vár, pontosabban az Egyházakra, hogy pótolják ezt a hiányt, és a tektonikus mozgások lecsendesülése után átadják az állampolgároknak az emberi együttélés normatív szabályait, a Hegyi Beszéd univerzális, felekezeten kívüliek zavart, tanácstalan, boldogtalan szívének is gyógyszer felismeréseit, a Miatyánknak, ha valaki mást, többet vonakodnék elfogadni belőle, hát a mindennapi kenyér kérő vagy a baj elhárítását óhajtó mondatait és a Tízparancsolat kívánalmainak zömét, melyek teljesítésére a vallástalan is világnézete sérülése nélkül vállalkozhatik, sőt vállalkoznia kell, ha tiszteli országa törvényes rendjét. Az állam csak megköszönheti, ha egykor majd funkcióba kerülő polgárai már a gyerekkortól

kezdve tudják, hogy ölni tilos, hogy az öregek tisztelete nem szentimentális frázis, hanem a jövő biztosítéka azok tapasztalatainak felhasználásával, akik életük folyamán hol áldozók, hol áldozatok voltak, vagy hogy nem érdemes aprópénzre vagy mocsokra váltani a szerelmet, hogy a hűség nem ábránd, és egy valóban morális bázisú társadalomban senki se tesz hazug tanúbizonyságot, nem indít látszatpereket, és a lopás köztörvényes bűntett. E normák vállalásához igazán nem kell még valamelyik felekezet tagjának se lenni, csak olyan magyarnak, aki felméri állampolgársága etikai követelményeit, és nemcsak kapni kíván az országtól, de adni is a nemzetnek.

Ádvent van, mindjárt itt az ünnep, hadd küldjek ajándékot: az Aquinói imáját. Nem a teljes szöveget, csak azt a részt, amelyről úgy érzem, elmondhatja az is, aki nem él hitben, talán segít oszlatni a homályt. „Csak azon iparkodjam, hogy kedves legyek előtted, ha mindjárt az emberek tetszésétől fosztatnám is meg.” Ezt a mondatot küldöm a Vigilia munkatársainak és olvasóinak, aki hívó, olvassa úgy, hogy az „iparkodjam” szó után gondolja azt: Istenem, aki nem kapta meg a hit kegyelmét, pótolja annak a nevével, aki szentségét ő se vonhatja kétségbe, pótolja azzal: Magyarország. Mert mindig ott buktunk térdre, ahol nem Istent vagy az Országot figyeltük, hanem az emberek tetszését. Mindegy, mi miatt, hol gyávaságból, hol haszonlesésből, hol érdekből, de csak ez volt a fontos: az emberek tetszése. És az Istené? És a hazánké, az egyetlen platformé, amely minden pártnak közös kincse, ahol egyazon erdő fájából ácsolnak bölcsőt és koporsót?

TORDAI ZÁDOR

Lemondó vallásosság

Három kérdésre 4-5 oldalon válaszolni legfeljebb kijelentésekkel lehet.

Olyan kérdésekről van azonban szó, amelyek a pluralizmus elvében összefonódnak egymással, és ezért össze is lehet őket fogni. Amit meg is kell tenni, mert ha nem ugyanaz a gyakorlat valósulna meg a három említett területen, akkor azok hitelüket veszítik. Ha az egyházon belül nincs terük és létjogosultságuk különbségeknek, sőt akár ellentétéknek is, akkor sem az ökumenizmus, sem a társadalmi, politikai és eszmei pluralizmus vállalása nem lehet őszinte. Minden vallás egyben erkölcsi követelményvilág is, aminek akkor van hitele és értéke, ha az, aki követelményeket állít fel, önmagára is alkalmazza őket. Koherencia és harmónia kell legyen a között, ahogy az egyház a pluralizmust elfogadja és értéknek tartja, és aköz, ahogy azt minden szinten és területen érvényesíti.

A három kérdés együttes felvetése azonban azért is tetszik nekem, mert reflexív gondolkodásra készítet. Ma ugyanis nagy szükség van arra, hogy minden alapos megfontolást és a következmények minden gondos mérlegelését önmagára visszavezető értelmezés egészítsen ki. Mégpedig azért, mert a közelmúltbeli változások nem kialakult mozgásoknak és mozgalmaknak nyitottak utat, hanem sokféle és egészükben átláthatatlan lehetőségeket teremtettek.

A felvetett kérdések reflexív összefogását továbbá megkönnyíti az is, hogy mindet egy alapvető alternatíva szerint rendezhetjük el.

Bevallom, hogy nem szeretem az alternatívákban való gondolkodást, mert az akkor is torzítva egyszerűsít, amikor az különben nem indokolt. Mégsem tudok most ellenállni annak, hogy a hívők és így az egyház előtt álló akut választási lehetőségeket ne két alapvető történelmi törekvés szerint rendezzem el. Az emlékeim késztetnek erre, nekik pedig nehéz észérvek nevében ellenállni.

Márpedig emlékeim szerint kétféle érzéssel gondolok ma is azokra a papokra, akikkel az elmúlt évtizedekben találkoztam. Spontán ellenszenvet váltott ki bennem mindenki, akiben valamiféle prepotenciát éreztem meg, és nagy rokonszenvet, akiknek az életét a hit erejében bízó kereszténység hatotta át. Szerények voltak magabiztos hitükben, meg voltak győződve, hogy a hatalomtól, a vagyontól megfosztott, vagy arról lemondó vallásosság a legtisztább. Igazuk volt, hisz minden más hívőnél jobban ellenálltak az elnyomás torzító hatásainak. Nem fogadtak el semmilyen megalázó vagy tisztátlan kompromisszumot sem. Őket állítottam ellentétbe azokkal, akik a hitük szerint — vagy az egyház által — választott célokat a mindenkori hatalom segítségével kívánták elérni. Meg azokkal, akik a hatalommal hasonló, hatalmi gondolkodás szerint álltak szemben.

Érthető, ha nyugtalanít minden jel, ami a hatalmi gondolkodás megújulására vagy éppen terjedésére utal. Ezek nemcsak a demokratikus fejlődést gátolhatják, hanem veszélyeztetik a vallási élet tisztaságát.

Nem azért, mert megkérdőjeleznék az egyházak és az állam szétválasztott létét, hanem mert ezt az általánosan elfogadott elvet részletekben sértik meg. És akadályozzák a kiegyensúlyozott fejlődést: zavaró konfliktusok teremtésével. Márpedig nem kétséges, hogy vannak, akik hitükből fakadó elképzeléseiket az állam segítségével szeretnék megvalósítani. A kísértést az is erősíti, hogy elnyomás által teremtett megfosztottságot és kizártságot kell megszüntetni. Viszont ugyanezért kellene jól megválasztani a módszereket, jól meggondolni a kívánt változások jellegét és legfőképpen azok mértékét.

Kísért a múlt eltörlésének vágya is. Mert múltját senki sem tudja könnyen felmérni és megítélni. Vonzóbb a restauráció ábrándja — mintha bármit is lehetne meg-nem történné tenni. Visszaállítani sem lehet semmit: ilyen kísérlet csak új hatalmak kialakulását hozhatja.

Mindkét kísértés erejét az adja, hogy az elmúlt időkben az emberek többsége vagy egyszerre elfogadta az akkori viszonyokat (tehát gyakorlatban támogatta azokat), és szemben is állt velük (tehát gyengítette őket), vagy előbb nyíltan szervezte, majd aztán ugyanilyen nyíltan küzdött ellenük. Ezzel a múlttal szemben ezért semmilyen egyértelmű és világos magatartás sem lehet — kevés, végletes esettől eltekintve — hiteles.

Nincs groteszkebb, mint győzelmet kiáltani ajándékba kapott szabadságban.

Politika és erkölcs általában nem szokott összeférni egymással, vannak azonban idők és helyzetek, amikor szükség van a kettő összekapcsolására. Megszokott politikai formákból nehéz erkölcsi követelmények érvényesítése nélkül kibontakozni. Ezenkívül vannak a pluralista demokratizmus kialakulásának sajátos erkölcsi követelményei is. Vannak végül lehetőségek, amelyek a helyzetből következnek.

A helyzethez pedig hozzátartozik az, hogy a mai politikai viszonyok alapvető átalakulásban vannak, amelyeket csak a legjobb esetben lehet demokratizálódási folyamatnak nevezni. Ugyanakkor az egyház alapjaiban is és életformáiban is történelmi módon megállapodott rendet alkot. Az egyház éppen ilyenként aktív szerepet játszhat ezekben a demokratizálódási folyamatokban. Ez azt jelenti,

hogy tőle függ, milyen helyzetet alakít ki: magának is. Történelmileg kialakult tény az is, hogy a magyar társadalom pluralisztikus. Ez jellemzi különben a vallások helyzetét is.

Ezekből is következik, hogy az egyház annyit várhat a demokráciától, amennyit annak kialakulása érdekében tesz, vagyis amennyit maga ad. Ha sokat segít, sokat várhat, ha helyesen segít, jót várhat. Ellenkező esetben csökkenni fog tekintélye, nem szilárdul meg a helyzete, és olyan konfliktusok jöhetnek létre, amelyek árthatnak a vallási életnek.

Amennyire ez igaz, annyira igaz az is, hogy a magyar állampolitika hagyományhoz hozzátartozik a vallási szervezetekkel — régebben a katolikus egyházzal — való összefonódás. Nem csoda, ha újraélesztésének vágya is kísért. Az ilyen kísérleteket azonban nemcsak a demokratikus fejlődés szenvedné meg, hanem rossz hatásuk lenne az egyház jövőjére is. Ezek ellen pedig az egyház tehet a legtöbbet.

A kísértések nagyok a politika világában is. Ennek az egyik oka az, hogy a demokratizálódás mai szakaszában minden párt bizonytalan. Egyiknek sincs még szilárd társadalmi háttere, támasza. Mind megpróbálnak — jellegüknek megfelelő formákban és elveik szerint — valamilyen tömegbázist kialakítani. (Régi a kifejezés, de a magatartás is az.) Ezért hivatkoznak annyian és oly inszisztensen a kereszténységre is. Csakhogy e hivatkozások tartalma egyáltalán nincs tisztázva. Annak a kísértésnek sem tudnak sokan ellenállni, hogy akcióikba valamilyen módon bevonják az egyházat.

Márpedig nem jó, ha — például — egy sokvallású és egyben laikus társadalomban állami, vagy állami jellegű eseményeken misét celebrálnak. Ez ugyanis részleges politikai érdek eszközévé tenné a vallást, a hitet és legfőképpen az egyházat. Főként, ha az utóbbi ezt megengedi.

Úgy vélem, hogy ez olyan terület, ahol az egyház gyakorlatban sokat tud a tisztulás érdekében tenni.

De még fontosabb ennél, amit általában tehet az eszmei tisztázás terén.

Tisztázni kellene — például — a keresztény értékek fogalmának tartalmát. Enélkül nem lehetne azokat érvényesíteni és minden hivatkozás elvesztené hitelét. Tisztázni kellene továbbá a kereszténység szerepét annak kialakulásában, amit ma Európának nevezünk. Itt is sok a felületes hivatkozás, és különösen furcsa Európának a keresztény értékekkel való azonosítása. Pedig egyszerű tény, hogy amit európai értékeknek szokás nevezni, az részben tágabb, részben pedig szűkebb kört alkot, mint amit kereszténynek lehet mondani. Ahogy az is történelmi tény, hogy a pluralizmus és a demokrácia a laikus társadalom értékei.

E nagyon szükséges eszmei tisztázásban pedig nagy szerepe lehet és kell legyen az egyháznak, köztük a katolikusnak is.

„Orvosság kell a betegnek...”

A beteg gyógyulása az önvizsgálattal, a kritikus szembenézéssel kezdődik. Tele vagyunk a múltra vonatkozó illúziókkal. A történelmi táblaképfestészet is segítette kialakulását: *Vajk megkeresztelése, Szent István felajánlja a koronát*. Az irodalom egy része is táplálta ezeket a jelzőket: Szent István országa, Magyarok Nagyasszonya, Kereszténység védőbástyája. Balgaság lenne tagadni a kereszténység beépülését, jelenlétét a magyarság történetében, művészetében, jelentőségét múltunkban. Veres Péter szokta mondani: A „Tebenned bízunk eleitől fogva” és a „Boldogasszony anyánk” többet tettek a magyarság megmaradásáért, megóvásáért, mint az ilyen-olyan zsoldosseregek, nemesi insurgensek, kötéllal fogott, verbuvált katonák. De ugyanekkora balgaság lenne nem látni, hogy a Duna-Tisza táján a kereszténység ezer év alatt sem eresztette elég mélyre gyökereit, a magyarság nagy tömegeiből hiányzott a spirituális élmény, a személyes és bensőséges hitet jobbra a külsőséges megnyilatkozások, a barokk pompa, a látványos körmenetek, a búcsújárás, az egyesületi élet stb. pótolta. A feudális társadalomban az egyházak is a feudalizmus jegyeit viselték magukon. Ezt terhelte tovább az elmúlt negyvenöt év. Az alkotmány szavakban kimondta az egyház és az állam szétválasztását, de soha nem volt kor Magyarországon, amikor egyház és állam jobban összefonódott volna, amikor az egyház valósággal az állam és intézményei, erőszakszervezetei járszalagjára lett volna fölfűzve. Ekkor meg az igazolódott, amiről Illyés Gyula beszélt: ahol zsarnokság van, ott mindenütt zsarnokság van, ott „zsarnokság szól /lázból, harangozásból, /a papból, kinek gyónol, /a prédikációból, /templom, parlament, kánpad:/ megannyi színpad...” A felszínes vallásosság könnyen váltott formát: a nyakban viselt kereszt helyett pártjelvény került a gomblyukba, az úrnapi körmenet zászlóit a május elsejei felvonuláson körbehordozott „ikonok” váltották föl a kezekben, a gyónás, a bűnbánat, a kiengesztelődés helyére az elvtársi kritika és önkritika lépett. Mindemellát évtizedekig alig burkolt egyházüldözés folyt. A papok elfogytak, az egyházak előregedtek. Most kezdődhetne valami más. De most is mintha a kereszténység látható — sőt látványos — arca kerülne előtérbe: az egyházi műemlékek renoválása, a kiállítások, a templomszentelés a határmenti faluban, a daru beemeli a harangot a toronyba, a püspök megáldja a szőlősgazdák boroshordóit. Tudom, a lélek átalakulása, a belső nemesedés, a kiengesztelődés, a megbocsátás, a lélek megváltoztatására tett erőfeszítés kevésbé látványos, de az a fontosabb. S ennek feltétele az illúziókkal való leszámolás. Be kell látnunk, a magyar múltban nem gyökeresedett meg eléggé a kereszténység. A magyar társadalom nagy részéből hiányzik a keresztény értékrend. A keresztény elvek magas igényeket támasztanak az emberekkel szemben. A vallásosságban a mai Magyarországon is megvan a külsőségesség veszélye. Hit és meggyőződés helyett sok a pótselekvés. A vallásos igény gyakran a különféle pótzseretek, üdvtanok, életmegváltó receptek, lelki kurzusok iránti érdeklődésben nyilvánul meg, csapódik le és kompenzálódik.

Németh László *Széchenyi*-drámájában a gróftól döblingi otthonában két vendég keresi föl. Babarczy alezredes, az agent provocateur és Lonovics érsek. Babarczy kemény, pergő lépésekkel távozik. Lonovics a grófhhoz fordul: „Elég szo-

morú, hogy köztünk, magyarok közt, annyi a Babarczy... Én nem Világos miatt esek kétségbe a magyarságon, hanem a Babarczyak nagy száma miatt..." Széchenyi válasza: „Fordítsa meg a dolgot. Amelyik népnek ilyen a történelme, ott a Babarczyaknak el kell szaporodniuk.”

Tekintsük a dialógust példázatnak esetünkre: Nem az a szomorú, hogy nálunk sok a látszat-keresztény, a gyengehitű, a köpönyegforgató. A nagyobb baj az, hogy „amelyik népnek ilyen a történelme”, ott gyakori a meghasonlás, mély a fásultság, a rosszkedv, a gyanakvás, az árulás.

A jövő? A remény képei? Az újjászületés lehetőségei? Tragikus derű tölt el. A magyarországi egyházak történetében sok a tragédia, a meghasonlás, a belső ellentét, a megosztottság, de „a visszametszett fa újra kizöldül”: mindig maradt erő a folytatásra, a megújulásra, a fölemelkedésre. Ez — szerintem — csak akkor jár sikerrel, ha *nem* az intézmények, a hatalom, a reneszánsz pompa visszaszerzése felől közelítjük meg a kérdést (persze ezekre a keretekre is szükség van a működéshez bizonyos mértékig), hanem akkor, ha a megújulást belülről, az egyén, a személyes istenhit, az ima felől szorgalmazzuk. Érthető, hogy megosztottság van ott, ahol egy püspököt reneszánsz pompakedveléséért, s csak jó bora és jó konyhája miatt dicsérnek. Taszító, ha az aulából tegező stílusban érkező levélre a hasonló hangon, hasonló megszólítással válaszoló papot rendreutasítják. Nehezen értem meg, ha egy magát kereszténynek mondó ember sérelmeit ápolja, s nem tud megbocsátani, felejtetni. Legtöbb reményem a fiatalokban és az értelmiségiekben van. Vagy úgy is mondhatnám: a fiatal értelmiségiekben. Az elmúlt negyvenöt év leginkább az ő kiválasztódásukat, önszerveződésüket, szerepvállalásukat akadályozta meg. Az ellenség tudta, hogy a fa gyökerére kell a fejszét tenni. A legkeményebben a papképzésre, az ifjúsági csoportokra és a velük foglalkozókra sújtott le. Legerőteljesebben az ő szerepvállalásukat akadályozta a társadalomban. Most aztán, amikor lehetőség nyílna megszólalásukra, kevés helyen látjuk őket. Az értelmiség mintaadó szerepét a társadalom előtt — jobb esetben — a liberális önérvényesülést hirdető „szabadgondolkodók”, rosszabb esetben az élvezetvallást hirdető, cinikus fiatalok képviselik. Triumfálás, tömeghatás, uralkodás helyett a minőség, az igényesség, az értéktisztelet szerezhethet a keresztény elveknek megbecsülést, elismerést és rokonszenvet egy pluralista társadalom nem-keresztény rétegei (tömege?) előtt.

A legtöbb eredményt a különféle keresztény egyházak találkozásában, kapcsolatában, testvériségében látom. Akkor nőttek föl, amikor a hitoktatásban még jelentős szerepet kapott az apologetika, a tanításban a felekezeteket elválasztó különbségek kiemelése. Pápista, lóformátus, lutyi-mutyi — ezekkel a jelzőkkel illette a diáknyelv (s nemcsak a diáknyelv) a más felekezetűt. De teher alatt nő a pálma, s a közös teher közelebb hozta egymáshoz azokat, akik a közös súly alatt nyögtek. Aztán jött a második vatikáni zsinat, s a hangsúly az összekötő szálakra, a közös elvekre, az azonosságra és a rokonságra tevődött. Diákoromban csaknem eretnekségnek véltem (persze akkor sem volt az) egy református templomba belépni; Cs. Szabó László koporsója fölött két keresztény felekezet papja imádkozott, amikor Sárospatakon eltemették. Fél évszázaddal ezelőtt a zsoldáréneklést még amolyan „protestáns dolognak” tartottam; életem egyik legnagyobb élménye volt, amikor néhány évvel ezelőtt a burgenlandi szórványmagyarság körében, egy református istentisztelet alkalmával az Úr asztala mellől beszélhettem a gyülekezetnek — én, a „pápista” — a magyar nyelv, a magyar irodalom megtartó erejéről.

Egy dalmáciai kisváros templomában láttam néhány éve: amikor a horvát nemzeti nyelvű misében a szertartás ahhoz a helyhez ért, ami magyar nyelven így hangzott: „engesztelődjétek ki szívből egymás iránt”, a padban álló emberek kezét nyújtottak egymásnak. Azóta ez nálunk is számos helyen szokássá vált. A jelképeknek annyi értelmük és értékük van, amennyi megvalósul belőlük. A kézfogás is jelkép; „nem bot és vászon, hanem zászló” — ahogy Kosztolányi mondja más vonatkozásban. A világ azt kérdezi: valódi közösség-e a hívők közössége, vagy csak a megszokás, a külsőség tartja össze őket? Ugyanazzal az egymás iránti részvétlenséggel jönnek-e ki a templomból egy mise, egy istentisztelet résztvevői, mint ahogy kitódul egy film nézőközönsége a moziból? — a nem hívők erre kíváncsiak.

Zavarban vagyok... Végigolvastam, amit eddig írtam. Igaz, kérésre, de mégis csak úgy beszéltem, mint egy orvos, aki mind a baj, a betegség ismeretében, mind az orvosság, a gyógyszer birtokában van. Hogy a kérdésekre magam is jobbra csak újabb kérdések megfogalmazásával tudtam válaszolni, talán sejteti kétségeimet, bizonytalanságomat, aggályaimat. Ugyanakkor egyházam — és a magyarországi egyházak — erejét, életképességét, a kiút megtalálását, a remény megalapozottságát talán az mutatja a legjobban, ha a kényes kérdésekre, a történelmi kihívásra a gyarló válaszokat is igénylik, meghallgatják és mérlegelik.

WESSELY ANNA

Megmérettetés

Nem sodort válságba, de feszengő rosszkedvvel töltött el az az új keletű felismerés, hogy a vallással kapcsolatban megváltozott hazai közfelfogás engem, aki nem vagyok hívő, sajnálatos kisebbség tagjaként tart számon. Nem a kisebbségi helyzet zavart, hanem a besoroltság; az, hogy ez a csoport-hovatartozás nem a magam választásának az eredménye, hanem „csak úgy” megtörtént velem. Nem vagyok ateista, nem érzem, hogy a hit dolgában olyan volna álláspontom, amelyet védelmeznem, igazolnom kellene. Érzelmi és értelmi életemben kétségkívül nincs meg — de nem hiányzik — mindaz, amit a hit, a kultusz, a megszentelt hagyomány támasza és a hozzájuk kapcsolódó egzisztenciális remény jelent.

A kísérletező szakmák zsargonjával élve, a kontrollcsoport-hoz tartozom tehát, amelyet — ismétlem — nem valamilyen közös vonás avat csoporttá, hanem a vizsgálódás rá nézve külsődleges szempontja.

A *Vigilia* megtisztelő felkérésére lehetetlen nem válaszolnom, de lehetetlen bármit is mondanom azokról a kérdésekről, amelyekben egyszerűen tudatlan vagyok. Szakmai érdeklődésemnél fogva jobban ismerem a közép- és kora újkori egyház szervezetét és gondolkodásmódját, mint a mai. S mint kívülállónak nem az én dolgom az egyház bírálata. Végül egy utolsó szabadkozás: Talán vannak, akik ismerik „a mai magyar társadalmat” és felelősséggel nyilatkozhatnak róla; nem tartozom közéjük, bár szociológiával is foglalkozom és jól-rosszul sok és sokféle polgártársamat ismerem.

Az előző mondat avitt szóhasználata nem véletlen. A velünk együtt élőkről való gondolkodásnak azt a szintjét próbálja megnevezni, amely az embertársak,

felebarátok egyetemessége és a statisztikailag leírt népesség vagy az igazgatási döntések tárgyát képező lakosság között húzódik, s ahol hazánkban nemcsak magyarok kapnak helyet. Sőt, ha a jelenlegi népvándorlás erősödik, akkor meg lehet, hogy a magyarok aránya idővel csökken Magyarországi népességében. Ez nem aggasztó a polgártársak közösségében — ami a demokrácia. De visszataszító és félelmetes indulatokat szokott kelteni a kiszolgáltatott, tehetetlenségükkel küszködő alattvalókban, a *jogaikat és kötelességeiket* nem ismerő polgároknak. A társadalomról való mai közgondolkodás sajátos aszimmetriája, hogy a jogokat és a kötelességeket szinte csak az egyének és az állam kapcsolatában tartja számon: az egyént megillető emberi jogokat és az állammal szembeni állampolgári kötelezettségeket. Mintha minden újszülött az állammal — és csak az állammal — kötött volna eltartási szerződést! Szeretnék egy „Vannak-e emberi kötelességeink?” című könyvet olvasni, mely amellettt érvelne, hogy a méltatlan körülmények közt élők, a megbántottak és a szenvedők segíteni nem jól felfogott önérték, nem is jótékonyosság, hanem emberi kötelesség. Talán nem megalapozatlan remény, hogy az egyházak az emberi kötelességek kánonjának megértésével hozzájárulnak majd ahhoz, hogy az emberek demokratikus társadalmakban akarjanak és tanuljanak meg együtt élni.

A demokratikus együttélés nyitottságot, egymás meghallgatásának és megértésének a fáradságát, a saját tévedhetőség tudatát, egyezségekre kész jóindulatot követel minden résztvevőtől. A világnézeti tolerancia a modern állam nélkülözhetetlen szervezési elve, de nem szükségképp emberi erény (Ad notam: állam és egyház elválasztása). Hiszen a meggyőződést érzelmileg is igenelt, igaznak tudott vélekedések alkotják, s mi más bizonyíthatná egy állítás igazságát, mint hogy érvényességéről feltehetően minden, a racionális érvek kényszerét elismerő ember meggyőzhető, — s nemcsak az amúgyis hasonló gondolkodásúak. Az eszmék zsbivására, ahol mindenki fújja, amit jónak lát, s az egyetlen, önmagában helyes, általános szabály az, hogy nem tapasztathatja be senkinek a száját — a végletes közöny és nem a demokratikus érzület világa. Vonzóbb, egyszerűen emberibb az a szektás, aki felém fordul és hadarva téríteni próbál, miközben együtt állunk sort a gyógyszerárban, mint az a pap, aki úgy tartja tiszteletben a lelkiismereti szabadságomat, hogy beszélgetésünk során tapintatosan kerül a vallás kérdéseit, noha hite szerint rám, mondjuk, kárhozat vár.

Mindezzel az egyház és a pluralista társadalom viszonyát firtató kérdéshez próbáltam közelebb kerülni. A pluralizmus kifejezést a politikai divatok hullámvérése dobta a felszínre mint a diktatórikus rend elmosódott ellenképét. Nem könnyű értelmezni. Persze, hogy sokrétű, plurális a modern társadalom: számtalan csoportból — csupa kisebbségből — áll. De mi a pluralizmus? Az adottságot az elv rangjára emelő szómágia terméke? Vagy az egyes kisebbségek koalícióiból létrejövő, mindenkori többség belenyugvása abba, hogy a többség még nem az összesség? Mi, vagy ki volna pluralista? Az áruház, melynek kínálata igyekszik elébemeni minden gazdasági és kulturális réteg igényeinek? Vagy az ember, aki nem osztja saját nézetét? Nem tudom, mit tesz az, „pluralista társadalom”. Talán ezért sem értem az egyház társadalmi *beilleszkedésének* a problémáját. Hiszen az egyházak a társadalom különböző vallási közösségeinek létező intézményei. A társadalomban vannak. Sőt, a rendszerváltás során olykor úgy tűnt, szinte nem is maradt rajtuk kívül más, általánosan elismert tekintélyt élvező intézmény. Különben aligha gyülekeztek volna (például Balatonlellén) a közigaz-

gatási határok újrajzolását — a községi önállóságot — követelő aktivisták a plébániatemplomban, s nem a tanácsházán, a vendéglőben vagy a főtéren.

A főtér, az agora vitatkozó, tanácskozó szelleme, az önkifejezés igénye és a megbeszélés képessége sajnos nem tartozik kultúránk jellegzetes vonásai közé. Olaszországi ösztöndíjasként rendszeres templombajáró lettem. Hallgattam a prédikációkat, gyűjtöttem a szórólapokat a közös könyörgések szövegével, mert lenyűgözött az az árnyalt fogalmiság, amellyel érzelmekről, vágyakról és bűntudatról szóltak. Ugyanezzel a kifejezőkészséggel találkoztam lépten-nyomon, a legkülönbözőbb embereknél. Irigylésre méltó verbális és érzelmi kultúrájukat a katolikus egyház munkájával magyaráztam. Feltevésemet vitatta az a történész, Carlo Ginzburg, akivel erről a benyomásomról beszélgettünk. Ő ezt a megnyilatkozási képességet az agora demokratikus hagyományaiból eredeztette. A történeti kérdésben ezek után nem merek állást foglalni, abban mégis bizonyos vagyok, hogy az egyháznak a hívek mindennapjaival törődő figyelme áttörhetné azt a kommunikációképtelenséget, ami a demokratizálódás egyik akadály, s amelyért nyelvhasználatunk igénytelensége is felelős.

Karácsonykor ne kötözködjünk. Csak egyetlen példát hoznék arra, hogyan választja el a közlés szándékát a megértés igyekezetétől a feltartóztathatatlanul hömpölygő „új rizsa”. Az MSZMP vezető tisztségviselői, mielőtt még feloszlatták volna a pártjukat, egyre több „népfrontosnak” hitt gesztust tettek. Piros-fehér-zöldbe vágták magukat és szívesen halásztak elő bibliai veretű kifejezéseket őszinteségük hitelesítésére. Így hozták forgalomba a „megmérettetés” hamis pénzét. Ilyen szó ugyanis nincs, csak megmérés, megmértetés, amely utóbbi múlt időben: „megmértett”. A megmértetést megúsztuk, a „megmérettetés” viszont annál vígabban terjed, s nem kerülte ki azokat sem, akik hivatalból a bibliai nyelv avatott ismerői.

II. János Pál pápa és Roger testvér

Egy fületlen csésze története

Ebben a pillanatban idekint állok az ablakpárkányon, és lassan belep a hó; a szalmaszál egészen beléfagyott a szappanos lébe, verebek ugrándoznak körülöttem, faragatlan népség, kiszórt kenyérmorzsákért verekszenek, én meg reszkethetek az életemért, ami már ezidáig is számtalanszor forgott veszélyben; elég ha az egyik kövér veréb taszít rajtam, és már le is zuhanok az ablakpárkányról egyenest a betoncsíkra — a beléfagyott szappanos lé megőrizné gömbölyded formáját a betonon is, a szalmaszál kettétörne, az én cserepeimet pedig kihajítanák a szemébe.

A párával befutott ablakon át csak homályosan látszik a karácsonyfa égőinek csillogása, alig hallhatóan szűrődik ki a dal, amit odabent énekelnek; a verebek civakodása minden hangot elnyom.

A bentiek közül persze senki sem tudja, hogy éppen huszonöt évvel ezelőtt születtem egy karácsonyfa alatt, a huszonöt év pedig meglepően magas életkor egy közönséges csésze esetében; fajtánk azon teremtményei persze, akik használatlanul szenderegnek a vitrinek mélyén, jóval tovább élnek mint mi, közönséges csészék. Ennek ellenére bizonyos vagyok benne, hogy a családomból már senki sincs életben; a szüleim, a testvéreim, sőt a gyermekeim is rég meghaltak már, míg nekem a könyöklőn, civódó verebek társaságában kell megülnöm huszonötödik születésnapomat.

Az apám süteményestányér volt, az anyám erényes vajtartó; öt testvérem közül kettő csészeként, három pedig csészealként szolgált, de mindezek ellenére is családjunk csak néhány hétig élhetett együtt, a legtöbb csésze rövidesen fiatalon elpusztult, két bátyámat és kedves nővéreimet már karácsony másnapján lelökték az asztalról. Hamarosan el kellett szakadnunk szeretett atyánktól is; Josephine nővérem társaságában és anyánk kíséretében délnek vágunk; újságpapírba csomagolva, egy pizsama meg egy frottír törülköző között Rómába utaztunk, hogy tulajdonosunk fiát szolgáljuk, aki régészeti stúdiómkra adta a fejét.

Az életemnek ez a szakasza, amit magamban csak római éveimnek nevezek, rendkívül érdekesnek bizonyult: Julius — így hívták a diákok — eleinte minden nap magával vitt Caracalla thermáiba, az óriási fürdő megmaradt falai közé; ott a thermákban igencsak összeemelegedtem egy termoszos üveggel, aki elkísért engem és az uramat a munkába. A termoszt Huldának hívták, nap mint nap órákat heverésztünk együtt a fűben, mialatt Julius az ásójával dolgozott; később pedig eljegyeztem Huldát, és római tartózkodásom második évében feleségül is vettem, bár heves szemrehányásokkal halmozott el az anyám, aki méltatlannak találta, hogy egy termossszal kötöttem házasságot. Egyébként is különösen kezdett viselkedni; megalázónak érezte, hogy dohány tartására használják, ahogyan kedves Josephine nővérem is kifejezetten zokon vette, hogy hamutartóvá alacsonyították.

Csodálatos hónapokat töltöttünk Huldával, a feleséggemmel; mindazt megismertük, amit Julius. Augustus sírját, a Via Appiát, a Forum Romanumot — bár ezek közül az utolsóra szomorúan gondolok vissza, mert szeretett feleségem, Hulda, ott esett áldozatául egy római utcakölyök kőhajításának. Egy ökölnagyságú márványdarab zúzta halálra, ami Venus istennő szobrából származott.

A nyájas olvasónak, aki kész tovább követni a gondolataimat, akiben van annyi emberség, hogy nem tagadja egy fületlen csésze fájdalomhoz és életbölcsességhez való jogát — annak jelenthetem, hogy a verebek már felcsipegették a morzsákat, úgyhogy nem vagyok többé közvetlen életveszélyben, a bepárásdott ablaküvegen időközben keletkezett egy levesestányérnyi nagyságú tiszta folt, így látom odabent a karácsonyfát, látom kis barátom, Walter arcát is, amint az orrát szétlapítja az ablaküvegen, és rám mosolyog; Walter három órával ezelőtt még, mielőtt az ajándékozás kezdetét vette volna, szappanbuborékokat fújt belőlem, az ujjával most is rám mutat, az apja a fejét rázza, és a vadonatúj kisvasútra bök, amit Walter kapott, de Walter megrázza a fejét — és én tudom, miközben az ablaküveget ismét befutja a pára, hogy legkésőbb egy fél óra múlva ismét bent leszek a meleg szobában.

Római éveim felhőtlen örömet nemcsak a feleségem halála árnyékolta be, hanem még inkább talán anyám különös viselkedése és a nővérem elégedetlensége, akik esténként, amikor együtt ücsörögtünk a szekrényben, indulatosan panasztolták, hogy nem rendeltetésszerűen használják őket. Nekem is túl kellett tennem magam azon, amit egy öntudatos csésze csak nehezen viselhet el: Julius pálinkát ivott belőlem! Amikor egy csészére azt mondják, hogy „már pálinkát ittak belőle”, annyit jelent, mintha egy emberről azt állítják, „rossz társaságba keveredett”. És jó sok pálinka fogyott belőlem. Megalázó idők voltak ezek számomra, ami addig tartott, amíg egy sütemény és egy ing kíséretében meg nem érkezett Münchenből Rómába az egyik unokatestvérem, egy tojástartó: attól a naptól fogva Julius az unokatestvéremből fogyasztotta a pálinkáját, engem pedig egy hölgynek ajándékozott, aki Juliushoz hasonló céllal érkezett Rómába.

Három éven át Augustus sírját nézhettem római lakásunk ablakpárkányáról, most, hogy átköltöztem az új lakásomba, az elkövetkező két évben a Santa Maria Maggiore templomra láttam. Bár akkori helyzetemben el voltam szakítva az édesanyámtól, ismét rendeltetésemnek megfelelően használták; kávéit ittak belőlem, napjában kétszer elmosogattak, és egy csinos kis szekrényben ácsorogtam.

A megaláztatásokat persze itt sem kerülhettem el: a csinos kis szekrényben nem egyéb volt a társaságom, mint egy hurzi porcelán. Egész éjjel és sok-sok nappali órán — mégpedig teljes két éven át — el kellett viselnem a hurzi porcelán társaságát. A hurzi porcelán a Hurlawangok nemzetségéből származott, bölcsőjük a hürzeni Hurlawangok Hürze-parti ősi kastélyában ringott, és kilencven éves volt. Mégis keveset élt és látott ezalatt a kilencven év alatt.

A kérdésemre, hogy miért van mindig bezárva a szekrénybe, gőgösen csak ennyit vetett oda: — Egy hurzi porcelánból mégsem ihatnak! — Szép, törékeny, szürkésfehér porcelán volt, apró festett zöld pöttyökkel, és ha kihoztam a sodrából úgy elsápadt, hogy zöld pöttyei egészen szembetűnőkké váltak. Mindenféle gonosz szándék távol állt tőlem, mégis gyakorta elképesztettem: utóbb házassági ajánlatommal. A hurzi porcelán, amikor a szívét és a kezét kértem, úgy elfehéredett, hogy komolyan aggódni kezdtem az életéért; percekig is eltartott,

amíg magához tért, akkor ezt sziszegte: — Kérem, ne beszéljünk többet erről, az én vőlegényem egy erlangeni vitrinben vár rám.

— Mióta? — kérdeztem.

— Húsz éve — válaszolta; — 1914 tavaszán jegyeztük el egymást — de hirtelen elszakadtunk egymástól. Én a háborút egy frankfurti biztosítási bank széfjében vészeltem át, a vőlegényem pedig erlangeni házuk pincéjében. A háború után örökösödési viták következtében egy müncheni vitrinben kötöttem ki, a vőlegényem, ugyanazon örökösödési vita következtében egy erlangeni szekrényben. Egyetlen reményünk, hogy Diana — így hívják az úrnőket — összeházasodik Wolfganggal, annak az erlangeni hölgynek a fiával, akinek a vitrinjében vár rám a vőlegényem, s akkor ismét együtt lehetnénk Erlangenban.

Hallgattam, mint a sír, nehogy újból megbántsam, mert én persze már régóta tudtam, hogy Julius és Diana közel került egymáshoz. Diana egy pompeji kirándulás alkalmával így szólt Juliushoz: — Tudja, van egy csészém, de az olyan, amelyikből nem szabad inni. — Óh, — válaszolta Julius, — kiségíthetem a zavarából?

Később, miután már lemondtam róla, egészen jól megértettük egymást a hurzi porcelánnal: amikor esténként együtt ácsorogtunk a szekrényben, többnyire így fordult hozzám: „Kérem, meséljen nekem valamit, de ne túl közönségeset, ha lehet.”

Hogy kávé, kakaó, tejet, bort és vizet ittak belőlem, igen érdekesnek találta, de amikor elmeséltem neki, hogy Julius pálinkázásra használt, megint elájult, és a következő (szerény véleményem szerint) megalapozatlan nyilatkozatra ragadtatta magát: — Remélhetőleg Diana nem dől be ennek a közönséges fráternek.

Pedig minden jel arra vallott, hogy Diana bedőlt a közönséges fráternek: szobájában levő könyveit belepte a por, hétszámra állt egyetlen papírlap az írógéphez fűzve egy árva félmondattal: „Amikor Winckelmann Rómában...”

Diana továbbra is odaadóan gondoskodott rólam, és az élettől elrugaszkodott hurzi porcelán maga is sejteni kezdte, hogy egyre kevésbé valószínű, hogy erlangeni jegyesét viszontlátja, mert bár Diana kapott leveleket Erlangenből, ám azok megválaszolatlanul hevertek. Egyre furcsábban kezdett viselkedni: A gazdaasszonyom — csak vonakodva vallom be — bort ivott belőlem, és amikor este ezt elmeséltem a hurzi porcelánnak, az azon nyomban elveszítette az eszméletét, majd amikor magához tért, kijelentette: — Lehetetlen olyasvalaki tulajdonában maradnom, aki képes bort inni egy csészéből.

A szegény jó hurzi porcelán nem is sejtette, milyen hamar teljesül a kívánsága: egy zálogkölcsönzőhöz vándorolt, Diana meg kifűzte a lapot az írógépből a félbehagyott mondattal „Amikor Winckelmann Rómában...”, és írt Wolfgangnak.

Később jött egy levél Wolfgangtól, amit Diana, mialatt a reggeli tejét itta belőlem, olvasott el, és én hallottam, amint azt suttogja: — Szóval nem én vagyok neki fontos, hanem az a hülye hurzi porcelán.

Még láttam, amint Diana kivette a zálogcédulát a Bevezetés a régészetbe című könyvből, majd beledugta egy borítékba — így feltételezem, hogy a jó hurzi porcelán időközben ismét összekerült a vőlegényével az erlangeni vitrinben, én pedig biztos vagyok benne, hogy Wolfgang egy hozzá méltó feleséget talált magának.

Érdekes évek köszöntöttek rám: Juliusszal és Dianával visszatértem Németországba. Pénz híján mindketten nagy becsben tartottak, mert belőlem vizet,

olyan szép tiszta vizet ihattak, amilyen a pályaudvarok kútjából folyik. De nem Erlangenbe, és nem is Frankfurtba utaztunk, hanem Hamburgban kötöttünk ki, ahol Julius állást vállalt egy bankháznál.

Diana megszépült. Julius megsápadt — én azonban újból együtt voltam az anyámmal meg a nővéremmel, és hál' Istennek, mindketten elégedettebbek voltak a sorsukkal egy kicsit. Az anyám esetéenként, miközben a konyhai tűzhelyen álldogáltunk egymás mellett, többnyire így sóhajtott föl: „Hiába, azért ez mégiscsak margarin...”, a nővérem pedig kezdte egy kicsit fennhordani az orrát, mert szalámis tányérként szolgált; az unokatestvérem azonban, a tojástartó, olyan karriert futott be, ami ritkán adatik meg egy tojástartónak: virágvázának használták. Százszorszép, boglárka, parányi margaréta ittlétét szolgálta, és amikor Diana meg Julius tojást evett, a csészealj szélére állították.

Julius megállapodott, Diana anya lett — jött egy háború, én pedig gyakran gondoltam a hurzi porcelánra, aki bizonyára egy bank széfjében lapult, és bár gyakran megbántott, mégis reméltem, hogy a bank széfjében végre együtt lehet a férjével. Dianával és az idősebb gyermekkel a Lüneburger Heidében vészeltem át a háborút, és gyakran figyelhettem Julius gondterhelt arcát, amikor szabadságra érkezett, szórakozottan kevergette bennem a kávé. Diana megrettent, amikor megpillantotta, hogy Julius órák hosszat kevergeti a kávé, és rákiáltott: — Mi bajod — hiszen órák óta kevergeted a kávédat! Meglehetősen furcsállom, de úgy látszik mind Diana, mind pedig Julius elfeledkezett arról, milyen régóta szolgálók náluk, és megengedhetőnek tartják, hogy idekint fagyoskodjam, hogy ismét veszélybe sodorjon egy kóborló macska — mialatt Walter sír utánam. Walter szeret engem, sőt még nevet is adott nekem, Ivós Ivánnak becéz — nemcsak szappanbuborék készítésére vagyok jó, hanem az állatai etetésére, kicsiny fabábjainak a fürdetésére, és festéket meg csirizt is lehet bennem keverni... És biztos vagyok benne, hogy megpróbál szállítani a kisvasútjával.

Walter hangosan sír, hallom és aggódom a családi békéért, amit ezen az estén szavatolni akarok — de elszomorító, hogy az emberek milyen gyorsan öregszenek: talán már elfelejtette Julius, hogy egy fületlen csésze is lehet fontosabb és becsesebb, mint a vadonatúj kisvasút? Már nem emlékszik: csökönnyösen megtagadja WALTERTŐL, hogy ismét bevihessen — hallom a szidást, de nem csak Walter, hanem Diana sírása is eljut a fülembe, és ha Diana sír, az rosszul esik nekem: szeretem Dianát. Habár ő volt az, aki miatt letörött a fülem, amikor bepakolt, hogy a Lüneburger Heidéből visszaköltözzünk Hamburgba, elfelejtett alaposan bebugyolálni, s ezt a fülem bánta, de továbbra is nagy becsben tartottak; akkor-tájt még egy fületlen csészének is volt értéke, figyelemreméltó azonban, hogy amikor már ismét lehetett csészét kapni, Julius volt az, aki ki akart engem hajtani, de Diana így szólt hozzá: — Julius, te tényleg ki akarod dobni a csészét?

Julius elpirult, és halkan szólt: — Bocsáss meg! — így maradtam hát életben, keserű életben, keserű éveket húztam le borotvaszappan-tartóként, mert mi csészek gyűlöljük, ha szappanozó tálként végezzük.

Később másodszor is házasságra léptem egy porcelán hajtűszelencével; második feleségemet Gertrudnak hívták, jó volt hozzám és bölcs asszony, két évig álltunk egymás mellett a fürdőszoba üvegpalcán.

Leszállt a sötétség, nagyon hirtelen. Walter még mindig sír odabent, és kiszűrődik, ahogyan Julius a hálátlanságról prédikál — csak a fejemet rázhatom erre: Milyen balgák is az emberek! Idekint csönd honol: hull a hó — a macska tova-

lopódozott már, most mégis megijedek: Julius föltépi az ablakot, megragad, és a marka fogásán érzem, milyen dühös: össze fog törni?

Csészének kell ahhoz születni, hogy megtudják, milyen rettenetesekek az ilyen pillanatok, az ember érzi, hogy a következő pillanatban falhoz vagy földhöz vágják. De Diana az utolsó másodpercben megmentett, kivett Julius kezéből, megcsóválta a fejét, és csendesen így szólt: — Ezt a csészét akarod te... Mire Julius rögtön mosolygósra fogta, és így szólt: — Bocsáss meg kedvesem, úgy fölizgattam magam...

Walter már réges-rég abbahagyta a sírást, Julius már réges-rég a kályha mellett ül az újságjával, és Walter az apja öléből figyeli, hogyan olvad föl a belémfagyott szappanos oldat, a szalmaszálat már kihúzta — és most itt állok fül nélkül, piszkosan és öregén a szoba közepén, a sok vadonatúj ajándék között, és büszkeség tölt el, hogy én voltam az, aki helyreállította a békét, holott inkább szemrehányást kellene tennem magamnak, hogy én voltam az, aki földülta a békét. De az én bűnöm, hogy Walter jobban szeret engem, mint az új kisvasútját?

Egy kívánságom maradt csupán, bárcsak élne még egy éve halott Gertrúdom, hogy vethetne egy pillantást Julius arcára; aki úgy látszik, mintha megértett volna valamit...

Kiss Szemán Róbert fordítása

Ami elválaszt — ami összeköt

Válaszoltak:

Esterházy Péter író

Fila Béla filozófus, a R. K. Hittudományi Egyetem professzora

Gál Ferenc teológus, a R. K. Hittudományi Egyetem ny. professzora

Gergely András, történész, egyetemi tanár, ELTE

Gyulay Endre, Szeged-csanádi megyéspüspök

Hofer Tamás, néprajzkutató, MTA Néprajzi Kutatócsoport

Karátson Gábor író, festőművész

Kindler József közgazdász, egyetemi tanár, Közgazdaságtud. Egyetem

Komoróczy Géza egyiptológus, egyetemi tanár, ELTE

Kontra György biológus, ELTE TTK Embertani Intézet

Kornis Mihály író

Nagy Endre szociológus, egy. docens, JPTE

Poszler György esztéta, akadémikus

P. Gábor Mózes teológus

Szabó Magda író

Torday Zádor filozófus, MTA Filozófiai Intézet

Tüskés Tibor író, kritikus

Wessely Anna szociológus, ELTE

TANDORI DEZSŐ

Egy régi „istálló”-vershez

Az a kis jószág, ahogy huszonkét éve „Hc3”, a ló, sakklépés
a betlehemi istállóból kinézett — — — most nézem őket, jönnek
kifordulnak a túlsó kanyarból John Balliol, Kopelman, Spring Lorenzo,
Michel Georges, Deja elborul a szemem Istenem, Samu, élsz-e
mire a hívságból majd hazatérek egyszerre oly hívságos minden
de tudok sírni legalább megint a kimerültséget legyőzve
ez előtör Samu, Istenem, Kis Báلكirály, kis John Balliol, kis
Spring Lorenzo ki vagy, nemsokára csak azt tudjuk, ki voltál
és tizenhárom és fél évünk, ha megéred karácsonyt elmegy veled örökre.
Barátnéd, a Pipi Néni Santa Ippi képében láttam viszont őt tavaly
bár mincs viszontlátás csak örök születés barátnéd még nem hív
Samu, Samcsi, Simsam de már — megvártál — kíváncsian is
húnyt szemmel nézegetsz sokszor mert azért kíváncsi vagy
mily szabadon szökdelő veréb voltál zabolázatlan te jutottál
eszembe aztán már a repülőtéri vonaton Aulnay-nál, vagy hol
kis csapat veréb és Auteuil-ben a pálya parkos végében leültem
és egy egész fa elkezdett zajongni és megosztottam velük lakomámat
a fél kenyeret igen, a Santa Ippit a te születésnapod miatt
nem láttam idén Gelsenkirchenben Samu, hát persze, a te születésed
— hozzánk kerülésed — napját választottam, mert tudtam, talán az
utolsó ilyen, az ilyen utolsó. És aztán? Hová nézek honnan
hol látunk egyre elborulóbban téged? Aki még itt vagy és mégis
már pilla-húnyás pille-könnyülés a létezésed kis jószág
Teremtett Lény veréb madár. Este van, jó itthon az alkonyattal
hányszor néztiünk ki a fákra télen a hóra a fényeket mutattuk
neked tavasszal nyáron harsogva udvaroltál ünneped volt
istálló-d-fészked-jászlád az egész év s mi minden volt még
és most nem leszel a Szpéro a Pipi az Éliás és a Többiek mellé
föl-látunk téged csillagnak az osztatlan mezőbe és onnét nézel...
Csak néztél —

BISZTRAY ÁDÁM

Egy gazdátlan komondorkölyök avagy a kutyák beszéde

Még tél volt, olvadt, s újrafagyott a kevéske hó. A traktorok, vontatók, teherautók feltúrta földút reggelente csontkemény, s mély barázdákat-árkokat viselt, délfelé combig érő sárrá változott. Dóránál jártam bent a központban, valami statisztikát vittem neki, egy minisztériumból már elkésztett jelentés hiányzó láncszemét. Siettem, szombat volt, s szerettem volna elérni a félkettes buszt. Dóra az irodán kávéval kínált, a kanál megállt volna a sűrű folyadékban, mely szempillantás alatt szinte feketévé színezte a tétovázó cukrot. Torokégető-forrón hajtottam fel. Dóra, mint minden szombaton, ideges volt, Valentint várta a vonat-hoz, aki alighanem még Juhász földön bibelődött a takarmányadagokkal, s talán épp amikor indult volna, riasztották egy nehéz elléshez. Irigyeltem őket, hisz ha elérik a vonatot, ha nem, közel vannak egymáshoz. Mit is tudhatnak az én árvaságomról? Akkor már hetek óta nem kaptam levelet. Egyszer csak a mérleg-házból jövet rányílt a szemem egy gazdátlan komondorkölyökre. Tudatosult bennem, másodszer látom, s még mindig a fagyott, neki töltésnyi magas sárvo-nulatok előtt ügyetlenkedik. Gombócnyi volt, nem nagyobb, mint egy kezdetlen gomolya. Fekete gombszeme az eredeti bűn előtti emberi bizalommal tekintett fel rám. Csak én segíthetek neki, s csillogó-nedves orrával, ahogy felém szima-tolt, süket és vak lettem volna, ha nem veszem tudomásul a kimondhatatlan hitvallást. Amikor lehajoltam érte, a nagy rögök, hantok felszíne nyálkásan pu-hult. Rám nézett, s újra nekiveselkedve, kicsi ugatásokkal biztatva magát me-grohmozta a hegyé türemkedett sarat. Visszagurult. Nyakánál fogtam meg bundácskáját, s a sápadt, ikrás tél végi napnak mutattam fel. Értő, melegbarna szemmel nézett vissza rám, még semmit nem tettem-tehettem érte, de a hála sugaraiban álltam. Míg átvittem a másik partra, s kicsit tétováztam, elengedjem-é, bársony-érdes nyelvét érezhettem arcomon, kezemen, s játékosan túhegyes gyöngyfogait próbálgatta ujjaimon, galléromon.

Tudtam, hogy mire visszatérek, már nem kapom itt, mégis vigasztaltam, ne félj, kiskutyám, visszajövök érted, csak el ne mozdulj innen. Elkéstem. Egy te-herautó fékezett mellette, sofőrje kihajolt érte. Többé nem találkoztam Gombóc-cal, ahogy az első pillanatban elkereszteltem. Csak az emléke kísértett soká, s mindig akkor rémlett fel fehér bundája, csillogó orra, kedves gombszeme, ami-kor szorultomban fogódzó kellett, házörző a nem létező otthon, ködbe bújít ház elé.

Amikor öregedőn megtapasztaljuk, mit ér a barátság — akár a földik, akár a pályatársak közt —, fontosabbá válik vonzalmunk a négy lábú húségesekhez. Azokhoz a szinte emberi teremtményekhez, akiknek gazdájuk van, s kapott

nevükre hallgatnak. Mindazonáltal, az állandó jelző, a hűség szobra és érkezősünkre farkát csóváló és dicsérő-becéző szót váró társunk — életforma. Általa kötődünk egy kerthez, egy házhoz, amelyet ő minékünk őriz. Bizony minket is vigyáz, lelkiismeretünk tükre az ő szeméből néz vissza ránk, érdeemesek vagyunk-é kettőnk birtokára, jószágra és családra. A korcsok és törzskönyvezett arisztokraták társadalmát mégsem a származás választja ketté, hanem a feladat, a hivatás. A blokkházak, magas emeletek sétáltatottjai, marhatüdővel, hentesi protekcióval hizlalt kedvencei csupán egy tehetősebb család szobadíszei lehetnek, szimbólumai az újjgazdagoknak vagy a kevéske fizetésűeké, akik árvák maradtak városukban, és elhagyott falujukra gondolnak, amikor Dianát, Bogárt vagy Szuszit szólítják, vinné már őket szíjon sétálni. Az őrzők, a terelők, a vadászok más fából vannak faragva, mindegy, miféle vér kavargó ereikben, szolgálatra születtek. S még a kerítés mögött vagy épp láncra fűzve sem foglyok, hanem szabad teremtmények, és erősek a hitben. Az embert és az állatok társaságából legelső társát, a kutyát nem más, hanem a félsz szerződtette életre-halálra. Mindketten ugyanattól féltek és reszkettek kezdettől. A magánytól, a farkastól, a tűztől, a sötétségtől, a rablóktól, az éhségtől, hidegtől és fájdalomtól. Ebben pedig egy sorsra jutottak máig, a szerződés bizony meg nem szeghető e kerek ég alatt, mert íratlan egyezmény szabad és független lelkek közt.

*

Egy napon — őszi koraestén vagy a még kopár tavaszon a sűrű autófolyam feltorlódott zajából gyereksírás riasztott ugrani a konyhaablakhoz. Nem is gyermek volt, egy kutyát ütöttek el. Gazdája ingben futott ki és kapta ölbe, hogy kimentse a veszett tülkölésből, megtorpant és vakító fénykévék közül. Ha jól láttam fentről, a kaszkadőrök bernáthegyi kölyke lett az áldozat, fehér bundáján zsemle-nagy barna foltok. És ennek az üveghangú rívásnak hegedűje korbácsolta fel a társak kórusát hallótávolon innen s túl. Hogy megtudjam s érezzem, nem pusztán ugatás, amit hallok kertről-kertre, hanem értett üzenet, amit híven adnak egymásnak át. Ím, a veszedelmek beszédét, ezt a fontos nyelvet beszélük. Bizony érthetőbbek, mint gazdájuk, az ember, aki bezárkózik a kerítéskapu mögé, és néhány ölnyi biztos birtokán kívül se Istent, s embert nem ismer. Hallgat, amikor fajtatestvére hívja segítségül, behúzza függönyét, ne lássa a bajba jutottat. Erős kerítést, kövekből emelt falat von megvett földjének határán, mintha az egynyelven értők hívó kiáltása némaságba fúlhatna körénk, a térképbe rajzolt sorompók előtt. Íme, a kutya sírhat, de mi, gazdátlan gazdájuk hallgatunk, amikor üvöltölni kellene egymásért. És magunkban tégláról-téglára építjük a csendet, a szótlanságot láthatatlan mezsgyén. Bizony, ezen a másik vámhatáron nem jut át a lélek volt társához, épp úgy, mint a betű, gyógyszer, az ige és a kenyér, nem vihető át a fájdalom. Ehelyett a halálba menő kutyakölyköt gyászoljuk a kerek ég alatt.

NIKOLAJ HAJTOV

Szeretet

A Guta szurdék sívó, vad taréján nagy szikla tövében ösztövé, agg fenyő nő. A múlt század szülötte. Koronája sebzett, villám szaggatta, csapottan lógnak ágai, akár egy dúlt ernyő. Tülevelei — gyéresen. Ha szél fuvalkodik, nem zeng a szülefenyő, nem zúg a fa, csak kétszázados terhe alatt horkan pihegve halkan, finoman. Csüngő ágkarjai csonkán verdesnek, megsimítják a cserzett szürke törzset.

Alant szakadék viczorog, várja. De kinek kellene ő? Mókus is kerüli, fészeknek sincs helye az ágai oltalmában. A sziklák megtagadják. A szülefenyő azonban rendíthetetlenül áll. Csak előredől, néz le a mélybe. Esztendeit keresi a kövek hasadékaiban?

Figyeli a szüle a kócos kicsifenyőt — a száraz haraszt közül tört elő.

Áll a fenyő egy életen át a marton csüggedetlen, áll és szórja magjait, bizván, hogy a sívó tájat benépesíti, élteni a vágy, hogy nem marad egyedül. De a szél a magokat szertefújja, a szikla őket megöli, a patakba fúlnak. A szívéből szakítja ki őket egyenesen, s a szeme láttára vész ki belőlük az utolsó szemernyi élet... Szíve kimerül a hasztalan szemhullatásba... Sorvad el! S akkor valahára egy csöpp kis utolsó szem erőre kap a sziklarésben...

Kihajt egy remény, s ez megilleti, melegséggel tölti el. Az öreg fenyő egészen a kicsi fölé görnyed, hogy óvja. Tudta, mi az, hogy vihar, hőség is perzselte, hát mind jobban a kicsifenyőre hajol, tépázott ernyőjét mind közelebről borítja fölé — hogy árnyékot adjon neki, hogy a széltől rejtse: el ne törjék törzse, zsenge bőre a napon meg ne égjen. Utolsó tüleveleit is reá hullatta, érezze magát puhán a „csimota”.

Nem értette a jó, botor szüle, hogy holnap a fergeteg a szakadékba lehajítja, hogy kényén nevelt, törekeny gyermekét is kiszakítsa a sziklából majd.

Szondi György fordítása

KÓSA CSABA

Csuhittos

Szállong a hó reggel óta. Fehér karácsony — ritka öröm az utóbbi esztendőekben.

Öregedvén Molnár Antal mind gyakrabban eltűnődött a természet változóságán: hová lettek a régi telek? A fejmagasságig felpaplanosodott hó, a fenéig befagyott malomtő. Varjúszín karácsonyban nem emelkedik a lélek, nem tisztulhat a gondolat. Patyolat helyett a gyász-szín nem bort és nem békességet ígér az új esztendőre. „Az ég kék, a tél fehér” — így írták valamikor nyolcvan esztendeje az első tétova mondatokat a vonalas füzetbe, a csuhittosi iskolában. Valamikor réges-rég, amikor még volt iskola Csuhittoson, amikor még nem állott tótágast a világ.

Molnár Antal ki-kipillant a molnárház ablakán. Szemközt a malomház zsindeyét már ellepte a hó, a hársfa koronájából fehér vattacsomók hullanak alá.

Kékül a délután. Fehér és szilvakék hullámozva olvad egymásba, s mintha folyóvá vagy tengerré oldódnának, hátukra veszik a malomházat. A Rábán az úszómalmokat ringatta így a víz a hajnali pára függőnye mögött, vagy az őszi ködök takarásában.

Rozsdás ujaival a díszeket már felaggatta az öregember a gerendára függesztett karácsonyfára. Aranyba mártott dió és mogyoró — mikor is keverték ki utoljára az aranyfestéket? Még a háború, a második világháború előtt...

A fát Vince, a postás hozta idén is, mint minden esztendőben. Kicsiny, tömött fa. Honnan szerezte a postás, az öregember nem firtatta. Hazafelé jövet Döbörvállról, a Berekkal szomszédos fenyvesben ránthatta ki a földből Vince, s a hóna alá csapta. Aki naponta tapodja az ösvényt Csuhittos és Döbörvár között, tudja azt is, hol s merre jár az erdész. Meddig lát el, s meddig akar ellátni...

Lobog a tűz a kemencében. Reggel gyújtott alá Molnár Antal, hirtelen támadt késztetéssel. Orrába illant a molnárpogácsa és a sültkrumpli illata... Karácsony szent estéjén mindig azt ették az édesapjával. Pogácsa és sültkrumpli tejfölös túróval.

Tejföl, túró régen nincsen már a háznál, igazság szerint liszt még akadna. Nem nullás liszt, hanem bolti, de pogácsát abból is lehet gyúrni. Lehetne, ha kerülne valaki, aki meggyúrná, megkelesztené a tésztaát. Valami asszony nép. De nincsen. Réges-rég nincsen.

Az öregember leül az ablak alá tolt heverőre, nézi a tüzet.

A tűz fel-fellobog a falra, megvilágítja a csikótűzhely fölé függesztett olajnyomatot. Kossuth Lajos alakját. Ott áll a szabadságharc kormányosa a Duna partján, valahol Orsovánál, nem is áll, már belépett a csónakba, a lélekvesztőbe. A vállá fölött félfordulattal visszanez Erdély bérceire, még istenhozzádot int a nagy hegyeknek. Amott a túlsó part már a török birodalom. Ahonnan soha többé nem lesz visszatérés.

Már Molnár Antal nagyapja és édesapja is itt fogadta az örlető gazdákat, itt tárgyaltak velük a konyhában, Kossuth Lajos figyelő szeme előtt. Ilyen bíró előtt, mint a csónakba lépő, eszébe sem jutott senkinek, hogy ügyeskedjen, hogy el-

tagadjon néhány zsákot. Az alku, amely a búcsúzó Kossuth Lajos felügyeletével köttetett — szent volt.

Lassan parázssá roskadnak a fahasábok. Az öregember feltápászkodik, a forró hamuba rakja a krumplit. A szállongó illat majd jelzi, mikor barnul a krumpli héja, mikor lehet kivenni és kitenni a fatálra, az asztalra. A borosüveg mellé.

Sültkrumpli novával. Így lesznek együtt hármában karácsony szent estéjén. No és negyedikként a kormányzó úr, aki meleg, barna szemével figyeli a karácsonyi készülődést.

Odakinn már szakad a hó, kavarja, tépi, hordja a szél. Az öregember beleszimatol a levegőbe, s kinyitja a kemence ajtaját. A hosszú nyelvű fakanállal rásodorja a krumpliszemeket a fatányérra. Itt-ott megfeketedett, megégett a hajuk, de így szereti igazán, így szeretete az édesapja is. És így ette a sültkrumplit valaha Daraki Barnabás is... a nagyapja barátja, aki a szabadságharc leverése után a Berekben bujdosott.

Az öregember kettévágja az első sültkrumplit, meghinti sóval, megkeni disznósírral. Fölséges lakoma, még tejfölös túró nélkül is.

Rázendít, muzsikál az ördög a kéményben.

Molnár Antal tölt a poharába. Míg hűdögél a krumpli, belekóstol a novába.

— Egészségünkre! — emeli a poharát.

Meggyűjtja a karácsonyfa gyertyáit, beszippanjtja a fenyő illatát.

— Még egy pohárral! — nyúl a borosüveg után. Porhanyós, omlós a sültkrumpli, inni kell rá.

Elfogy az első üveg, az öregember kihozza a másodikat a kamrából.

— Hadd lám, bírod-e még! — szól önnönmagához.

— Hogyne bírnám! — s meghúzza az üveget.

— És az egész butéliát? Fenéig!

— Még csak az kéne, hogy kifogjon rajtam!

Molnár Antal elereszti az üres borosüveg nyakát. Ahogy felemeli a tekintetét, az olajnyomat megbillen a falon. Megreccsen, a sarkoknál elválík a képkeret. A következő pillanatban Kossuth Lajos kilép a csónakból, és dacosan a földre topant:

— Nem! Nem megyek bujdosásba!

Elakad a lélegzete az öregembernek.

— Itthon maradok! — mondja a kormányzó.

— Baj lesz abból, Kossuth apánk — szól fel ijedelemmel Molnár Antal kormányzónak.

— Miért? Ki úzhet el a hazámból?

— Kemény idők járnak, Kossuth apánk! Jobb lesz elmenni! Egy időre mindenképp...

Kossuth Lajos mintha elbizonytalanodna. Tekintete találkozik Molnár Antaléval:

— Úgy gondolod, fiam? Hát te is úgy gondolod?

— Nem szívesen, de úgy...

Tovább már nem mondhatja az öregember, mert dörömbölnek az ajtón. A fogdmegek! Haynau emberei! A császár kopói!

— Meneküljön Kossuth apánk! — könyörög az öregember. — Meneküljön, amíg nem késő!

— Az én életem nem számít! Csak a haza számít!

Még keményebben zörgetnek. Molnár Antal a kisbaltáért nyúlna, de nem éri el.

— Engedelmet a gazdától! — hallik kintről.

Mégsem a poroszlók hát, mégsem fogdmegek... Haynau pribékjei bedöntenék az ajtót, nem kéredzkednének be emberi szóval.

— Ki lenne az? — kérdi az öregember.

— Vándorember! Aki a gazda segedelmét kéri!

Molnár Antal meg-megtántorodva az ajtóhoz lép. Elhúzza a reteszt.

— Bújjék be az úr!

Lenyomódik a kilincs. Magas, hajlott hátú ember lép be. A fejét lehúzza, be ne verje a szemöldökfába. Havas a bundája, fehér a kucsmája, zúzos a szemöldöke, a lehellete ráfagyott a lecsurgó bajuszára.

— Adjon Isten jó estét!

— Fogadj Isten!

A vándor rázza magáról a havat. Előtűnik rossz gubája, szakadt, fűzős bakancsa. A szakállából a jéggyöngyök még nem engedtek föl.

— Honnan s hová? — kérdi a házigazda.

— Sehonnan és sehová... — vallja be a vándor.

Bizsergés járja át az öregembert a talpától a feje búbjáig. A nagyapja korában voltak ilyen emberek... Járkálók, bujdosók, a vízivilág emberei... Nagynéha, kemény telekben az ítéletidő kivetette őket az erdőből, s beverte a falvak szélső házaiba...

— Jót tenne egy kis forralt bor... Fölteszem mindjárt.

— Megjárja így is! — néz a borosüvegre a vándor.

Molnár Antal poharat vesz elő, teletölti a vendégnek.

— Erősítésére a léleknek!

— Tartsa meg az Isten a házigazda szokását!

Kínálja a sültkrumplit is a házigazda, s a hosszú ember nekivetkezik az evésnek. Az asztal fölé hajolva mohón falja a zsírral átitatott krumplit. Alaposan kiéhezett, alaposan megböjtölte a téli erdő.

Amikor belakott, újra iszik, s megjárhatja a szemét a konyhában. A tekintete megállapodik az olajnyomaton.

— Kérdezhetem-e, honnan ez a kép?

— Kérdezheti — mondja az öregember. — A nagyapámtól.

A vándor biccent:

— Gondoltam...

— És miből gondolta?

— Ha nem tévedek — kerüli meg a választ a vándor —, ha nem tévedek, az a férfiú ott a csónakban Kossuth Lajos!

— Nem téved...

— Búcsúzik a hazájától.

— Menekülnie kell!

A vándor hosszasan eltűnődik. Lehajtja a fejét.

— És a nagyapja — szólal meg sokára — honnan szerezte ezt a képet?

— Vásárban vette.

— Éppen ezt a képet?

— Vízimolnár volt — mondja az öregember. — A szabadságharc híve.

— Tudom!

Most az öregember kapja fel a fejét.

— Ön fiatal ember! Nem tudhatja! Nem ismerhette a nagyapámat!

— Fiatal! — nevet föl a vándor. — Hatvan éves múltam. Dehát igaz, nem ismertem a nagyapját. Nem ismerhettem. Hírből csupán.

Molnár Antal végigméri a magas embert. Járkáló? Bujdosó? S ha mégsem az? Ha gonosztevő, aki az erdőben húzza meg magát az igazságtévő büntetés elől?

A kisbalta a csikótűzhely mellett, a fászlada oldalának támasztva. A magas ember hosszú karjával gyorsabban elérné, mint a házigazda...

— A nevét még nem mondta! — keményedik meg az öregember hangja.

— Nem valóban... Én annyi mindent tudok a nagyapjáról. A malomról. Onról. Ön pedig semmit sem tud rólam... Elismerem.

— Vendéget faggatni nem illik. De azért...

— Megbocsásson kérem! Udvariatlan voltam. Neveletlen. A nevem: Daraki Barna.

Mint akit fejen talál a nagyharang, megfordul a konyha az öregemberrel.

— Daraki Barnabás vörössipkás hadnagy volt! Honvédtiszt! Ez nem tréfa! Megtiltom Önnek, hogy visszaéljen ezzel a névvel!

— Daraki Barnabás vörössipkás volt, igen! — A vándor lassan, tagoltan beszél. — Engemet pedig Daraki Barnának hívnak!

— Véletlen névegyezés? Azt mondja?

— Nem! Nem véletlen! Daraki Barnabás a nagyapám volt.

Az öregember a zsíros sörényű férfira pillant. Az árkok már odarajzolódtak a szeme alá, az orra mellé. Meggyötört, megviselt arc. Akinek ilyen az arca, mégsem lódíthat a legkisebb szemérem nélkül.

— Ha nem veszi úgy, hogy gyanakvás... Igazolhatná az állítását valahogy?

A férfi a farzsebében kotorászik. Szakadozott, fekete bőrtárcát von elő, szétnyitja. Foszlott szegélyű újságlapot terít ki az asztalra. „Kossuth Lajos a csónakban. Búcsúzik hazájától.” A fakult kép kicsinyített mása a falon függő lenyomatnak.

— Ez maradt rám — mondja a vándor. — Ez maradt a nagyapámtól.

Molnár Antal álmélkodva veszi kézbe az újságkivágást. Megkérem, hogy fordítsa meg! — mondja Daraki Barna.

Az újságkivágás hátoldalán elmosódva bár, aláírás olvasható. „Daraki Barnabás.” És a dátum: „1870.”

Az öregember szeme bepárásodik:

— Mi lett vele? A nagyapjával. Azután, hogy eltűnt innen, a Berekből.

Nagy lélegzetet vesz Daraki Barna, úgy kezd hozzá:

— Nem akart már bujdosni. Szégyenlette a bujkálást.

Amikor a császár Magyarországra látogatott, rajtaütött. Meg akarta bosszulni a bajtársait. Dehát egyedül volt. A kíséretben meg többszázan. Rajtavesztett a nagyapám...

— Megölték? — nyúl a szeme sarkához Molnár Antal.

— Rosszabb!

— Tehát elfogták...

— Elvitték vasra verve Olmützbe. Ott halt meg, rabságban.

— És az újságkivágás, az aláírással? Hogyan került Önhöz?

— Elhozták a holmiját, ami megmaradt. Elhozták a családnak a szabaduló bajtársai. Az újságkivágás bele volt varrva a nagyapám gubájába. Amit most én hordok.

Az öregember végighúzza az öt ujját a fürtös posztókabáton. Daraki Barnabás gubája... Merre járt, honnan, micsoda kerülővel tért vissza Csuhtossra...

— Daraki Barnabás tehát idegen földben nyugszik...
— Idegenben — mered maga elé az unoka. — Hiába is kértük volna, hogy adják ki. Mire az édesapám kérhette, már a sírját sem találták a nagyapámnak. Jelöletlen sírban temették...

— Gyalázat! — horkan fel az öregember.

— Ilyen idők jártak.

Hallgatnak.

— És Csuhttos? — töri meg a csendet Molnár Antal. — Rólunk honnan tudott Ön?

— A nagyapám bajtársától. Ő hozta meg a nagyapám utolsó kívánságát. Hogy az utódai keressék meg Molnár Antal vízimolnárt.

— A nagyapámat...

— Így szólt az üzenet... De az édesapám nem jutott el Csuhttosra. Rám testálta ezt a látogatást.

Az öregember újra tölt. Kezében a pohárral feláll:

— Akkor hát Isten hozta! Én megölelem Önt, Daraki Barna!

Kicsiny ember a vízimolnár, a válláig sem ér a vendégnek. Daraki Barna előzékenyen lehajol, hogy az öregember megveregethesse a lapockáját.

— Ön itt mostantól fogva nem vendég!

— Ne önözzön, arra kérem! Nevezzen Barnának, Antal bátyám!

— Hát ha így akarod, rendben, fiam... Érezd magadat otthon!

Daraki Barna megfogadja a jótanácsot. Kinyújtja a lábát, kigombolja az ingén a felső gombokat. Szőrös mellkasa feketéllik. A szeme le-leragad, alig figyel már a házigazdára.

— Jól van — mondja az öregember — most már eltesszük magunkat holnapra.

Kívánja nagyon az alvást a vendég, egy szóval sem tiltakozik.

— Hanem paplanos ágygal nem szolgálhatok...

— Nem szoktam én ahhoz, Antal bátyám. Az ének is úgy szól, hogy: „Subám fejem alá tettem”...

— Célszerűen mondja — helyesel Molnár Antal.

— Jobban nem is mondhatná — erősíti meg a vendég.

Azzal a kemence padkjára teríti a gubáját, s a két kezét a feje alá téve elhever rajta.

Nem telik bele egy perc, Daraki Barnabás vörössipkás hadnagy unokája horgyogva húzza a lóbórt.

Még egy perc és az öreg vízimolnár feje is az asztalra koppan.

Következő számainkból:

Carlo Martini bíboros: Keresztények Európában
Császár László: Századunk magyar templomépítészete
Papok a börtönben (dokumentumsorozat)
A magyar irodalom történetéből (*Rónay László sorozata*)

A Vigilia beszélgetése

Roger testvérrel

Ha a szív bizalma volna minden dolgok kezdete...

Roger testvér, mit keresett Ön 1940 augusztusában, amikor egyedül érkezett Taizé-be, és miért választotta Taizé-t?

— 1940 nyarán azt mondtam magamban: „Itt a háború, óriási a szorongás, a félelem az emberekben. Ez az a pillanat, amikor megvalósíthatom azokat a terveket, amelyek már régóta bennem élnek.” És Genfből elindultam Franciaországba. Egy házat kerestem, ahol imádkozni lehet, ahol embereket fogadhatok, ahol egy napon közösségi élet alakulhat ki.

Kerékpáron járva a vidéket három helyet találtam. Az első szép és olcsó uradalom volt. De ez nagyon közel volt Genfhez, és mert ott laktam, gyakran tértem volna haza. A másik hely Bresse-ben egy nagy ház lett volna. A környék mind a két esetben kellemesnek látszott, de azt gondoltam: könnyedén nem lehet maradandót alkotni.

Így tehát folytattam utamat egészen Cluny-ig. Azt gondoltam, ott csak romokat találok. De ott volt Taizé, és a jegyző eladó házat ajánlott. Nem volt aszfaltozott út, sem telefon, sem vezetékes víz. És a forradalom óta nem szolgált ott egyetlen pap sem. Megérkezésemkor meghatott néhány idős ember szívélyes fogadtatása. Közülük az egyik meghívott ebédre és ezt tanácsolta: „Maradjon itt, olyan egyedül vagyunk, és a telek oly hosszúak”.

Visszatérve Genfbe beszámoltam ezekről a beszélgetésekről édesapámnak. Ő azt mondta nekem: „Csak Taizé-ben beszélhetett veled így egy ember...” És én Taizé mellett döntöttem.

Miután barátaim gyorsan hírül vették, hogy ott élek, kérték, hogy a megszállt francia területekről menekülő, embereket rejtsem el. Jól tudtam, hogy egy közösség alapítására alkalmas az olyan hely, amely súlyos megpróbáltatásokat élt át.

Nem zaklatták Önt?

— Ez elkerülhetetlen volt. Egyik húgom Filloneau nyugalmazott tábornok unokaöccséhez ment feleségül. Szüleim kérésére ő mindent elkövetett, hogy ne kerüljek bajba. De 1942 nyarán azt írta nekem, hogy már nem tud semmit sem tenni értem, és jobb lesz, ha elmegyek. Elolvastam a levelet és elhatároztam, hogy maradok. De megértettem, hogy nem fogadhatok be senkit sem, mert a befogadott emberekre veszélyt hozok. A letartóztatás fenyegetése egyre jobban nyomasztott. A rendőrség sűrűn látogatott. Úgy emlékszem, hogy 1942 egyik nyári estjén találkoztam a félelemmel. Azt mondtam Istennek: vedd el az életem, ha jónak látod, de engedd meg, hogy folytatódjék az, ami itt elkezdődött, közösség szülessen Taizé-ben.

Belsőleg anyai nagyanyámra hasonlítottam. Az első világháború alatt megözvegyült, Franciaország északi részén élt. Három fia a fronton harcolt. A bombázások

alatt a házában akart maradni, hogy befogadja a menekülő időseket, gyermekeket, szülő nőket. Csak akkor ment el, az utolsó pillanatban, amikor mindenkinek menekülnie kellett. A háború után azt remélte, soha többé nem ismétlődik meg, amin átment. A keresztények egymást ölik — mondta, ahelyett, hogy a megbékélést keresnék, hogy megakadályoznának egy új háborút Európában. Nem képzelte volna még akkor, hogy unokája egy napon azt az utat keresi majd, melyen az ő példáját követheti.

Boldog az a közösség, amelyik a jószándék örvényébe kerül

Sokáig maradt egyedül Taizé-ben?

— Két évig, 1942 végén néhány napra Genfbe utaztam, mivel november 11-én bekövetkezett Franciaország teljes megszállása. November 11- és 12-én a Gestapo beköltözött a házba. Taizé-t csak a felszabadulás után kaptam vissza, 1944 őszén, de azért időközben találkoztam első testvéreimmel.

És akkor mihez kezdett?

— Azt kérdeztük magunktól: és most kiket fogadjunk? Egészen közel hozzánk két német hadifogolytábor volt. Engedélyt kértünk, hogy vasárnaponként fogadhassuk őket, hogy velük imádkozzunk, megosszuk velük azt a kevés ételmet, amit találni lehetett: sült kukoricát, csicsókát, csalánlevest. Kiket fogadtunk még? Súlyosabb helyzetben voltak azok a gyermekek, akik a háború következtében ismerték meg az árvaságot. Gondjainkba vettünk mintegy 20 fiút és megkértem legfiatalabb hűgomat, aki még nem volt férjnél, hogy jöjjön, legyen nevelőanyja a gyermekeknek. Az egyik szomszéd házában lakott velük.

A közösséggel kapcsolatban, amit Ön alapított, gyakran használja a „kommunio példája” kifejezést. Megmagyarázná?

— Fiatal koromban meglepett, hogy olyan keresztényekkel találkoztam, akik annak ellenére, hogy Krisztus szeretetében éltek, minden erejükkel elkülönülésüket hangsúlyozták. Elhatároztam tehát, hogy olyan közösségi életet teremtek néhány emberrel, akik egész életüket erre áldozzák. Közülük néhányan teljesítik azt a konkrét, naponta ismétlődő feladatot, hogy a mindennapokban békében kell élni egymással, meg kell bocsátani egymásnak, és ezáltal az igazi „kommunio példáját” valósítják meg. A mindennapi életben kell a kiengesztelődés hivatását gyakorolni.

A kiengesztelődés a magát elégető szeretet

A taizé-i közösség hosszú történetében XXIII. János pápa fontos szerepet játszott...

— Számunkra XXIII. János pápa volt az, aki föllebbentette a fátylat az egyház misztériumáról. II. János Pál pápa pedig, aki 1986. október 5-én Taizé-be jött, közösségünkhöz intézett beszédeivel felkeltette bennünk a hála érzetét. A pápa emlékeztetett arra a szeretetre, amellyel XXIII. János pápa viseltetett irántunk: „Azokkal az egyszerű szavakkal szeretném kifejezni ragaszkodásomat és bizalmamat, melyekkel XXIII. János pápa — aki oly nagyon szeretett benneteket — köszöntötte egy napon Roger testvért: Ah, Taizé, ez a tavasz kicsiben!”

Nemsokkal megválasztása után, meghirdetve a zsinatot, XXIII. János olyan beszédet mondott, mely egészen új perspektívát nyitott a keresztények közötti

kiengesztelődésben: „Nem fogunk történelmi vizsgálatot folytatni, nem fogjuk keresni, ki tévedett és kinek volt igaza. Egyszerűen annyit mondunk: engesztelődjünk ki egymással!”

XXIII. János pápa 1963-ban fogadott bennünket utoljára. Hárman voltunk nála testvérek. A Szentatya sejtette, hogy többé már nem találkozhatunk vele. Nekünk szóló, lelki végrendeletet vártunk tőle. Két kérdést tettünk fel neki: Mi lesz Taizé jövője? Hol a helyünk az Egyházban? A pápa azt válaszolta: Jó úton vagyunk afelé, hogy egyházzá legyünk. Az egyház egyre nagyobb és nagyobb koncentrikus körökből tevődik össze — kezével rajzolt körkörös mozdulatokkal pontosította megfogalmazását. Folytathatjuk utunkat, kétségek nélkül.

Halála után két alkalommal fogadtuk legfiatalabb öccsét, Giuseppe Roncallit. Az idős ember mindenre nagy érdeklődéssel figyelt. Egy este azt mondta: „Ami Taizéből sugárzik, az ugyanaz, amit az én bátyám elkezdett.” Igazat mondott: ez az egyszerű bergamói parasztember megértette, hogy milyen örök időre szóló útmutatást adott nekünk XXIII. János.

Életre szóló útmutatás

Az 1950-es évek végén egyre nagyobb számban érkeztek a fiatalok Taizé-be. Most minden évben, hétről-hétre a fiatalok tízezrei jönnek az öt kontinensről. Nincsenek megelve jelenlétüktől?

— Ha tudnák, hogy mennyire meg voltunk lepve testvéreimmel...: Miért van itt ez a rengeteg fiatal? Még télen is jönnek. Ha azt kérdezik tőlem, hogy mi az, amit leginkább kívánunk nekik, azt felelem: A közös imában, az elmélkedésben, a csendben, a hit forrásainak keresésében fedezzék fel életük. Mindnyájuknak azt mondanám: Krisztus, a Feltámadott elsősorban téged szeret.

A fiatalok nagy része reménytelen, csüggedt. Szeretnénk velük együtt újra lendületet keresni, új felelősséget. Amikor egyre többen jöttek — immár 30 éve — nem gondoltunk arra, hogy ez az érdeklődés tartós marad. 3 kilométerre készítettünk szállást számukra. Onnan jöttek el naponta háromszor közös imára. Ma már Taizé-ben fogadjuk őket, sátrakban, barakkokban, csarnokokban.

Ma hogyan tudnak fogadni ennyi fiataalt, hogyan tudják imára összefogni, elszállásolni, étkeztetni őket?

— A szív igazi egyszerűségével — ami azt is jelenti, hogy nagyon kevés anyagi eszközzel rendelkezünk.

Mit keresnek a fiatalok önök között, és mi az, amit Taizé nyújt nekik?

— Testvéreimmel gyakran tesszük fel magunknak a kérdést: Isten miért bízta ránk a hitnek eme nagy kalandját a fiatalok között? Magamtól is azt kérdezem: hová lesznek azok a fiatalok, akik nem mennek többé a plébániatemplomba imádkozni? Ezek a fiatalok nem ellenségei a hitnek és az egyháznak. Úgy tűnik, mintha az egyház távolodna tőlük.

Azt szeretnénk, hogy akik Taizé-be jönnek, megértsék Krisztust, nem a magány, hanem a kommunio Krisztusát, megjelenítve a földön abban az egységben, amit az egyház jelent. Soha nem akartunk mozgalmat alapítani Taizé körül, azt tanácsoljuk mindig, hogy kapcsolódjanak a fiatalok a helyi egyházközösségekhez, ahol jelen van minden generáció a legidősebbtől egészen a gyermekig.

1986-ban, amikor II. János Pál pápa Taizé-be látogatott, ezt mondta a jelenlévő fiataloknak: „Taizé-be jönni olyan, mint megérkezni egy forráshoz... A közösség testvérei — nagyon jól tudjátok — nem akarnak benneteket ideláncolni. Azt akarják, hogy az imádságban, a csendben inni hagyjanak benneteket a Krisztus által megígért élő vízből... és midőn távoztok, tegyetek tanúságot az ő szeretetéről, és szolgáljátok testvéreiteket egyházközségekben, városokban, falvokban, iskolákban, egyetemeken, és a munka minden területén.”

Egy kérdés foglalkoztat bennünket: Vajon ezek a fiatalok eléggé ismerik-e belső forrásaikat, az Istentől kapott ajándékokat? Számunkra fontos, hogy nagy érdeklődéssel hallgassuk őket, hogy lépésről-lépésre fedezzék fel a magukban hordott ajándékokat, és ha hazatérnek, hagyják ezeket kifejlődni. Mindenütt ezen a világon találekony és alkotó fiatalok élnek. Taizé-ben meglepő tanulságokat szereztünk erről. Ezek a fiatalok képesek arra, hogy társaikban felébresszék a hitet, és biztassák őket saját életútjuk felfedezésére.

Felkelteni a szép emberi reményt a földön.

Együtt a legszegényebbekkel — ugyanolyan lényeges maradt ez az önök számára, mint kezdetben?

— Természetesen. Hogy lehetne ez másképpen? Néhányan a testvéreim közül nyomornegyedekben élnek Bangladeshből, New Yorkban, Koreában, Brazíliában. És amikor azt látom, hogy néhányan közülük az életüket is feláldozzák, Taizé-ben vagy a nehéz körülmények között lévő szegény területeken, azt mondom magamban: feladni magadat — ez az Evangéliumban a legerősebb szava a szeretetnek. Magamnak is volt alkalmam életem egy szakaszát a földnek mostoha területén eltölteni, ahonnan nem mindig egyszerű a visszatérés. Mély kapcsolatot teremteni a legszegényebbekkel: idősekkel, gyermekekkel, akik sokszor azt sem tudják, hogy ki az apjuk, a gyermekkor ártatlanságának sebein keresztül szentelődik meg az ember. Mondogatom magamnak visszatérve Európába: itt is találkozhatasz nehéz helyzetekkel, mégha kevésbé láthatók is. Európában is vannak fiatalok, akik külsőleg a többiekhez hasonlítanak, de szívük mélyén már nyomot hagytak a súlyos megpróbáltatások, az emberi elhagyatottság, a családok szétesése. Az emberi elhagyatottság a XX. század végén a legsúlyosabb sebek közé tartozik. Taizé-ben megadatott számunkra, hogy meghallgassunk sok európai fiatalot, akik hasonló helyzetben vannak. Egyeseknek már a magányosság költözött a szívükbe, sokan már életkedvüket is elveszítették.

A kiengesztelődött emberi család

Azok között a fiatalok között, akik Taizé-be jönnek, sok a kelet-európai. Az év végi szokásos európai találkozó színhelye nemcsak Nyugat, hanem az utóbbi években Lengyelország, Csehszlovákia, és Magyarország. Prágába mintegy 80.000 fiatal érkezett. Honnan vannak ezek a kapcsolatok?

— Az elmúlt harminc év alatt rengeteg látogatást tettünk a keleti országokban 1962-től. Testvéreink közül az egyik — aki most halt meg — erre bátorított bennünket. Az, hogy ma olyan sok fiatal érkezik Taizé-be Keletről, azért van, mert az évek során mellettük voltunk, a legnagyobb tapintattal, nehogy komp-

romittáljuk őket. Az érkező fiatalok számának növekedése természetesen anyagi kérdés is. Egyre több viszonylag szegény fiatal jön nemcsak Keletről, hanem a kontinens déli részéről is. Testvéreimmal együtt azon munkálkodunk, hogy pótolni tudjuk az ő helyzetükből adódó ráfizetést.

Mit mond a fiataloknak Európa újjáépítéséről, amit Ön annyira a szívében visel?

— Ma nagyon sok fiatal kész arra, hogy felelősséget vállaljon a békés, a kien-gesztelődött Európa felépítéséért. Amióta a Kelet ifjúságával is találkozunk, meg-erősödünk hitünkben a bizalmatlanság, a félelem és az erőszak évei után. Európa egy szép napon arra ébredhet, hogy a túlszervezett társadalomban elvesztette a *bizalmat*. Ha valaki arra gondol, hogy a földet a gyors technikai haladás teszi újból lakhatóvá, és közben megfélemedezik a hit bizalmat adó erejéről, mi lesz Európa jövője? Mi lesz a jövője az emberi családnak az egész földkerekségen?

Új lendület

Miért ragaszkodik Ön a felelősség vállalásához?

— Mindjárt egy évszázaddal Krisztus halála után, a keresztények hivatását érintő levélben a következőket találjuk: „A küldetés, amelyet Isten a keresztényekre bízott, annyira magasztos, hogy lehetetlen elmenekülni előle.” (Levél Diogenészhez) Elfutni a felelősség elől? Nemhogy elfutna a keresztény, hanem valósággal újjáéled ettől a szép küldetéstől. Isten nem azért teremtett bennünket, hogy passzívok legyünk. Krisztus a saját magával való egységet ajánlja fel, és ez az, amitől a hívő teremtő energiákat nyer. Sok nyugati fiatal megérti az Evan-géliumnak azt a felhívását, hogy magára vállalja a felelősség lehetőségét, hogy visszaadja a föld lakhatóságát. A fiatalok vágnak arra, hogy szolidaritást vál-laljanak a kismizett tömegekkel.

Hogyan lehet újból bekapcsolódni a teremtés művébe?

— Olyan korban élünk, amikor sokaknál tapasztalható, hogy alábbhagyott a lendületük, mintha jeges szélfuvallat fagyasztotta volna meg az emberi lelket. Olykor az Istenbe vetett bizalom is kevésbé hatékony. Ne aggodalmaskodjunk! Mondhatjuk Istennek: „Ne nézd az én kishitűségemet, hanem egész egyházad hitét az első keresztényektől kezdve a maiakig”. Az ő hitükre határtalanul tá-maszkodhatom. Igaz, a kételkedés együtt élhet a hittel. Földi élete során Jézus maga saját fülével hallotta egy embertől: „Hiszek és bízom”, de ugyanakkor szegyenkezve hozzátette: „De segíts kétségeimben.” Jézus nem azért jött, hogy egy egyházzal többet alapítson. Azért jött, hogy felajánlja a vele való egységet. Hogy behatolhassunk a hit misztériumába, arra van szükségünk, hogy együtt legyünk, a legidősebbektől a gyermekekig a közös ima szépségében.

Lehetőség van arra, hogy újból felelősséget vállaljunk a lendületet, ha a hitben, a bizalom túlaradásában éljük meg a jelen pillanatot, Isten mai napját, minden hajnalt, amely fogadja az eljövendő napot.

A hosszú távú tervek könnyen visszatarthatnak bennünket attól, hogy Isten mai napjában éljünk. Krisztus senkit sem a szenvedésre hív, minden emberi lényt szeret, kivétel nélkül. Amikor feltámadt, mindenkire így szólt: „Itt va-gyok. Nem hagylak soha elveszni. Soha.”

Feszler Magdolna fordítása

TÖRÖK ENDRE

Lélek és egyensúly

Elképzelni sem tudjuk, mi minden történhet még azután, ami már megtörtént. Rémületet kelt, milyen nehezen lehet valamit is kezdeni a bukottság látványával, amit századunkban az emberben rejlő bestialis akarat rázúdított a világra. Szétmorzsolta az egyént, elvette tőle önmagát, méghozzá úgy, mintha éppen a bestialitás „felvétele” jelentené a megfélemlést emberi mivoltával. Végzetes helyzetbe hozta az ember történetét, aki inkább gyönyörködik a bukottságában, semmint ellenáll neki, miközben látszatra felülmúlni próbálja azt. Különböző eszméket kiterelve a maga erejéből gondolja meghaladni vereségeit, emberi igazságosztásként, s ezáltal csak fokozza a bukottságot. Ember ember felett nem ítékezhet ugyanis a maga történelmi rögeszméi szerint, egyszerűen nem áll jogában, mivel ez a jog csak az erőszaknak ad engedményt, az erőszak pedig éppenhogy ellentmond az igazságosságnak. Az erőszak a bukottság kérkedő jegye. S mivel a 20. század embere az erőszak embere, csak önmagát fokozza a bukottságában, s mennél inkább fokozza, annál távolabb kerül attól, hogy az igazságnak éljen.

A mániákus ember. Ez az ember gondolja azt, hogy erőszakkal a világban egyensúlyt lehet teremteni, és egyensúlyt lehet létrehozni az egyénben is. Az akarat bukottságát hordja magában attól a képzettől indítatva, hogy minden az emberen múlik, mindenért maga tartozik magának számadással, s ennek következtében nincs és nem is lehet felelősségrevonás egy magasabb akarat által. A mániákus ember: az önhittség embere, azé a kisiklott tudaté, mely szerint az ember képes a világ feletti uralomra önnön eltökéltsége révén, s hogy ez az uralom kizárólag az eltökéltség mértékétől függ. Ez távolról sem csupán társadalmi kérdés, sőt mondhatni egyáltalán nem az. *E tekintetben*, mivel korunk története jószerivel az összeesküvések története, a politikai önkény és az önkényes szabadság „rendje” között nincsen akkora eltérés, mint ahogyan gondolni szokás. Ebben is, amabban is a világ feletti uralom mániákus légköre hat. A technikai forradalom, az információs „robbanás” ennek a jogát sugallja, állítja előtérbe. Az egyikben az erőszak bűne a hivalkodásig törekszik megfosztani az embert lelkiességétől, hogy maga alá gyűrje ezzel a kifosztott emberrel együtt a világot. E célnak él és ebbe bukik bele. Viszont a másikban a dolgokba beleveszve tagadja meg lelke ügyét az ember. Hírnév, dicsőség, siker, a tulajdon mérték-telen halmozása után sóvárogva látszólagosságoknak adja alá az életét.

A mániákus ember: külső ember. Az esetlegességek, az önbecsapás embere. Akaratának soha sincs vége: mennél többet tud a világról, annál kevesebbet saját belső lényegéről, amelyetől elfordul, mert alig van hozzá köze, s ezáltal az önelvű ész csapdájába kerül. Tudása, miközben uralomra tör, az uralom katasztrófáját

hordja: nincs erkölcsi irányító elve, nincs minnek a nevében joggal kezdjen valamit is az életével. Magasabb elv nélkül a világ meghódításának nem lehet elegendő, az életet felmagasztaló oka. A mániákus ember vagy az emberiséget akarja „megszerezni” történelmi erőszakkal, vagy a dolgokat egy rejtett, az anyagi érdekektől vezérelt erőszak bevonásával. Feladatának a világ intézményesítését gondolja így vagy úgy, a brutalitás nyílt vagy burkolt formáival. Mindent meg akar kapni, de soha nincsen nyugalma, mert valamikor valami mindig hiányzik. Mindent nem lehet megszerezni. Így a kielégülést folyvást felváltja a hiány érzése, a váltakozás pedig szakadatlan folyamat, mindig előhozza az akarat halálát. Márpedig ha az életet nem tételezi másnak, mint az akarat folytonos kielégítésének, a bukás fenyegetése sötétlik felette, még ha e fenyegetést nem fogja is fel teljes mivoltában, mert képtelen belenyugodni akarata végességébe. A mániákus ember végül is: komikus ember. Szörnyűségében az akkor is, ha a diktatúra erőszakának, akkor is, ha technikai hatalmával az okosság erőszakának embere. Mert: „Isten haragja eléri az égből az embereknek minden istentelenségét és gonoszságát, akik az igazságot elnyomják igazságtalansággal. Ami ugyanis megtudható Istenről, az világos előttünk, maga Isten tette számunkra nyilvánvalóvá. Mert ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, arra a világ teremtése óta műveiből következtethetünk. Nincs hát mentségünk, mert fölismerték Istent, mégsem dicsőítették Istenként, nem adtak neki hálát, hanem beleveszték okoskodásaikba és érteni nem akaró szívük elhomályosult. Kérkedtek bölcsességükkel és oktalanná váltak” (Róm 1,18-22).

A reflektáló ember. A mániákus ember vagy tagadja vagy számon kívül hagyja Istent. Mindenesetre nem Isten világát akarja, hanem az ember világát, Isten országa helyett az ember országát. Semmilyen függést nem óhajt elismerni és magát gondolja Istennek, mintha ez kijárna neki. De az akarat bukása, amely mind a történelemben, mind személyes életében láthatólag kivédhetetlen tapasztalat, ennek a lehetlenségét állítja elé. A lehetlenséget mégsem akarja tudomásul venni, ezért is komikus lény, miközben története, szádunk történeteként elsősorban, merő iszonyat. E helyzet megfelelőeként, a világon a maga nevében uralkodni kívánó ember mellett, éppen a külső létezés tragikumából kifolyólag korunk másik, valójában neurotikus jelensége az önmagával, belső életével, személyiségéért az önlétével gyötrődő egyén. Élete hangsúlyát tekintve a világgal szemben magamagába fordul. *A reflektáló ember:* belső ember. Mégis hasonlít a mániákus emberre: szintén rögeszme rabja. Magát akarja birtokolni, a hatalmat önmaga felett, csak éppen védekezésékként egy másfajta szemlélettel, a világ mint komédia ellenében. Önmagára irányuló okoskodásával, minthogy semmire sem jut, végül is tragikus lény, a mániákusság másik oldala: szándéka ellenére a világ komikuma mögött saját életét elérhetetlen titoknak, kelepcebé csalva látja. Intellektuális körforgásban él, s bár tud és kíván is tudni Istenről, ez a körforgás nem engedi igazán közel a lelki lényegéhez. A mániákus ember aktív és terjeszkedő a világban, a reflektáló ember passzív és depresszióra hajló, saját külön életébe vonul anélkül, hogy képes lenne ténylegesen állítani önmagát. Visszavontsága az önmagában való otthonalanságot hordja, miközben az otthonosságot akarja, és pedig a körülményektől szabadon, önmagában. A mániákus ember abban a képzelgésben él, hogy tudja, kicsoda. A reflektáló ember nem tudja ezt, vagyis az a célja, hogy elérje önmagát. Önkényessége folytán az egyik nem jut, nem juthat el az emberi létezés végső érvényességéig, míg a másik a tanácstalansága miatt nem juthat el: élete értelmének állítása és tagadása

között nem tud választani. Hol erre, hol amarra fordul, és ez kifejleszti benne az önelvesztés vágyát is, meg azt is, hogy állandó félelemben éljen éppen az önelvesztés csábításaként, az önpusztítástól. Mégis, a reflektáló embernek, mivelhogy hiányzik belőle az akarat önhittsége, belső köze van a lelkéhez, és ezért igazabb lény a mániákus embernél, aki legfőként az anyagban hisz, mármint abban, hogy az anyagi világ, egyáltalán a földi élet ügye az önakaratú emberre tartozik. A reflektáló ember szenvedő lény. Szenved a lelkétől, mert hiányzik belőle a ráhagyatkozás a kegyelemre. Igazán nem bízik benne, miközben sejti, hogy van kegyelem. A mániákus ember nem szenved transzcendens értelemben: nincs köze a felettes valósághoz. Márpedig a lélek szenvedése vagy e valóság felé vezet vagy eltávolít föle, s e kettősség az, ami a reflektáló embert válságból válságba taszítja. A kimentés és az elveszettség közé dobva mintegy felkelti benne a hazátlanság érzését, azt a rettenetes kételyt, hogy nincs segítség, vagy ha van is, nem fogja megkapni azt, hiába könyörög érte. Hol a hite, hol a hitetlensége kerekedik felül, ütközik és kavarog benne, hol merő ürességbe hanyatlik, amelyben talán még leginkább megnyugvást talál. De ez a megnyugvás legfeljebb pillanatnyi, mivel tudatát az akaratával — szerencsés esetben — kikapcsolhatja ugyan, de a meggyötört lelkét aligha. A mániákus ember nappali lény, a nappal a hatalom, az emberek és a dolgok feletti győzelem mámorának ideje, míg nem elérkezik számára, amire ritkán, ha gondolt, és amitől senki sem szabadulhat: az esendőség „beavatkozása”, az akarat éjszakája. Viszont a reflektáló ember éjszakai ember. A fenyegettetés legkivált éjszaka támadja meg, mivel mély köze van a halálhoz, amelyet többnyire csupán csak örök éjszakának gondol és ezáltal elfogja a rettegés. A külső élet körülményeivel szemben mégis szívesebben hagyatkozik az éjszakáira. Élete nem világnak szánt élet, hanem a halálnak, amelytől nem tud megszabadulni tudata, e rettenetes szörny által. Vágyakozik a fényre, a megszabadulásra, de a megszabadulásban való hitét korlátozzák ráért és jobbra váratlanul feltörő szorongásai. Valamit mindenesetre sokkal jobban ért, mint a mániákus ember: akarat által nem legyőzni, meghódítani, beteljesíteni az életet, mert az csak omláshoz vezet. A reflektáló ember ezért vállalja végső esetben inkább az értelemben való elbukást, vagyis azt, hogy hiába gondolkodik élete jelentősége felől, ez az értelem nem ad számára választ, csak kétségbeesést.

A Lélek embere. A bűnös akarat embere nem tud és nem is kíván tudni a lelkéről, míg a bukott értelem embere szeretne tudni, de nem képes neki átadni magát. Pedig csak az az élet, a fény, a világosság hordozója, az emberiség embere, aki a Lélekre hallgat, mely benne rejtve lakozik, s melyet földi dolgaként önmagában felszínre kell hoznia, hogy megfeleljen annak, amiért van, Isten országa előkészítésének. Századunkban, amely a tömeghalál és a tömegsír százada, a Lélek emberei nélkül az élet nem élte volna túl önmagát, mégha oly kevesen vannak is. Általuk látszik igazolva ugyanis, hogy az emberi nemnek magasabb célja és értelme van: „Tágas a kapu és széles az út, amely a romlásba visz — sokan bemennek rajta. Szűk a kapu és keskeny az út, amely az életre vezet — kevesen vannak, akik megtalálják azt” (Mt 7,13). Ezek a kevesek pedig, akik által az élet él, a Lélek által vezérelt egység és egyensúly távlatát adják a világ elé. Megkapták annak tudását, hogy mi a fontos, mi a fontosabb és mi a legfontosabb. És bennünk minden a legfontosabban találja meg a helyét. A mániákus elem megtisztultságában küldetésként jelentkezik, hívásként az Ország felé, erővel, de nem erőszakkal, mivel küldetés nincs *lelki bizonyosság* és e bizo-

nyosság nincs erő nélkül. A küldetés ereje pedig alázatból származik. Áldozat az élőkért példa gyanánt és személyes érdek nélkül, mintegy Isten megnyilvánulásának jeleként. De az egyensúly embere nemcsak a mániákus földiséget változtatja magas értéké, hanem az öngyötrő, személyes értelmet is. A kinyilatkoztatás értelmének mint legfőbb értelemnek az eligazítása szerint igyekszik élni a világban: a megismerésben az univerzum egyensúlyát látva képes felfogni saját egyensúlyának okát vagy legalább is a lehetőségét, és törekszik is feléje, mégpedig önszántából, abban a tudatban, hogy az isteni kegyelem az embert megajándékozta a végső igazsággal. „Van köztetek bölcs és értelmes ember? Tegyen magatartásával bizonyosságot róla, hogy mindent bölcs szelídséggel tesz. Ellenben ha keserű irigység és önzés van szívetekben, ne dicsekedjetek és ne hazudjatok az igazsággal ellentétben. Ez a bölcsesség ugyanis nem felülről származik, hanem földi, érzéki, sátáni. Mert ahol önzés honol, ott zűrzavar van és mindenféle hitványság. A felülről származó bölcsesség először is tiszta, aztán békeszerető, méltányos, engedelkeny, irgalom tölti el és gazdag termést hoz, nem részrehajló, nem képmutató. Az igazság gyümölcsét békében vetik el azok számára, akik békét teremtenek” (Jak 3,13). A Lélek embere, szemben korunk elfajult emberével, aki magának akarja magát, mindig a másik emberért van és nem ellene. Nem magamagában hányódik, miként a reflektáló értelem, hanem a másik emberben valósítja meg önmagát. A lelkek egyesítésének embere. Hatalma: erő, értelme: bölcsesség, mely „felülről származik”, lelke: a másokban életre keltett eltökéltség a hitben, amelyben maga is erősebbé válik azáltal, hogy saját akaratát felfüggesztve teszi erőssé másokban azt. A Lélek emberében tehát van valami, ami a földért van, de több, mint földiség: egyensúly az emberben ugyanis csak az akarat, az értelem és a lélek egysége révén lehetséges, amelyben az akaratnak a lélek ad erkölcsi célt, az értelemnek szellemi irányt, magát pedig Istennek ajánlja. Isten szándékának, hogy a világ ne essen a gonosz martalékául, hanem a felébredt embernek legyen.

Sajnálattal értesítjük tisztelt olvasóinkat, hogy lapunk árát
48 forintra
vagyunk kénytelenek felemelni, 1992. január 1-jétől.
Előfizetőink 45 forintért kapják lapunkat. (Évi díj: 540 forint).
Támogatásukat, szíves megértésüket kérjük.

Novemberi számunk belső tartalomjegyzékében tévesen jelent meg az Egy megigazulás története c. tanulmány szerzőjének neve. A név helyesen: Gy. Szabó András. Szerzőnk és olvasóink elnézését kérjük. (A Szerkesztőség)

LUKÁCS LÁSZLÓ

Egyházunk a forrongó világban

A német egyházak egyesülése

A német egység megteremtése messzeható következményekkel járt az egyházak életében. Érthető, hogy mind a katolikus, mind a lutheránus folyóiratok mostanában főleg azt vizsgálják, milyen feladatokat jelent a német egység az egyházak számára.

Adminisztratív rendezés

A Vatikán sohasem ismerte el Németország kettéosztottságát, s nem változtatott az egyházmegyék határain. Az egykori NDK katolikus szempontból nagyrészt diaszpóra (kivételnek számít a katolikus Eichsfeld). Az egyetlen Dresden-Meissen-i egyházmegyét leszámítva az összes egyházmegyét átszelte az államhatár, mégpedig úgy, hogy a püspöki székhely Nyugat-Németországban maradt: Osnabrück, Paderborn, Fulda. A keleti részek kormányzására apostoli adminisztratívákat, püspöki hivatalokat hoztak létre. Önálló adminisztratúra lett Görlitz székhellyel a hajdani breslauer érsekség német területre eső része is. A világon egyedülálló státusza lett a berlini érsekségnek, amely a kettéosztott várost Brandenburg és Mecklenburg tartománnyal együtt egyetlen egységként fogta össze.

A hajdani NDK püspökei saját püspöki kart alkottak, Berlini Konferencia névvel. Az egyesítés után, 1990 őszén beleolvadtak a német püspöki karba, s csak sajátos feladataik megoldására tartottak fenn önálló munkacsoportot. A német katolikus egyház így jelenleg 27 érsekségből, püspökségből, illetve adminisztratívából áll. A nem távoli jövő feladata lesz (mint hazánkban is) az egyházmegyék területi felosztásának felülvizsgálata, új püspökségek létrehozása a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva.

Bonyolultabb volt a lutheránus nemzeti egyházak egyesülése. 1969-ben ugyanis nyolc tagegyházzal létrejött az NDK-ban a Lutheránus Egyházak Szövetsége. A Német Evangélikus Egyházak szövetsége és az NDK szövetsége között már 1990-ben megindultak a tárgyalások — az egyesülést hivatalosan ez év június 27-én mondták ki. Ennek alkalmából az egykori NDK lutheránus egyházai áttekintették az elmúlt évtizedeket: „Kisebbségek és szegényebbek lettünk, Isten mégis gazdagon megáldott bennünket. A nép-egyházi struktúrák összeomlottak, bár sohasem szakadtunk el tőlük egészen. De a hívek és a közösségek úgy tevékenységi formákat fedeztek föl, új belátásokra jutottak, az egyházi életnek úgy formáit fejlesztették ki, amelyekben Isten a másképpen gondolkodók között is megmutatta jelenlétét. Bár a keresztények egyre inkább kisebbségi csoporttá váltak a társadalomban, velük és általuk mégis olyan kisugárzó hatása lett az egyháznak, amelyet remélni sem mert.” (In: Herder Korrespondenz, 1991. aug. 379. o.)

Népegyház vagy közösségek egyháza?

Ezzel eljutottunk ahhoz az alapkérdéshez, amely elsősorban a lutheránus egyházakat foglalkoztatja az egyesülés óta. A volt Nyugat-Németországban az egyházak jelentős társadalmi (és anyagi) erőt képviselnek, hivatalosan a lakosság 80%-a keresztény. (Mintegy 29 millió a lutheránusok, 28 millió a katolikusok száma.) Az egyházi adót az állami adóval együtt kell befizetni, az iskolákban kötelező a (valamilyen fajta) hit- vagy erkölcsstani oktatás. Riasztó jel viszont az egyházból kilépések magas száma. A lutheránus egyházakból évi 140-150 ezer, a katolikus egyházból 70-80 ezer. Egy 1984-ben végzett felmérés szerint a protestánsok 11%-a már eldöntötte, hogy kilép, ugyanennyien pedig fontolgatják ezt a gondolatot, de még nem szánták el rá magukat. Eszerint a „felnőtt protestánsok közül 4,6 millióan egyik lábukkal már kiléptek az egyházból”. (Herder Korrespondenz, 1991. okt. 445. o.)

A kérdés, főleg a protestáns egyházakban, ma így vetődik fel. A volt NDK-ban a gyermekeknek ma csak 10%-át keresztelik meg, a lakosságot 70%-a nem-hívó. Az egyház kisebbségi helyzetbe került — kritikussabb szemlélők hozzáteszik —: anélkül, hogy népegyházi ambícióit, szokásait feladta volna. Időszerű-e ma újra a nagy-egyház, a nép-egyház intézményeit, szervezeteit felépíteni vagy helyreállítani ezekben az egyházakban? Nem inkább az általuk kitaposott utat kellene-e folytatniuk? Az erősödő szekularizmus következtében nem ez a sors vár-e az egykori NSZK egyházaira? Nem arra volna-e szükség, hogy közös összefogással az elkötelezettebb, közösségibb keresztény közösségek modelljét dolgozzák ki? A nyugati egyházak gazdagsága nem olyan szegényes hitet takar-e, amely anyagi és szervezeti segítséget tud ugyan nyújtani a keleti egyházak újjáéledéséhez, lelki támaszt azonban nem? (Evangelische Kommentare, 1990. ok. 585. o.)

Elgondolkodtató az az írás, amelyben Joachim Degenhardt, Paderborn érseke a Kelet-németországban élő katolikusok sajátos lelkiségét foglalja össze. (Lebendiges Zeugnis, 1990. máj. 58. o.) Ennek főbb jellemzői:

1. Új istenélmény: az elhagyott, szenvedő Isten megtapasztalása. A szokásokra és hagyományokra építő kereszténység kihál.

2. Testvéri kötődés egymáshoz, szolidaritás egymással. A túlságosan is intézményessé vált nyugati egyház tanulhatna ebből a testvéries lelkületből.

3. Bensőségesebb, mélyebb lelkiség, a liturgiában, közös imádságos találkozón, bibliakörökben. Ez a befelé fordulás ma mindnyájunknak fontos a személyiség életbentartásához.

4. Elkötelezett közösségi, karitatív szolgálat. Ezek a hívek évtizedeken át igen szegényes életkörülmények között éltek, hátrányos megkülönböztetések közepette: alternatív életformában, fokozott érzékenységet tanúsítva mások szociális gondjaira.

5. A „reálisan létező szocializmus” összevetése a katolikus egyház szociális tanításával. E keresztények az összes németeknek átadhatják azt a tapasztalatukat, amelyet a szocializmus eszméivel és gyakorlatával való konfrontációban szereztek.

A német egység számos egyéb kérdést, feladatot is fölvet a keresztények számára. Amint a német katolikusok „Berlini Nyilatkozatukban” megfogalmazták: felelősnek érzik magukat egész Németországért, de egész Európáért és az egész világért is, azért, hogy mindenki szabadságban és igazságosságban élhessen. Főleg azonban Közép- és Kelet-Európa népeivel vállalnak sorsközösséget. Tudatában vagyunk közös történelmünknek, és annak a súlyos jogtalanságnak, amellyel a német politika a második világháborúban a népeket megkárosította. Keressük velük a párbeszéd lehetőségét, hogy közelebb kerülhessünk egymáshoz, és közösen szolgálhassuk Európa békéjét.”

KENYERES ZOLTÁN

Rendezetlen könyvespolc

Szabó Lőrinc: Vers és valóság

Páratlan könyv, nincs is tudomásom hozzá hasonlóról. Szabó Lőrinc életének utolsó éveiben tollbamondta saját verseiről szóló megjegyzéseit, elemzéseit, szövegértelmezéseit. Kötetről kötetre haladva minden egyes verséhez hosszabb-rövidebb magyarázatot fűzött, megvilágította keletkezésének körülményeit, feltárta életrajzi hátterét, indítékát, szimbólumait. Fölfejtette a sorokat alakító irodalmi hatások szövevényes hálózatát, és elmondta azokat a benső, apró eseményeket, amelyek a versek egy-egy mozzanatának titkos szépségéhez, komor vagy éppen frivol rejtelméhez tartoznak és amelyeket máskülönben irodalomtörténész nemzedékek hosszú évtizedekig szoktak kutatgatni fáradhatatlan szorgalommal. Kabdebó Lóránt, aki több könyvet írt Szabó Lőrincről és több érdekes dokumentumkötetet szerkesztett, most saját alá rendezte ezt a páratlan kéziratot, és úgy adta közre az összes versek gyűjteményét, hogy minden vers után ott áll a hozzáfűzött szerzői megjegyzés. A versek és magyarázatok kigyózó kettős fonalából pedig kibontakozik századunk egyik legérdekesebb emlékirata: a kétkötetes, hatalmas munkát egyvégében el lehet olvasni mint egy regényt.

Ennek a regénynek egyik főszereplője Nagy Klára és Korzáti Erzsébet mellett Babits Mihály. Basch Lóránt 1966-ban részletes tanulmányt írt Szabó Lőrinc és Babits kapcsolatáról és sokat foglalkoztak vele azóta mindkét költő kutatói. Most ebből a különös vers-jegyzet könyvből minden korábbinál teljesebben és többértüen elevenedik meg a kettejüket átható furcsa Haliebe-viszony, mely az 1920-as évek elejétől kezdve elválasztotta őket az életben és mégis összefűzte őket a sírig. Szabó Lőrincet az irodalomtörténet a modern objektív költészet egyik megteremtőjeként tartja számon, ő kötötte össze Babits 1910-től kezdődő idetartozó kezdeményeit és az Újhold 1945 után kibontakozó „elvont tárgyiaságát”. A tárgyias, objektív líra azonban nem a személyesség kiszűrését

jelentette a versből, hanem átalakulását és mélyebb, filozofikusabb megfogalmazását. Élmény, tapasztalat, személyes indíték nem kevésbé játszott szerepet benne, mint a korábbi korszakok lírájában. Nem kevésbé, de másképpen.

Az elmúlt egy-két évtizedben minden híresztelés ellenére a magyar kritika és irodalomtörténet érzékenyebb, fogékonyabb és elmélyültebb lett mint valaha, és megnőtt bölcséleti felkészültsége. Balassa Péter, Radnóti Sándor, Kulcsár Szabó Ernő és még jó néhányan hiteles szóval álltak az új és legújabb irodalmi törekvések mellé s avatottabban és mélyebben elemeztek irodalmi műveket mint őket megelőzően legtöbbször a magyar kritika történetében. Az irodalommal való foglalkozás azonban nemcsak megtanulható fogalomrendszer kérdése, hanem nagyon sok intuitív elem van benne. Kevésbé fogékony, kevésbé értő, mondjam ki: kevésbé tehetséges emberek kezében ugyanazok a módszerek és fogalmi apparátusok egy merőben sznob irodalomszemlélethez vezettek. Többször elméleti megfontolások és elvont teorémák magaslatáról magabiztos fölénnyel lenéztek mindent, ami életszerű volt az irodalomban és eleven. A „műalkotást” önmagában zárt tárgynak tekintették, amelyet csak saját szerkesztetének arányrendszerével és törvényszerűségeivel szabad megközelíteni. Azt hirdették, hogy a műelemzés olyan intellektuális folyamat, melynek során ki kell zárni minden szubjektív emberi tényezőt. Le kell csapolni az életrajzot, kiszivattyúzni az érzelmeket: nincs barátság és szerelem, nincs harag és öröm, nincs élmény és tapasztalat, csak formák vannak, szerkezetek, síkok, típusok és struktúrák, és ezeket az üres vázakat a filozófiai olvasókönyvekéhez hasonlóan gondolatokkal kell megtölteni.

E sivár és absztrakt felfogás iskolájának uralma után ma szerencsére újra megelevenedik e tudomány. Közelebb kerül egymáshoz az olvasó, a mű és az író. És ez nemcsak nálunk van így, hanem szerte a világon. Tavaly például megjelent Franciaországban egy Baudelaire életrajz, olva-

som, idén év elején már lefordították angolra és kiadta egy amerikai könyvkiadó. Világszerte fokozott érdeklődéssel hajolnak az efféle munkák fölé. Az embereket újra érdekelni kezdi az irodalom élet felé fordított arca. Ebbe az irodalomtörténeti „újhullámba” tartozik bele az új Szabó Lőrinc kiadás is. Üdvözlöm és várom sikerét. Bízom benne, hogy a személyességet hangsúlyozó áramlat nem a következetes, igényes gondolat ellenlábasa lesz. Sőt, remélem, hogy az eddigieknél alaposabban fogunk értekezni a személyesség, az „egy ember” nemcsak költészetteremtő hatalmáról, hanem Európát teremtő erejéről is. Az individualizmusról, amit a politikai szélsőségek — jobboldal és baloldal egyaránt — igyekeztek félresöpörni újtjukból e század folyamán. A vers személyessége, a „lírai én” ezért nemcsak filológusokra tartozó téma, hanem mindnyájunkat érintő történetfilozófiai kérdés. *(Magvető)*

Szepes Erika: Magyar költő — magyar vers

Harminc év telt el azóta, hogy Kiss Ferenc egy hosszabb tanulmányban fölvetette legújabb líránk verselési-ritmikai problémáit. A hangzásvesztés, a monoton egyhangúság vagy harmonikus verselés gazdag sokszínűsége felé halad költészetünk? Elevenítő — megújító szerep jut a magyaros verselési formáknak, a klasszikus időmértéknek, a szimultán egyúthangzásnak, vagy átveszi a verselés fölött uralmát a szabadvers ritmusa, mint annyi európai költészetben? Szepes Erika, akinek szakmai munkásságát régóta figyelemmel kíséri a magyar költészettel foglalkozó legtöbb irodalomtörténész, most egész könyvet írt ezekről a kérdésekről. Könyve a magyar verstani szakirodalom jelentős vállalkozása. Az elmúlt egy-két évtizedben örvendetesen elevenné vált az irodalomtörténetnek ez az elengedhetetlenül fontos ágazata. Éles viták bontakoztak ki, egymásnak ellentmondó átfogó verstani elméletek születtek, amelyek között, mi tagadás, elég nehezen ismerhetjük ki magunkat. Kötetek, kismonográfiák készültek egy-egy sokat vitatott vers hangzásáról és értelmezéséről, tanulmányok, vitasorozatok jöttek létre elvontabb elméleti, módszertani kérdésekről. Legkevésbé a történeti és funkcionális verstan haladt e-

lőre, nem ismerjük az egyes versformák elterjedettsége és az irodalmi korszakok, irányzatok közötti összefüggéseket, okozati kapcsolatokat. Alig van sejtelmünk az ízlésbeli változások történeti típusairól. Ezenkívül a verstan meglehetősen arisztokratikus tudományágnak bizonyult eddig, általában csak a klasszikusokra és a legnagyobbakra szokott figyelmet fordítani.

Szepes Erika könyve a történeti-funkcionális verstan igényével vizsgálja végig az elmúlt évtizedek magyar költészetét. Mintegy kilencven költő versével foglalkozik, s nemcsak Piliuszkyvel, Vas Istvánal, Nagy Lászlóval, Nemes Nagy Ágnessel, Juhász Ferencsel, hanem a legújabb irányok fiatal képviselőivel is. A verstani példákban legújabb líránk valóságos „szép versek” antológiája bontakozik ki, azokat is gyönyörködtetve, akik nem a szakkérdések fölött kívánnak elgondolkodni, hanem egyszerűen csak élvezni akarják mai költészetünk pompás hangzágazdagságát. Mert az aggályoskodó alapkérdésre avval válaszol ez a könyv, hogy bemutatja újabb költészetünk formavilágának imponáló sokféleségét. Előbb az időmértékes verselés alakulását veszi szemügyre, majd a magyaros verselést, ahogy ő és Szerdahelyi nevezik, az „ütemhangsúlyos verselést”, végül a kettőt különféle fokozatokban egyesítő, egybeépítő szimultán ritmizálást. De evvel még nem ér véget a könyv. Utolsó nagy fejezetét Weöres Sándor tündérvarázslatú költészetének elemzésére fordítja, minden eddigi feldolgozásnál teljesebben mutatva be Weöres ritmikai eredetiségét, zenei ihletének szinte végtelen gazdagságát. Szakkutatók mellett Szepes Erika munkája tanárokhoz, diákokhoz és általában azokhoz szól, akik szeretik a költészetet és érdeklődnek a versek szépségének rejtelméi iránt. *(Tevan)*

Domokos Péter: Szkítiától Lappóniáig

E rokonszenves szerénységgel megírt könyv azt tekinti át, hogy milyen irodalmi visszhangja volt a nemzeti eredethez és nyelvrokonsághoz fűződő elméleteknek, elképzeléseknek és hiedelmeknek a középkortól máig. Szkítia jelenti metaforikusan a keleti eredettel, a hun rokonsággal kapcsolatos nézeteket, Lappónia pedig a finnugor összehasonlító nyelvészet felfe-

dezései és eredményei nyomán létrejött rokonságtudat összefoglaló neve a könyv címében. Az első fejezet Anonymustól és az első krónikáktól a finnugor nyelvészet néhány első lépéséig tekinti át a tárgyat, a második fejezet az első tudatos és már tudományosnak nevezhető nyelvészeti kutatások periódusát mutatja be Sajnovics Jánostól Reguly Antalig. A harmadik fejezetben a múlt század második feléről és a századforduló izgalmas korszakáról van szó, míg a negyedik a két háború közötti időszakot dolgozza föl, az ötödik és egyben utolsó pedig a legutóbbi évtizedeken kalauzol végig. A szerző, aki az Eötvös Lóránd Tudományegyetem professzora, világosan és áttekinthetően kezeli a hatalmas anyagot, nem vezet be kényszerű megszorításokat, hanem egyforma figyelmet fordít a szépirodalomra és szakirodalomra, annál is inkább, mivel — különösen kezdetben — a kettő még nem is vált el egymástól.

A tájékozott olvasó jól tudja, hogy a finn és a magyar nyelv rokonságát egy Martin Fogel nevű német orvos fedezte fel a 17. században, amikor a finn nyelvet tanulmányozva kezébe került Szenci Molnár Albert magyar nyelvtana. A nyelvrokonságról tudott már Comenius, és említette Leibnitz is. A magyar kezdetek azonban elég homályosak. Domokos könyvének egyik érdeme, hogy tisztázza a Sajnovicshoz vezető út állomásait és figyelemfölkeltő hangsúlyt vet olyan elfeledett úttörőkre, mint Turkolly Sámuel vagy Huszti András. Kiemelkedő hangsúlyjai a későbbi időkkel illetően is gondolatébresztőek. Megbecsüléssel ír Zempléni Árpádról, akivel elég mostohán bánik az irodalmi emlékezet. Pedig hóbortosnak tűnő szellemi kalandozásaival a modern költői mitologizmus egyik előfutára volt. Nemcsak Képes Gézát előzte meg a finnugor népek irodalmába merítő tájékozódásával, hanem előde volt Weöres Sándornak is pl. az Istár-mítosz földolgozásában.

Szkítia és Lappónia persze két ellentétes pólus a tudomány térképén. Két egymással harcban álló szomszédvár. A könyv szerzője a finnugor nyelvészet elkötelezettje: ám ritka példáját adja a higgadt okfejtésnek és tárgyilagos előadásnak. Néha egy-egy félmondat erejéig szelíd gúny fut a tolla alól, de láthatólag törekszik arra, hogy még a délibábos rokonságkeresők di-

lettáns nézeteit is a lehető legobjektívebb hangon mutassa be. (*Akadémiai Kiadó*)

Suetonius: Caesarok élete

Suetonius, aki mintegy húsz évvel volt fiatalabb Tacitusnál és ugyancsak az első és második század fordulóján élt és dolgozott, tizenkét császár élettörténetét írta meg. Munkáját már kétszer lefordították magyarra, először a múlt század végén, másodszer pedig az elmúlt évtizedekben a Bibliotheca Classica sorozatában jelent meg. Az Olcsó Könyvtár most a tizenkét életrajz közül az első négyet adja közre: Iulius (magyarosan Julius), Augustus, Tiberius és Caligula pályaképet.

A nagy római történetírókat Európa századai különféleképpen értékelték. A reneszánsz és humanizmus elsősorban Liviushoz vonzódott, az ő kiegyensúlyozott stílusában, előadásmódjának és véleményformálásának arányos nyugalmában találta meg annak az összhangnak mintáját, amelyre törekedett. A romantika Tacitust emelte ki. Szenvedélyét, erkölcsi felháborodását, ítélkező haragját és már-már regényírói láttató erejét. Suetonius szerényebb képességekkel volt megáldva, sem szerkeszteni, sem írni nem tudott úgy, mint nagy elődei, elmaradt híres görög kortársa, Plutarkhosz mögött is. Ebben a mi, fényesnek egyáltalán nem nevezhető századunkban mégis különös figyelem fordult feléje. Elsősorban a Caligula-életrajz miatt. Suetonius a pletykákat, szóbeszédet, anekdotikus történeteket gyűjtötte össze. Azt szokták mondani, hogy ő volt a legszórakoztatóbb történetíró. De ez nem felel meg a valóságnak. Életrajzai zsúfoltak, nehezen áttekinthetők, rengeteg név és adat van bennük, száraz, szinte csak felsorolásszerű előadásban. Nem sok ügyet vetett az időrendre sem, inkább témák, tárgykörök szerint csoportosította anyagát, így egy-egy időponthoz többször is visszatért.

A mi századunk értéknélküliségének, szüntelen értékválságainak szemszögéből tekintve mégis talán ő volt a legmodernebb, ha nem is a legjobb historikus. Avval a „semmivel” nézett szembe, amivel oly sok modern író. A többi nagy történetész a tradíció és a régi dicsőség, vagy éppen a római nagyság elképzelt erényeire támaszkodva értékelt és ítélkezett. Suetonius nem. Caligula-életrajzában nemcsak

a zsarnok császár rémtetteitől rettent el, hanem az egész történelemtől. Mintha azt mondta volna: ha ilyen az ember, akkor megszakítom a közösséget vele. De legalábbis a történelemmel és társadalommal. S ebben a keserűségben, amit egyébként egyáltalán nem filozofikus szinten fejezett ki, hanem inkább csevegő pletykálgatás közben sugalmazott, ebben

a keserűségben távolról fölrémlett az erkölcsei választásnak az a kérdése, amely oly sokat foglalkoztatta az elmúlt évtizedekben is az írót. Gondoljunk Camus Caligula-feldolgozására, nálunk Kosztolányiéra, Háy Gyuláéra és Székely Jánoséra. (Fordította Kiss Ferencné. Szépirodalmi Könyvkiadó.).

Kritika

Könyv Egy szemlélődő feljegyzései

Németh Lajos: *Papok a rács mögött*

Ugyan csupán szemtanúja volt (belül persze korántsem közömbös) a szerző annak az utcai tüntetésnek, amelyen a soproni ifjúság az egyházi iskolák államosítása ellen lépett föl, de ez bőven elég volt ahhoz, hogy másfél évre internálják, előbb a budadéli, majd a kistarcsai táborba. Börtönnaplója sokadik az utóbbi években megjelentek közül, az olvasónak és a recenzensnek is tompulnak már érzékei, azonban ez a szöveg állandóan ébren tartja figyelmünket, mert pontos, életes és hiteles. A történész persze bizonyára jónéhány újdonságot talál benne, még inkább gazdag tárháza kapcsolatok kutatóinak, hiszen a krónikás olyan viszonylatok átélője lehetett, amelyek határhelyzetekben jönnek létre.

Számomra ez a lágernapló négy jelentésréteget kínál. Először is a felvillanó élet-történeteken keresztül maga a *történelem* szűródik be a falak közé, imígyen: „Már-már komoly összecsapásra került sor a nép és a fegyveres erő között, amikor Angyal Géza érseki tanácsost felkérte a rendőrség vezetője, hogy a népet csillapítsa le. Géza bácsi készséggel eleget tett a felhívásnak. Kérésére a tömeg szétoszlott, s mindenki hazament. Angyal Géza érseki tanácsost pedig az állambiztonsági rendőrség letartóztatta és internálta.”

A második réteg a *történelemké*, ilyenféle-képpen: „Családja a legnagyobb nyomorban van. Még ő is segíti feleségét és gyer-

mekeit. Hát úgy, hogy dr. Karasz Vince gombostűvel ellátott botjával felszededegeti az elszórt cigarettavégeket, a bennük lévő dohányt megfelelően preparálja, cigarettának feldolgozza, kockacukorért, vajért elcseréli, s ezeket »visszacsomagban« eljuttatja hozzátartozóihoz. Hulladékmadzagot is gyűjt, abból szatyrot készít.”

A következő réteg a *papok*, köztük címek és rangok birtokosai, vagányok, hősök, szentek, megmosolyoghatók és tisztelendőek. Táborbeli viselkedésük nyomán legendák foszlanak és keletkeznek. „Szokolai Alajos egyelőre távol tartja magát a konyhai munkától, nem mintha »kivételezett« volna, hanem mert vannak »csicskásai«, (...) A jó lelkipásztor gondosságával iparkodik megnyerni őket Krisztus ügyének nemcsak üres prédikációkkal, hanem »gyomrukön át is«... — „Különösen a mi szőnyegünk előtt állnak sokáig. A minta és a sokféle szín egyformán tetszik nekik (...) Jankovics kanonok igen lelkiismeretes munkát végez, s — mi tagadás — őszintén kifejezi nemtetszését, ha látja, hogy én kevesebb gondot fordítok a minőségre, mint ő. Tekintetét sokszor végigjártatja a szőnyegen, s mosolyogva jegyzi meg: »Nézd, Alajos, milyen szép! csak vigyázzunk rá, hogy becsülettel fejezzük be, ha már egyszer elvállaltuk!«”

A negyedik, talán legérdekesebb réteg: *találkozás a mássággal*, váltakozó sikerű küzdelem előítéleteikkel:

„Ki gondolná, hogy a gyűrött ruhás, sebtében összekötözött otromba csomag-

kat cipelők közt magas rangú katonatisztek, volt országgyűlési képviselők, orvosok, mérnökök húzódnak meg a cigányok, csavargók és tolvajok mellett?"; „En — talán sokak előtt furcsán hangzik — a református lelkész védelmére keltem hitsorsosaival szemben. Elismertem, mert el kellett ismernem, hogy a katolikus papság ellenállása sokkal imponálóbb (...), de ugyanakkor óva intettem a társaságot, hogy általánosítsa a protestáns papságot illetően.” — „Megszaporodnak hamarosan, tisztelendő urak — mondja a »körletgőré«, hozunk ide egy zsidó rabbit. Persze — szentmiséinkre hivatkozva — tiltakoztunk. Két külön világot egy szobába rekeszteni nem lehet.” — „Jankovics kánonoknak van itt egy győri növendéke. Zsidó származású fiú. A zsidókkal jár istentiszteletre, de különösen joint-kosztért. A náciizmus idején félelmükben megkeresztelkedtek is velük étkeznek, számukra

akkor ez volt a megmenekülés lehetősége. Ma újra zsidóknak tartják magukat.” — „Tegnap egy zsidó orvostanhallgatót is közénk tettek. Nemigen bízik bennünk (...), persze a mi bizalmunk sem nagyobb iránta. Palesztinába akart szökni. (...) Volt a mauthauseni koncentrációs táborban. Érdekesek a zsidók; amilyen nagy hévvel vettek részt kezdetben a mai rezsim felépítésében és megszilárdításában, ugyanolyan kedvetlenül fordulnak most szembe vele, amikor nem jelent nekik többé »jó üzletet«.”

Kor és kórdokumentum is. Egy érzékeny ember „pontosan, szépen” feljegyzett szemlélődése, az „ez történt” és az „így is lehetett látni” sajátos, izgalmas ötvözete. Tévedés csupán egy akad benne, az is „teológiai”. A szerző többször is pokolnak nevezi ezeket a táborokat. Tudósítása alapján azonban számomra inkább tisztítóhelynek tűnik.

Kamarás István

Képzőművészet

Kelet és Nyugat között

Amióta láttam a Magyar Nemzeti Galéria Kárpát-vidéki ikonokból rendezett kiállítását, az a gondolat foglalkoztat: *mi is az, amit úgy neveznek: „ikon”*. Ám ha jobban belegondolunk ebbe a kérdésbe, rögtön adódik egy másik is, nevezetesen: *kinek a számára?* Mert valószínűleg alapvetően másként látja e *létezőket* egy ortodox képtisztelő, mint egy nyugati, racionálisabb szellemben nevelkedett hívő, ki inkább csak *tárgyaknak* hívná e képeket. (És hozzájuk képest harmadik nézőpont például azoké a karizmatikus csoportoké, vagy éppen a decemberben ismét Magyarországra látogató taizéi közösségé, akik gyakran másolják, és helyezik elmélkedéseik középpontjába a legszebb orosz vagy bizánci ikonokat.) E különbségnek valószínűleg nagyon sok köze van ahhoz a módhoz, ahogy a két gondolkozásmód a képeket,

és még inkább magát a művészetet meghatározza a maga számára, hiszen másként festenek Európa keleti és nyugati régióiban például a kérdéses 15—18. században is. Vagyis a fenti kérdés (mi az ikon?) a kiállításnak kétszeresen is alapkérdése: a művek szintjén (melyek két kultúra érintkezési pontján jöttek létre) és a művekről való elmélkedés szintjén is (hiszen például műgyűjteményben, defunkcionáltan kiállítani alkotásokat jellemzően nyugati tevékenység).

Kiinduló kérdésünkre a „keleti” választ *Pavel Florenszkij: Az ikonosztáz* című alapvető művében találhatjuk meg. E könyvet *Puskás Bernadett*, a kiállítás rendezője is idézi a katalógusba írt tanulmányában, mikor Florenszkij ablak-hasonlatát felhasználva próbálja meghatározni az ikonosztáz jelentését. A hasonlatból következő meghatározás azonban további magyarázatra szorul, hiszen a (Florenszkij által oly sokat kárhozta-

tott) reneszánsz festészet teoretikusai ugyanezzel a hasonlattal éltek a centrálperspektívát felhasználó festmények leírásakor, vagyis ennek alapján nem tudnánk a különbséget megragadni.

„... Az ablak (...) önmagában véve, tehát a fényvel alkotott viszonyán, funkcióján kívül — holt tárgy, ha rendeltetését nem tölti be — nem ablak: a fénytől elvonatkoztatva pusztán csak fa és üveg. (Florenszkij 27—28) Erhez hasonlóan: „Az ikon: a látomás körvonala. A látomás nem ikon: a látomásnak önmagában vett realitása van; az ikon azonban önmagában véve nem létezik, körvonalai egybeesnek a szellemi képpel, tudatunkban az ikon ezzel a képpel egyenlő, s rajta kívül, nélküle, tőle függetlenül, tőle elvonatkoztatva már nem lehet sem kép, sem ikon, hanem egyszerűen csak egy tábla.” (27)

Látható tehát, hogy Florenszkij az „ablak-hasonlatot” a reneszánsz festészeti íróival szemben egészen konkrétan értette: ha nincsen a látomásnak realitása, akkor nincsen ikon sem. Néhány oldallal később ennél még tovább ment, levonva a fenti szillogizmusból adódó következtetést: „Rubljov Szent Háromsága létezik, tehát létezik Isten”. (30) Vagyis: „...az ikonfestészet metafizika, a metafizika pedig: ikonfestészet...”. (107) Ennek alapján a kulcskérdés az ikonok „létezése”. E létezés azonban nem belátható: a kiválasztottak számára feltárulhat. A „kiválasztott” jelző ez esetben azonban földrajzi és szociológiai értelemben értendő, vagyis azokra az emberekre vonatkozik, akik letéteményesei a keleti keresztény kultúrának. Az ikonok „létezésének” belátása így nem a kegyelem kérdése (amint azt Florenszkij sugallja), hanem sokkal inkább a háttér-kultúráé, hiszen a hithez, azaz Isten be/meglátásához nem elengedhetetlenül szükséges.

De mit kezdhet akkor az ikonokkal a bevezetőben említett másfajta háttérű szemlélő? Alighanem az ő számára is szentképek ezek, de nem azért, mert rajtuk keresztül „Isten eleven bizonyágtevőit” (24) látja, hanem, mert Istenről, angyalairól, szent embereiről és azok szent tetteiről szólnak. A szólás módját látja, azt, amiben különbözik egyik festmény a másiktól, egy nyugati egy keletitől. A téma-választásban vesz észre különbségeket, abban, amit egy-egy személlyel kapcsolatban megmutat a festő, valamint abban,

ahogy megmutatja; vagyis mindabban, amit stílusnak nevezünk.

A Galéria-beli kiállítást nézve, vagy annak katalógusát lapozgatva azonban az ikonfestészet stílusaként való meghatározása nem tűnik elégségesnek. Olyan különbözőek ugyanis a képek (például a *Szent Kozmát és Szent Damjánt* ábrázoló 17. század második felében készült kettős portré (Kat. no.: 66.) és a 18. század elején festett *Simon és Fülöp apostolokat* ábrázoló kettős portré (Kat. no.: 85.), és mégis annyira egyfélék, hogy e művészetet a táblakép művaján belül külön műfajnak kell inkább tekinteni. Ha viszont az ikonfestészetet műfajként határozzuk meg, akkor könnyen alkalmazhatjuk rá a művésztörténetben általában szokásos földrajzi és történelmi szempontokat, ami által az ikonok egymástól és főként a 13—15. századi orosz ikonoktól való eltéréseinek jelentős része értelmezhetővé, de legalábbis leírhatóvá válik anélkül, hogy Florenszkijhez hasonlóan hanyatlásról és korcsosulásról kellene beszélnünk. (50) Az ő ikonfogalmának ugyanis alapvetően ellentmond az árnyékolás (ami megfigyelhető a már említett *Simont és Fülöpöt* ábrázoló kettős portrén, vagy a *János evangélistáról* festett képen (Kat. no.: 124.), a kicsit is realisabb térábrázolás (például az *Illés próféta a tüzes szekéren* című képen [Kat. no.: 13.]), az akció középpontba állítása (*Krisztus szenvedései* [Kat. no.: 42]), nem is beszélve az élő, világi személyek megörökítéséről (például *Az Istenszülő oltalma*, melyen felismerhető Mária Terézia és II. József [Kat. no.: 126.]). Florenszkij szellemi történeti felfogásában a Kárpát-vidéki ikonok nagy része teljesen elkorcsosult változata az orosz (ős)képeknek. Ha azonban racionálisabb, művésztörténeti keretben gondolkozunk e képekről, sokkal inkább kettős meghatározottságuk tűnik fel: az, hogy nemcsak az orosz festmények változatai, de egyúttal kapcsolódnak a művészet nyugati vonulatához is. E festmények két régió határán születtek, és a képekről való gondolkodásmód mindkét formája hatott rájuk, a történelem folyamán nyilván változó mértékben. Olyan tárgyak tehát, melyek egy határ- (és sok esetben: népi-) kultúrát reprezentálnak meghatározott nézőpontból, vagyis e határ-kultúra egy szelete ismerhető meg belőlük. Valahogy úgy, ahogy *Carlo Ginzburg* rekonst-

ruálta a középkori Itália népi vallásosságának, hiedelmeinek egy-két összetevőjét nemrég magyarul is megjelent világhírű könyvében: *A sajt és a kukacok*ban (a rekonstrukció alapja egy 1532-ben született friuli molnár eretneknek talált, tehát két vagy több különböző gondolkodásmódot egyesítő nézete volt).

A kiállítás legfőbb erényét éppen ebben látom: olyan anyagot mutatott be, amely eddig soha nem szerepelt — szerepelhetett együtt, vagyis dokumentálta a Kárpátvidék kultúrájának egy nagyon fontos vonását, lehetőséget adva a kutatóknak a kultúra alaposabb elemzésére.

Horányi Attila

Zene

Szelidített Liszt

Nem könnyű a kiindulási alapot elfogadni, hozzászokni ahhoz a gondolathoz, hogy Lisztet nemcsak látványosan, szilajon, szélsőségesen, hatalmas tempóbeli és dinamikai váltásokkal lehet játszani. Am akinek sikerül, nagyon megszeretheti *Ránki Dezső* új, a Quint által kiadott lemezét.

Sokan és sokféleképpen játszanak rosszul Lisztet, de végső fokon minden ilyen zongorista elhelyezhető a Vadak illetve az Ügyetlenek osztályába. Az egyik fajta úgy próbálja lepezni fogyatékoságait, hogy nekiesik a hangszernek, üti-veri, zongatja, búgatja, borzalmas hangzivatárokat támasztva Liszt nevében, míg a másik feltűnően melléütöget, lelassul, ritmust vesz, bizonytalankodik. Ránki — feltételezem — irtózik az előbbtől, és nem fél attól, hogy mértékletességét félreértve hallgatói a másik csoportba sorolják. Megteheti, mert játéka biztos, tiszta, minden hangját jól meg lehet különböztetni, sosem botlik, nem maszatol. De ennyi nem mindig elég. Zongoradarabjainál ugyanis Liszt a maga előadói géniuszt is a művek részévé tette, és szellem legyen, merész, következetes, hajlíthatatlan — mondhatná bárki —, aki eljátszásukra vállalkozik. Ránki Dezső formatisztelő, sőt a formát hangsúlyozó fegyelme, a szélsőségeket kerülő, klasszikus stílusú játékmódja vajon megfelel-e olyan, bizonyos pillanataiban improvizatív jellegű, hullámzó kedélyű darab előadásához, mint a h-moll szonáta?

Furcsa módon a válasz igen, nagyon is. Ránki szerénysége ugyanis nem jelent érzelmi szegénységet. Mindvégig erőteljesen (sokszor hallhatóan is, énekel, nyögések-

kel erősítve a dallamot) küzd a kifejezésért, és persze közben egy percre sem feledkezik meg arról, hogy a megtalált kifejezést befogadhatóvá tegye — vagyis nagyon szépen, pontosan, egyenletesen, nemesen játszik. Nem gondolnám, hogy Liszt a komponálásakor ilyenfajta előadásra gondolt, de biztos vagyok abban, hogy örömét lelte volna benne. És talán a zárt szonátaformák rajongói, akik annyiszor fanyalognak a h-moll szonátát idézve, ezt a lemezt hallgatva meglepődve tapasztalják, hogy a mű az ő kritériumaik szerint is sokkal jobb, mint azt korábban gondolták.

Viszont szerencsétlen ötlet volt néhány más kompozíciót Ránkival lemezre venni. A negyedik Mefisztó-keringő, a Polka, a két Csárdás csupán eljátszott, de nem megszólaltatott darabok. Ezekben a művekben a démoniség annyira alapvető jellegzetesség, hogy ha ez hiányzik belőlük, kiürülnek, és a hallgató számára nem sokat jelentenek. De a gyengébb pillanatokért bőséggel kárpótol egy maroknyi alig játszott, szinte ismeretlennek mondható remekmű csodálatos könnyed, tiszta előadása. Az *In Festo Transfigurationis Domini nostri Jesu Christi*, amelynek címe szinte hosszabb a műnél, a *Bölcsődal*, az *Impromptu*, és a *Sancta Dorothea* csupa rövid, egyetlen hangulatra épülő darab, egyenletes mozgás fölé ívelő dallam, mégis sokszínű, sokféle, a fényben föl-fölszikkra. Áhítat szől ezekből a művekből, halk magány, szomorúság nélküli lemondás, nyugodt hit. Az időszó Liszt.

Csak el kell fogadni, hogy így is lehet játszani, hogy ez is Liszt. És nem is nehéz.

Fáy Miklós

SOMMAIRE

András Szennay: *Légitimité et authenticité du discours sincère*
Ce qui sépare et ce qui rapproche
 Des représentants éminents de la vie intellectuelle hongroise répondent
 à notre enquête
 Poème de Dezsó Tandori
 Nouvelles de Nikolaj Hajtov, Heinrich Böll et Csaba Kósa
 Entretien avec Frère Roger
 Endre Török: Âme et équilibre

INHALT

András Szennay: Die Legitimität und Authentizität der erlichen Rede
Das Trennende und das Verbindende
 Hervorragende Vertreter des ungarischen Geisteslebens
 antworten auf unsere Rundfrage
 Gedicht von Dezsó Tandori
 Erzählungen von Nikolaj Hajtov, Heinrich Böll und Csaba Kósa
 Gespräch mit Frère Roger
 Endre Török: Seele und Gleichgewicht

CONTENTS

András Szennay: The Right and Duty of Honest Words
What Divides and what Connects
 Prominent representatives of the Hungarian cultural life answer our question
 A poem by Dezsó Tandori
 Short stories by Nikolaj Hajtov, Heinrich Böll and Csaba Kósa
 Interview with Brother Roger
 Endre Török: Soul and Balance

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓNAY LÁSZLÓ,
 SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, POMOGÁTS BÉLA

Folyóiratunk megjelenését a Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatja.

Nyonja: Veszprémi Nyomda Kft., felelős vezető: Fekete István ügyvezető igazgató

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőbizottság és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 117-7246, 117-3933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámja száma: OTP VII. ker. 218-98316/512-037343-8. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekkszámjára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes számára 40,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 40,—Ft

VIGILIA

JELENKOR

Az idén 34. évfolyamába lépett, Pécssett megjelenő irodalmi és művészeti folyóirat.

Terjeszti a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó és a Magyar Posta.

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17.

Előfizetési díj egy évre: 330 forint, egyes száma ára: 30 Ft.

MŰLT ÉS JÖVŐ

Az évente négyszer megjelenő kulturális folyóirat azokra a szellemi értékekre támaszkodik, amelyek megőrzik és újjáélesztik az egyetemes és magyar zsi-

dó kultúra hagyományait és feltárják újabb kincseit. Előfizetési díj: egy évre 592 Ft, fél évre 296 Ft. Szerkesztőség: 1012 Budapest, Márvány u. 17. Az előfizetési díjat a következő számlára lehet befizetni: Magyar Hitelbank 222—20378.

A *Múlt és Jövő Alapítvány* célja azonos a folyóiratéval. Adományokat a fenti számlaszámra lehet befizetni.

2000

A havonta megjelenő irodalmi és társadalmi lap a magyar és az európai szellemi és irodalmi élet fóruma.

Előfizethető bármely postahivatalban, valamint a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodában, Budapest XIII., Lehel út 10/a. sz. alatt, vagy postautalványon a Helir Postabank Rt. 219-98 636, 021-02 799 pénzforgalmi jelzőszámon. A folyóirat előfizetési díja egy évre 468 Ft, fél évre 234 Ft, negyed évre 117 Ft.